

HANDELINGEN

der

**Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde
te Gent**

NIEUWE REEKS - DEEL XLVII

1993

GENT 1993

TBA. 3 AA 5

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN
OUDHEIDKUNDE
TE GENT

HANDELINGEN - DEEL XLVII

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN
OUDHEIDKUNDE
TE GENT

Bestuur:

Ere-Voorzitter:

Em. Professor Dr. S. J. DE LAET, Soenenspark 45, 9051 St.-Denijs-Westrem

Voorzitter:

Em. Professor Dr. R. VAN CAENEGEM, Veurestraat 47, 9051 Gent-Afsnee

Ondervoorzitters:

Em. Professor Dr. A. DE SCHRYVER, Meidoorndreef 28, 9050 Gentbrugge

Dr. J. SCHEERDER, Frits van den Berghelaan 21, 9830 St.-Martens-Latem

Redactiesecretaris-penningmeester:

Prof. Dr. H. DE RIDDER-SYMOENS, Blandijnberg 2, 9000 Gent

Secretaris:

Dr. M. BOONE, Blandijnberg 2, 9000 Gent

(alle briefwisseling en ruil)

Bestuursleden:

Dr. J. DECAVELE, stadsarchief Abrahamstraat 13, 9000 Gent

Lic. M.-C. LALEMAN, Dienst Stadsarcheologie, Onderstraat 20, 9000 Gent

Lidmaatschap:

500 F jaarlijks vanaf 1982

Prijs, voor niet-leden, van deze Handelingen: 600 F

(te storten op P.C.R. van de Maatschappij 000-0370680-43)

Uitgegeven met de steun van het Ministerie van de Vlaamse

Gemeenschap, van de Provincie Oost-Vlaanderen en van de stad Gent.

HANDELINGEN

der

**Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde
te Gent**

NIEUWE REEKS - DEEL XLVII

1993

GENT 1993

I N H O U D

Ten geleide	5
Tiende twejaarlijks colloquium van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis	
LEO PEE, <i>Tiende twejaarlijks colloquium van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis. Opening en verwelkoming.</i>	11
ADRIAAN VERHULST, <i>Ontstaan en vroegste geschiedenis van Gent: stand van het onderzoek.</i>	15
MARC BOONE, <i>Omzien met bewondering, vooruitblikken met verwachting. De Gentse geschiedenis van middeleeuwen en Ancien Régime.</i>	29
ROMAIN VAN EENOO, <i>De geschiedenis van Gent. Van de Franse Revolutie tot heden.</i>	49
LEO PEE, <i>Toekening van de Frans De Potter - Jan Broeckaertprijs aan Jozef Scheerder.</i>	63
Academische zitting 'Honderd jaar Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent'	
HERMAN BALTHAZAR, <i>Over het belang van stadsgeschiedenis. Laudatio van de 'Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent'</i>	75
GILBERT TEMMERMAN, <i>Toespraak bij het eeuwfeest van de 'Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent'.</i>	81
RAOUL C. VAN CAENEGEM, <i>Feestrede.</i>	87
HILDE DE RIDDER-SYMOENS, <i>Voorstelling van de gelegenheids-publicatie over de historiek van de Maatschappij.</i>	97
DANIEL LIEVOIS, ROB C. WEGMAN, <i>De componist Jacob Obrecht (c. 1457-1505) was inderdaad een Gentenaar.</i>	101
RENE DE HERDT, MARIE CHRISTINE LALEMAN, JOHAN VANNIEUWENHUYSE, <i>Bibliografie van de geschiedenis van Gent, 1992-1993.</i>	127

Medewerkers aan dit nummer:

HILDE DE RIDDER-SYMOENS, Grote Baan 92, 9920 Lovendegem.

LEO PÉE, Dijkstraat 37, 9200 Dendermonde.

ADRIAAN VERHULST, Mechelsesteenweg 142 bus 27, 2018 Antwerpen.

MARC BOONE, Aannemersstraat 23, 9040 Sint-Amandsberg.

ROMAIN VAN EENOO, Asfilstraat 18, 9051 Afsnee.

HERMAN BALTHAZAR, Vlasmarkt 11, 9000 Gent.

GILBERT TEMMERMAN, p./a. Stadhuis Gent, Botermarkt, 9000 Gent.

RAOUL C. VAN CAENEGEM, Veurestraat 47, 9051 Afsnee.

DANIEL LIEVOIS, Sportstraat 442, 9000 Gent.

ROB C. WEGMAN, p./a. Corpus Christi College OX1 3BN Oxford, U.K.

RENÉ DE HERDT, p./a. MIAT, Oudevest 18, 9000 Gent.

MARIE CHRISTINE LALEMAN, Holdaal 49, 9000 Gent.

JOHAN VANNIEUWENHUYSE, p./a Stadsarchief, Abrahamstraat 13, 9000 Gent.

Ten geleide

Op 6 november 1993 heeft de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent met de nodige luister haar honderdjarig bestaan gevierd in de mooie Raadzaal van het Gouvernementsgebouw. Dank zij de welwillendheid en generositeit van het provinciebestuur was het aldus mogelijk om met veel decorum honderd jaar Gentse historische en archeologische activiteiten te gedenken. Als blijvende herinnering aan dit eeuwfeest zijn alle teksten uitgesproken tijdens de viering in deze Handelingen van 1993 opgenomen en is er een selectie gemaakt van de foto's, genomen door Fotomix (reportagefotografie M. Verkouille, Sint-Amandsberg).

In voorbereidende bestuursvergaderingen werd van gedachten gewisseld over de wijze waarop de eeuweling het best aan haar leden en aan het Gentse en Oostvlaamse publiek kon worden voorgesteld. Er werd geopteerd voor een "klassieke" viering, met een wetenschappelijk, een academisch en een sociaal luik.

Het wetenschappelijk gedeelte in de voormiddag werd georganiseerd in samenwerking met het Oostvlaams Verbond van Kringen voor Geschiedenis. Het leek passend om het tiende tweejaarlijkse congres van het Oostvlaams Verbond te laten samenvallen met het eeuwfeest van de Maatschappij van Gent.

Over het Oostvlaamse Verbond van Kringen voor Geschiedenis en de tweejaarlijkse colloquia had de voorzitter, Leo Pée het uitgebreid in zijn openingsrede van het wetenschappelijk colloquium.

Over het thema van het colloquium waren de bestuursleden het snel eens. Dit eeuwfeest leek hen een ideale gelegenheid om een *status quaestionis* op te maken van de geschiedenis van Gent. Gent is wellicht een van de best bestudeerde steden van België. Dit is niet alleen te danken aan het rijke archiefmateriaal dat zich in Gentse, Brusselse en Rijselse archieven bevindt en aan de aanwezigheid van een bloeiend departement geschiedenis aan de Gentse universiteit maar ook aan het opmerkelijk historisch bewustzijn van de Gentenaars zelf. Dit wordt ten overvloede aangetoond in de Historiek van de Maatschappij die op 6 november werd voorgesteld.

In een eerste bijdrage zette prof. dr. Adriaan Verhulst alle theorieën -en dat zijn er nogal wat- over de oudste geschiedenis van de stad Gent op een rij. Hij belichtte uitvoerig de rol van de stadsarcheologie in de opheldering van problemen die met het schaarse geschreven bronnenmateriaal niet kunnen

opgelost worden. Omdat het een onmogelijke taak was (en niet zo boeiend) om een historiografisch overzicht te geven van de Gentse geschiedenis in de middeleeuwen en de nieuwe tijd, concentreerde dr. Marc Boone zijn aandacht op de rode draad die door de hele Gentse geschiedenis loopt : het rebelse karakter van de stad en haar inwoners wat leidde tot een specifieke politieke cultuur. Het biedt ook een verklaring voor het sterk levend historisch bewustzijn bij de Gentenaars. Over de explosie die de studie van de geschiedenis van Gent de laatste decennia beleeft, vertelde prof. dr. Romain Van Eenoo in de laatste wetenschappelijke bijdrage van de ochtendzitting. De Maatschappij heeft zeker een belangrijke rol gespeeld in het onderzoek naar en vooral de verspreiding van de kennis van het Gentse verleden. Vooral na Wereldoorlog II heeft ze concurrentie gekregen van allerlei andere initiatieven.

De ochtendzitting werd afgesloten met de uitreiking van de Frans De Potter - Jan Broeckaertprijs. Deze prijs, in 1983 ingesteld door het Oostvlaamse Verbond, wil een lid van een van de negen kringen voor Geschiedenis aangesloten bij het Verbond eren voor zijn/haar verdiensten op het gebied van de lokale geschiedenis. In 1993 ging de prijs naar dr. Jozef Scheerder, ondervoorzitter van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.

Een gezamenlijk middagmaal was voorzien in restaurant Van Eyck, niet ver van het Provinciehuis.

Tijdens de Academische zitting in de namiddag werd het talrijk opgekomen publiek verwelkomd door prof. dr. Herman Balthazar, gouverneur van Oost-Vlaanderen.

Omdat de daaropvolgende toespraken zouden worden afgewisseld met 15de-eeuwse Gentse polyfone muziek van Jacobus Obrecht kwam Daniel Liévois als eerste aan het woord. Hij las de tekst voor die hij samen met musicoloog, dr. Rob Wegman (Oxford) had opgesteld. Laatstgenoemde had kort voordien een totaal vernieuwende studie gewijd aan de Gentenaar, Jacobus Obrecht en aan zijn polyfone muziek.

Vervolgens werden toespraken gehouden door prof. dr. Herman Balthazar, provinciegouverneur, de heer Gilbert Temmerman, burgemeester van de stad Gent en em. prof. dr. Raoul C. Van Caenegem, voorzitter van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.

In zijn feestrede haakte de gouverneur in op de voordracht van zijn collega Van Eenoo. Hij gaf een evolutieschets van de betekenis die de Gentse Maatschappij heeft gehad in het onderzoek naar het Gentse verleden en in de rol die ze thans nog heeft. De eertijds georganiseerde voordrachten en de

diverse publicaties hebben ervoor gezorgd en zorgen er nog steeds voor dat de wetenschappelijke bevindingen van de professionele historici en meer in het bijzonder die van de "Gentse school" bekend geraken bij een ruimer publiek. In zijn toespraak benadrukte de burgemeester hoe belangrijk het voor de stad Gent is om een goede kennis te hebben van haar verleden. Dat de Gentse Maatschappij daar een rol in gespeeld heeft, is zeker. Maar ze heeft ook een belangrijk aandeel gehad in de conservering van dat verleden. In zijn dankwoord stapte de voorzitter van het verleden naar het heden door aan te knopen bij dat verleden. Vanaf 1994 zal de jaarlijkse ledenvergadering weer bijeengeroepen worden. Tijdens die vergadering, in het najaar gehouden, zullen de leden via voordrachten op de hoogte gebracht worden van de recente resultaten van het historisch onderzoek. De vergadering wil ook een forum zijn waar werking en activiteiten van de vereniging worden geëvalueerd. De voorzitter sprak aldus de hoop uit dat de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent met een nieuwe dynamiek haar tweede eeuw zal ingaan.

Tot slot van de namiddagzitting stelde prof. dr. Hilde De Ridder-Symoens, de gelegenheidspublicatie aan het publiek voor: M. Berckmoes '*Historiek van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent (1893-1993)*' en M. Struyfs '*Indices op de Handelingen en Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent (1894-1990)*', samen onder de titel '*Honderd jaar Geschiedenis van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent (1893-1993)*' in eindredactie door Marc Boone en Hilde De Ridder-Symoens opgenomen als nummer XVIII in de reeks '*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*'. De eerste exemplaren werden geschonken aan de eregenodigden: gouverneur Herman Balthazar, burgemeester Gilbert Temmerman, pro-decaan der faculteit Letteren en Wijsbegeerte Romain Van Eenoo en ere-voorzitter der Maatschappij, em. prof. dr. S.J. De Laet.

De maatschappij was bijzonder verheugd dat de "Cappella Pratensis" uit Tilburg bereid was de Academische zitting op te luisteren met muzikale intermezzi. Het betrof primeurs uit het oeuvre van de recent als Gentenaar herontdekte polyfonist Jacobus Obrecht en diens tijdgenoot Mattheus Pipelare. Zang en muzikaal spel hebben diepe indruk gemaakt op het intens luisterende publiek.

Om 17 uur werd de namiddagzitting afgesloten met een receptie die aangeboden werd door het provinciebestuur.

Om in de traditie van de vorige vieringen van de Gentse Maatschappij te blijven, werd de dag afgesloten met een banket op de zolder van de Sint-

Pietersabdij voor de leden van de vereniging en voor de eregenodigden. Omdat er de hele dag reeds naar voordrachten en toespraken geluisterd was, werd de avond geplaatst in het teken van de gezelligheid en de gastronomie en werden gelegenheidstoespraken achterwege gelaten.

Het Bestuur spreekt de hoop uit dat de eeuweling, dank zij de steun van de vele trouwe leden en van vele nieuwe leden, en dank zij een goede samenwerking met het provinciebestuur, de stad Gent en de Universiteit Gent, haar historische taken zal kunnen blijven vervullen.

Het Bestuur.

**Tiende tweejaarlijks colloquium van het
Oostvlaams Verbond van de Kringen
voor Geschiedenis**

Tiende tweejaarlijks colloquium van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis - Opening en verwelkoming

Leo PÉE

Mijnheer de Voorzitter,
Dames en Heren,
Geachte genodigden,

Mag ik u allen namens het Oostvlaams Verbond en mede namens de Jubilerende Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent van harte welkom heten op het Tiende tweejaarlijks Colloquium van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis.

Om twee voornamere redenen mogen wij ons verheugen hier vandaag samen te zijn in het fiere Gent, het hart en de hoofdplaats van het oude Vlaanderen.

Vooreerst omdat wij te gast zijn bij één van de oudste geschiedkundige kringen van het Vlaamse Land, de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, die vandaag, na een eeuw volgehouden historische werking, haar honderdste verjaardag viert.

Opgericht op 18 februari 1893, is deze Maatschappij tot op de dag van vandaag bijna ononderbroken actief geweest, vooral dan via haar diverse reeksen publicaties, met name Handelingen, Verhandelingen, Bulletins en Inventarissen. Alleen de oorlogsomstandigheden waren in staat om deze continuïteit kortstondig te doorbreken. Wetenschappelijkheid en kwaliteit stonden daarbij altijd hoog in het vaandel, gezien de Maatschappij werd en nog steeds wordt geschraagd door een eminente schare van Gentse professoren en academici.

Doch, aan een evaluatie van dit onverdroten en hoog kwalitatief vorsingswerk durven wij ons niet wagen; dat laten wij over aan professor dr. Van Caenegem, de huidige voorzitter, die deze namiddag de historiek van dit geleerd Genootschap zal schetsen.

Wat wij wél graag doen is onze grote waardering uitspreken en onze welgemeende felicitaties aanbieden aan de jubilerende Maatschappij, zowel namens het bestuur van het Oostvlaams Verbond als namens dat der aangesloten Kringen. Wij zijn u dankbaar, mijnheer de voorzitter, omdat u en uw bestuur het centenarium van uw Maatschappij hebben willen aangrijpen tot het organiseren van het Colloquium van het provinciaal

LEO PÉE

Verbond, zodat gelijkgezinden uit de hele provincie in deze viering kunnen meedelen.

Op de tweede plaats mogen wij ons verheugen over het feit dat uitgerekend het tiende Provinciaal Colloquium in de Arteveldestad wordt gehouden. Want in deze schone stede is het eigenlijk allemaal begonnen. Hier was het dat 45 jaar geleden, onder de stuwende kracht van professor Jan Dhondt, het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis is tot stand gekomen, met de bedoeling om de lokale geschiedschrijving te bevorderen en de negen aangesloten kringen tot toenadering en samenwerking te bewegen. Hier ook was het dat, onder impuls van professor De Laet en Achiël de Vos, werd besloten tot de organisatie van een tweejaarlijks colloquium voor de historische Kringen van Oost-Vlaanderen, bedoeld als een trefpunt tussen professionele historici en amateurvorsers uit heel de provincie. Het eerste colloquium werd gehouden te Zottegem in oktober 1975. Het was het begin van een lange wandeling doorheen Oost-Vlaanderen, waar met de regelmaat van de klok werd neergestreken in de interessantste steden en gemeenten van deze provincie. Achtereenvolgens kwamen aan de beurt Zottegem, Ronse, Aalter, Dendermonde, Aalst, Sint-Niklaas, Oudenaarde, nog eens Ronse en in 1991 tenslotte Deinze. Vandaag wordt de cirkel gesloten; voor het tiende colloquium zijn wij uiteindelijk terug te Gent beland, de plaats van oorsprong, van waaruit wij nu aan onze tweede wandeling kunnen beginnen.

Dat deze colloquia in de loop der jaren een gunstige ontwikkeling en een steeds groeiende interesse zijn gaan ondervinden, wordt vandaag andermaal bewezen. De wederzijdse banden en onderlinge samenwerking tussen tallentvolle heemkundige en historische kringen enerzijds en Provincie en Universiteit anderzijds zijn de laatste jaren sterk gegroeid, zodat methoden en vernieuwde werkwijzen een duidelijke doorstroming zijn gaan krijgen. Met optimisme zien wij de verdere ontwikkeling in die richting tegemoet.

Op een bijzonder fijnzinnige en evenwichtige wijze heeft de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, als gastheer van dit colloquium, het programma van vandaag laten inspelen op dit tweevoudig feestelijk gebeuren. De voormiddag is aan het Oostvlaams Verbond gewijd. Drie eminente sprekers vergasten ons op een kritische benadering van de Geschiedenis van Gent; voorwaar een mooie en gepaste bekroning én voor de honderd jaar werking van de Maatschappij zelf, én voor de tien colloquia van het Oostvlaams Verbond. De academische zitting van deze namiddag staat dan weer volledig in het teken van het centenarium van de Gentse Maatschappij zelve.

Doch vooraleer u van het rijk gevulde programma te laten genieten, willen

TIENDE COLLOQUIUM O.V.K.G.

wij eerst onze oprechte dank richten tot de heer Gouverneur en de leden van het provinciebestuur.

Enerzijds voor het bereidwillig ter beschikking stellen van de prachtige ruimte waarin wij vandaag mogen vertoeven en voor de praktische en materiele medewerking, zonder dewelke het organiseren van dit feestelijk en hoogstand gebeuren amper mogelijk zou zijn geweest.

Anderzijds zijn wij ook dankbaar voor de niet aflatende steun die vanuit het provinciebestuur, daarin bijgestaan en geadviseerd door de provinciale commissie van Geschiedenis, wordt gegeven aan het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis en, via dit orgaan, aan de verschillende historische verenigingen van de provincie. De provinciale subsidies maken het voor de diverse plaatselijke kringen mogelijk om het hoofd te bieden aan de steeds stijgende werkings- en publikatiekosten; zodoende dragen zij zonder enige twijfel bij tot de kwaliteit van het historisch vorsingswerk in Vlaanderen. En dat is tenslotte toch onze algemene bedoeling.

Aan U allen wens ik nogmaals een hartelijk welkom en een aangenaam en vruchtbaar genieten van het feestprogramma dat u vandaag wordt aangeboden.

Ik dank U.

ONTSTAAN EN VROEGSTE GESCHIEDENIS VAN GENT: STAND VAN HET ONDERZOEK

Adriaan VERHULST

Deze status questionis van het onderzoek betreffende de vroegste geschiedenis van Gent bestaat uit vier delen. Het eerste deel bevat een overzicht van de geschiedschrijving over het onderwerp, met nadruk op de publikaties van de jongste decennia. Hierin komen vooral enkele topografische aspecten van de vroegste Gentse geschiedenis aan bod, met name de verschillende kernen waaruit de latere middeleeuwse stad wordt geacht te zijn ontstaan. In een tweede deel worden de problemen, die uit dit eerste deel naar voor zijn gekomen als onoplosbaar zonder de hulp van de archeologie, als doelstellingen voor toekomstig archeologisch onderzoek gesteld. In het derde deel wordt een nieuwe hypothese ontwikkeld in verband met de naam *Gandavum*. In een vierde en laatste deel wordt getracht een voorlopig antwoord te formuleren op het fundamentele probleem, met name of, waarom en hoe verschillende bevolkingskernen op het grondgebied van de latere stad een rol hebben gespeeld, al of niet na elkaar, in de vorming van de middeleeuwse stad.

I

Het onderzoek naar de vroegste geschiedenis van Gent was reeds vóór de Tweede Wereldoorlog afgeweken van de enkelvoudige of mononucleaire benadering van Pirenne en Des Marez, die het ontstaan van de stad uitsluitend situeerden op één plek binnen het latere stadsgebied, namelijk in een door hen *suburbium* genoemd gebied rond de Vismarkt en de Hoogpoort, dat dank zij de aantrekking en bescherming van een versterking (*castrum*) op en bij de plaats van het latere Gravensteen, in de 10e eeuw een handelsactiviteit had ontwikkeld¹.

In 1933 had Van Werveke immers voor het eerst de aandacht gevestigd op een ander site, nl. dat van de Sint-Baafsabdij, aan de samenvloeiing van Leie en Schelde, als plaats van een zekere economische bedrijvigheid een eeuw

---

¹ H. PIRENNE, Coup d'oeil sur l'histoire de Gand, in: *Gand. Guide illustré*, Gent, 1905; herdrukt in: H. PIRENNE, *Les villes et les institutions urbaines*, II, Parijs-Brussel, 1939, pp. 141-149; G. DES MAREZ, *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen âge et spécialement en Flandre*, Gent-Parijs, 1898.

ADRIAAN VERHULST

vroeger, in de 9e eeuw². Aan deze plek, *Ganda* geheten, zou toen de naam *portus* gegeven zijn, een term die rond het midden van de 9e eeuw in gebruik kwam voor handelsplaatsen langs de grote rivieren van N.W. Europa³. Van Werveke hechtte echter niet veel belang aan deze plaats in het ontstaan van Gent als stad, daar hij dit *portus* enkel zag als een abdijstadsje, zonder betekenis voor de handel. Bovendien verdween het met de vernieling van de St. Baafsabdij door de Noormannen in 879. F. Blockmans werkte dit gegeven in 1939 echter verder uit, door voor het eerst te gewagen van een verschuiving van aanlegplaats en handelscentrum (*portus*) die ten gevolge van de Noormanneninval, van de 9e naar de 10e eeuw, zou hebben plaats gegrepen van het site bij de St. Baafsabdij naar de rechteroever van de Leie tegenover het Gravensteen⁴.

Een nieuwe stimulans voor het onderzoek betekende in 1953 de hypothese van de toponymist Gysseling dat de omgeving van de Zandberg, op de linkeroever van de Schelde, stroomopwaarts van de Sint-Baafsabdij, de oudste kern van de latere stad zou zijn geweest⁵. Deze derde mogelijke lokalisatie kreeg meer gewicht toen Van Werveke, als reactie op Gysselings hypothese, de vraag stelde waarom de daar gelegen oudste stadskerk uit de 10e eeuw, Sint-Jans, thans Sint-Baafskathedraal, relatief ver verwijderd lag van het handelscentrum (*portus*) aan de Leie tegenover het Gravensteen⁶. Een antwoord op die vraag werd toen door hem niet gegeven.

Het site zelf van het Gravensteen en onmiddellijke omgeving kregen in 1960 daarentegen opnieuw aandacht, toen Van Werveke samen met mij de wijk van de Oudburg als element van de grafelijke versterking (*castrum*) onderzocht en er in de 10e eeuw de aanwezigheid van leerbewerkers meende te kunnen aantonen⁷.

Eveneens in de jaren zestig kreeg aan de andere kant van Gent opnieuw het

---

² H. VAN WERVEKE, *Kritische studiën betreffende de oudste geschiedenis van Gent*, Antwerpen-Parijs-Amsterdam, 1933 (Univ. Gent. Werken uitg. Fac. Wijsbegeerte en Letteren, 69), pp. 13-23.

³ A. VERHULST, *The Origins of Towns in the Low Countries and the Pirene Thesis*, in: *Past and Present*, 122 (1989), pp. 1-35.

⁴ F. BLOCKMANS, *De twee opvolgende Gentsche "portus"*, in: *Handelingen van het Genootschap "Société d'Emulation" te Brugge*, 82 (1939), pp. 52-83; franse vertaling: *Les deux "portus" successifs de Gand*, in: *Revue du Nord*, 26 (1943), pp. 5-20.

⁵ M. GYSSELING, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen-Brussel, 1953.

⁶ H. VAN WERVEKE, *Opgavingen en navorsingen in verband met de oudste geschiedenis van de stad Gent*, in: *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 9 (1954), pp. 33-37.

⁷ H. VAN WERVEKE-A. VERHULST, *Castrum en Oudburg te Gent*, in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, 14 (1960), pp. 3-59.

ONTSTAAN EN VROEGSTE GESCHIEDENIS GENT

site van de Sint-Baafsabdij aandacht, toen de archeoloog De Laet in 1969 die plek, waar reeds lang belangrijke sporen uit de gallo-romeinse tijd bekend waren, in verbinding bracht met zijn opgraving van een uitgestrekt geacht gallo-romeins grafveld te Destelbergen-Eenbeekeinde, door het bestaan te veronderstellen van een niet-agrarische nederzetting (*vicus*) gelegen tussen beide plaatsen in⁸.

In 1972 achtte ik dan zelf het ogenblik gekomen om te trachten aan de uiteenlopende en soms tegenstrijdige resultaten van het onderzoek van de voorbije twintig jaren een oplossing te geven⁹. Hierin kreeg opnieuw de omgeving van de huidige St. Baafskathedraal de meeste aandacht omdat ik meende te kunnen aantonen dat hier, langs de linkeroever van de Schelde, slechts 500 m. stroomopwaarts van de St. Baafsabdij en in nauwe verbinding met de abdij, in het begin van de 9e eeuw een bevolkingsnederzetting (*vicus*) bestond die tegen het midden van die eeuw zich tot een handelsnederzetting zou hebben ontwikkeld. Zij zou door de Noormanneninval van 879 weinig zijn beroerd en haar voortbestaan nadien zou de ligging van de oudste stadskerk in het centrum van de nederzetting tijdens de 10e eeuw kunnen verklaren. Deze nederzetting zou in de 10e eeuw, langsheen de Hoogpoort, zich hebben uitgebreid in de richting van een nieuwe handelsnederzetting die zich langs de Leie, tegenover het Gravensteen, tijdens de eerste helft van de 10e eeuw had ontwikkeld en eveneens langsheen de Hoogpoort uitbreiding zocht. Beide nederzettingen zouden dan zijn samengegroeid tot de kern van de middeleeuwse stad. Dit beeld van een nederzetting aan de Schelde bij de huidige St. Baafskathedraal werd door mij in verschillende publikaties tijdens de jaren tachtig aangevuld met pogingen om er een hogere ouderdom aan toe te kennen, met name door op de plek van de St. Baafskathedraal het bestaan van de kluis van Bavo uit het midden van de 7e eeuw aannemelijk te maken¹⁰. Deze kluis zou door de verering waarvan de Gentse heilige het voorwerp was, hebben bijgedragen tot de groei van de nederzetting, die, op de plaats van de kluis, nog vóór 800 een kerk kreeg. Uiteindelijk, tijdens de tweede helft van de 9e of in het begin van de 10e eeuw, zou de nederzetting langs de Schelde omwijd zijn door een halfcirkelvormige gracht en/of wal. Een 75 m. lang fragment hiervan werd inderdaad nadien, in 1987, in de Borreputsteeg blootgelegd en in de 9e-10e eeuw gedateerd¹¹.

---

⁸ S.J. DE LAET, Les fouilles de Destelbergen et les origines gallo-romaines de la ville de Gand, in: *Archeologia*, 30 (1969), pp. 57-69; Id., Nieuw licht op de oorsprong van Gent, in: *Spiegel Historiae*, 4 (1969), pp. 133-140.

⁹ A. VERHULST, De vroegste geschiedenis en het ontstaan van de stad Gent, in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, 26 (1972), pp. 5-39.

¹⁰ A. VERHULST, Saint Bavon et les origines de Gand, in: *Revue du Nord*, 69 (1986), pp. 455-470.

¹¹ A. VERHULST-G. DECLERCQ, Proeve van historische interpretatie van

ADRIAAN VERHULST

Deze ontdekking en onze hypothesen omtrent de oorsprong en betekenis van deze omwalling en het karakter van het gebied erbinnen, hebben uiteindelijk, na vele jaren zonder veel kritiek of tegenspraak te zijn gebleven, weerklank gevonden, met name bij Anton Koch, kort voor zijn vroegtijdige dood¹², bij de Duitse mediëvist Walter Mohr¹³ en bij onze medewerker Georges Declercq, die de vroegste geschiedenis van de twee Gentse benedictijnenabdijen opnieuw kritisch was gaan bestuderen. Met hem schreven we in 1989 een nieuwe synthese over de vroeg-middeleeuwse geschiedenis van Gent, waarin we wel enkele van onze vroegere stellingen onder zijn invloed moesten prijsgeven¹⁴. Zo lieten we er ons van overtuigen dat de heilige Amandus tussen 629 en 639 vanop de Blandijnheuveld, op enige afstand van een vijandig bevolkingscentrum, en waar hij met de steun van koning Dagobert, die hem de grond schonk, een eerste klooster stichtte, zijn zendingswerk was begonnen. Iets later, maar nog vóór 639, zou hij erin zijn geslaagd in wat sedert de Romeinse tijd nog steeds het belangrijkste bevolkingscentrum moet zijn geweest, met name de plaats *Ganda* aan de samenvloeiing van Leie en Schelde, een kerk te stichten ter ere van de heilige Petrus, die nog vóór het einde van de 7e eeuw zich tot abdij ontwikkelde. Hierheen zou, ten laatste in de loop van de 8e eeuw, het graf van Bavo zijn overgebracht vanuit zijn vroegere kluis, waar hij tot dan toe begraven lag. Volgens Declercq lag die kluis echter niet op de plaats van de huidige Sint-Baafskathedraal, maar te Mendonk, een tiental km. ten noorden van Gent. Werd hiermede het ontstaan van beide Gentse abdijen op een vrij nieuwe, doch aanvaardbare wijze voorgesteld, dan werd echter tegelijk de ontwikkeling en betekenis van het gebied langs de linker Scheldeoever bij de St. Baafskathedraal, waarvan het belang - mede omwille van de halfcirkelvormige omwalling - thans algemeen wordt erkend, er niet duidelijker door.

Hierin heeft kort voor zijn dood, in 1990, Anton Koch gepoogd enige klaarheid te brengen, door aan dit gebied een nog grotere betekenis in het ontstaan van de stad toe te kennen dan wij reeds hadden gedaan¹⁵. Met name identificeert hij met dit gebied, steunend op de aanwezigheid van de halfcirkelvormige omwalling, het *novum castellum* uit de *Miracula Bavonis*

---

de vroegmiddeleeuwse halfcirkelvormige gracht te Gent, in: *Stadsarcheologie*, 14 (1990), pp. 68-74.

¹² A.C.F. KOCH, Gent in de 9e en 10e eeuw. Enkele benaderingen, in: *Stadsarcheologie*, 14 (1990), pp. 3-43.

¹³ W. MOHR, *Studien zur Klosterreform des Grafen Arnulf I von Flandern. Tradition und Wirklichkeit in der Geschichte der Amandus-Klöster*, Leuven, 1992.

¹⁴ A. VERHULST-G. DECLERCQ, Het vroeg-middeleeuwse Gent tussen de abdijen en de grafelijke versterking, in: J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, pp. 37-59.

¹⁵ Zie hoger n. 12.

ONTSTAAN EN VROEGSTE GESCHIEDENIS GENT

van de tweede helft 10e eeuw¹⁶. De kerk die binnen deze nieuwe versterking volgens deze bron kort voordien werd gebouwd, wordt door Koch met de St. Janskerk, de huidige St. Baafskathedraal, geïdentificeerd, in plaats van met de kapel van Ste Veerle binnen het burchtgebied op de linker Leieoever, waarmede het *novum castellum* uit de 10e eeuw doorgaans werd vereenzelvigd¹⁷. Koch doet dit onder meer op grond van een vrij strikte interpretatie van een dendrochronologische datering van de houten resten aan de voet van de Meestentoren van het Gravensteen, waarvan de eerste houtbouw niet ouder zou zijn dan het midden van de 10e eeuw. Mede door een andere lokalisatie van de leerbewerkers die Van Werveke en ik in de 10e-eeuwse Oudburg situeerden, brengt de posthuum gepubliceerde studie van Koch ook zekere algemeen aanvaarde stellingen betreffende dit gebied in het gedrang.

Hoewel zeker niet alle nieuwe en verrassende interpretaties in het betoog van Koch verdienen te worden besproken of weerlegd evenmin als het recente, uiterst verwarde en verwarrende boek van W. Mohr¹⁸, dat wat de vroege topografie van Gent betreft zelfs gerust buiten beschouwing mag worden gelaten, verdienen een aantal gezichtspunten van Koch en Declercq grondig te worden onderzocht. Voor de meeste ervan, doch vooral voor het gebied binnen de halfcirkelvormige omwalling op de linker Scheldeoever, evenals voor het gebied bij de Sint-Baafsabdij, zal dit niet kunnen gebeuren zonder nieuw archeologisch onderzoek dat grondiger en meer uitgebreid zou moeten zijn dan hetgeen tot nu toe werd en kon worden ondernomen. Hetzelfde geldt trouwens voor Gravensteen en Oudburg.

II

Op een internationaal colloquium van het Gemeentekrediet te Spa in 1988 hebben wij onze vragen als historicus in dit verband voorgelegd aan de Gentse archeologe M.-C. Laleman, die toen het weinige heeft medegedeeld wat zij wist¹⁹. Deze vragen actualiseren wij vandaag als volgt.

---

¹⁶ *Miracula Bavonis*, ed. O. HOLDER-EGGER, *M.G.H.*, SS., XV, 2, p. 593.

¹⁷ L. VOET, *De brief van abt Othelbold aan gravin Otgiva over de relikwieën en het domein van de Sint-Baafsabdij te Gent (1019-1030)*, Brussel, 1949, pp. 50-53; G. DECLERCQ, Nieuwe inzichten over de oorsprong van het Sint-Veerlekapittel te Gent, in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, 43 (1989), pp. 49-102.

¹⁸ Zie de bespreking ervan door G. DECLERCQ, Amand, Bavon et les autres. Kritische bedenkingen bij een overbodig boek over de vroegste geschiedenis van Gent, in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, 46 (1992), pp. 229-237.

¹⁹ A. VERHULST, Archeologische en historische visies op het ontstaan en de vroegste ontwikkeling van Gent in confrontatie. I. Een historische visie, in:

ADRIAAN VERHULST

Het blijft een verontrustend raadsel waarom binnen het halfcirkelvormig omwalde gebied op de linker Scheldeoever zo weinig archeologische sporen uit de Merovingische en vooral uit de Karolingische tijd tot nu toe werden gevonden, hoewel aan dit gebied in de voorbije decennia een steeds grotere betekenis werd toegekend, die door de archeologische ontdekking van een stukje van een verder nog steeds hypothetische halfcirkelvormige gracht uit de 9e-10e eeuw, wordt bevestigd. Tijdens de recente heraanleg van het Sint-Baafsplein hebben de archeologen weliswaar een deel van de Regnessenstraat blootgelegd, doch van de halfcirkelvormige gracht die waarschijnlijk aan de buitenzijde het tracé van deze boogvormig ter hoogte van de KNS afbuigende straat volgde, hebben zij om diverse redenen geen doorsnede kunnen maken. Daar anderzijds bij de bouwwerken aan de Nationale Bank, naast het Gerard Duivelsteen, enkele jaren geleden een archeologische kans werd gemist, zou dringend moeten worden gepoogd iedere bouwwerf of open plek in deze buurt, bijvoorbeeld het plantsoentje achter het Van Eyck-monument, de binnentuin van de Achtersikkel enz, evenals de krypte van de Sint-Baafskathedraal, waar nooit sporen ouder dan de 12e eeuw zouden zijn gevonden, archeologisch grondig te onderzoeken. Zolang dit niet is gebeurd blijft iedere poging om de betekenis van dit gebied in de ontwikkeling van Gent tot stad te achterhalen, grotendeels speculatief. De rechtstreekse schriftelijke historische gegevens betreffende het gebied binnen de halfcirkelvormige gracht of zelfs betreffende het hele gebied tussen Schelde en Leie zijn immers uiterst mager en in feite beperkt tot de vermelding van *mansiones*, erven met stedelijk karakter, tussen Schelde en Leie in 941 en tot de vermelding van de oudste stadskerk, St. Jans, in 964²⁰. De identificatie door Koch van dit gebied met het schriftelijk gegeven betreffende een *novum castellum* uit de *Miracula Bavonis*, eveneens uit de tweede helft der 10e eeuw²¹, waarvoor hij zich steunt op de halfcirkelvormige omwalling die het gebied met het woord *castellum* zou hebben doen aanduiden, stuit anderzijds op het bezwaar dat de gracht van deze versterking volgens de archeologen in de 10e eeuw reeds dicht was gegooid en dus moeilijk nog als nieuw (*novum*) kon worden bestempeld in de tweede helft van die eeuw²². Tot nader order is dus voor ons de traditionele identificatie van het *novum castellum* met het site van het Gravensteen niet

---

Ontstaan en vroegste geschiedenis van de middeleeuwse steden in de Zuidelijke Nederlanden. Een archeologisch en historisch probleem. Handelingen van het 14e Internationaal Colloquium Spa 1988, Brussel, 1990 (Gemeentekrediet, Historische Uitgaven in-8°, nr. 83), pp. 299-303; M.-C. LALEMAN, II. Een archeologische visie, in: ibidem, pp. 305-315.

²⁰ Zie hoger de studies geciteerd in n. 9 en 14.

²¹ Zie hoger n. 16.

²² Zie het bijzondere nummer van *Stadsarcheologie* 14 (1990), gewijd aan dit probleem.

ONTSTAAN EN VROEGSTE GESCHIEDENIS GENT

weerlegd.

De vraag moet dan ook worden gesteld waarom in de 10e eeuw, *buiten* het gebied omsloten door de halfcirkelvormige gracht en zelfs op een behoorlijke afstand ervan, een *nieuwe* versterking van een heel ander type op de linkeroever van de Leie werd gebouwd, op de plaats van het latere Gravensteen. Ook rijst de vraag waarom in de tweede helft van de 10e eeuw een versterking op die plek (*castellum*) nieuw (*novum*) werd genoemd. Was het een totaal nieuwe versterking of was het de verbouwing c.q. aanpassing van een oudere versterking op dezelfde plaats? Of werd de kwalificatie "nieuw" ook gebruikt om tegelijk een tegenstelling aan te duiden met een oudere versterking? Zo ja, was dit dan de Oud-burg en het ganse gebied van die naam? En hoe oud was die dan wel? Of was de kwalificatie "nieuw" bedoeld om de tegenstelling aan te duiden met nog een andere oudere versterking, namelijk de halfcirkelvormige omwalling aan de Schelde?²³. Door de archeologen wordt haar aanleg in de 9e eeuw gedateerd en de gracht zou al in de loop van de 10e eeuw door opvulling haar betekenis als versterking hebben verloren. Dit stemt trouwens overeen met de westwaartse uitbreiding vanaf de Schelde van de stedelijke bewoning in de richting van de Leie en zelfs westwaarts over de Leie, in de Sint-Michielswijk, tijdens de 10e eeuw. Hieruit blijkt nog eens hoe onmogelijk Kochs interpretatie van het *novum castellum* wel is.

Op al deze vragen zou een verder archeologisch onderzoek van Gravensteen en Oudburg wellicht elementen voor een antwoord kunnen leveren.

Blijft tenslotte het derde historisch en topografisch zwaartepunt in de vroege ontwikkeling van Gent: *Ganda*, de omgeving van de Sint-Baafsabdij. Ook hier deed zich onlangs de gelegenheid voor om door opgravingen meer te weten te komen over de Merovingische bewoning van dit gebied, tussen enerzijds de talrijke Romeinse sporen die hier vroeger werden opgegraven, (waarvan echter nog steeds niet duidelijk is of zij onder meer ook een laat-Romeinse versterking wijzen), en anderzijds de sporen uit de Karolingische tijd, waaronder fragmenten van Badorf-ceramik, die op enige handelsactiviteit zouden wijzen. Er zijn bij die opgraving, volgens nog niet uitgewerkte archeologische gegevens, naast de Sint-Baafsabdij, bij de intussen verdwenen overdekte Beestenmarkt, delen van een kerkgebouw gevonden, dat in verschillende fasen werd herbouwd en waarvan de oudste fase misschien een houtbouw zou kunnen zijn geweest. Of we hier te maken hebben met de naast de abdijkerk gelegen parochiale H. Kerstkerk is waarschijnlijk doch nog niet bewezen. In ieder geval kan deze ontdekking, indien ook de dateringen kunnen worden gepreciseerd, van groot belang zijn voor iedere hypothese in verband met de lokalisatie van Amandus' optreden

---

²³ Vgl. VAN WERVEKE-VERHULST, *Castrum en Oudburg* (geciteerd hoger n. 7), pp. 56-57.

ADRIAAN VERHULST

in het Gentse en het ontstaan van de Sint-Baafsabdij.

Ook de bewering van de auteur van de *Vita Bavonis* (ca. 825) dat een (in zijn ogen reëel bestaand of mythisch) *castrum Gandavum*, waarmede hij wellicht een versterking bedoelt, moet worden vereenzelvigd met *zijn* abdij, Sint-Baafs (*Ganda*)²⁴ - een bewering die ik vroeger als bewijs voor het bestaan van een versterkte Sint-Baafsabdij in het begin van de 9e eeuw heb geïnterpreteerd²⁵ - , zou opnieuw moeten worden onderzocht, historisch en zo mogelijk ook archeologisch. Wat dit laatste betreft lijkt het echter twijfelachtig of op het site van de Sint-Baafsabdij van een laat-Romeinse of Karolingische versterking nog sporen zouden kunnen worden gevonden. Tijdens de jongste opgravingen in deze omgeving, op de thans verdwenen Beestenmarkt, is immers gebleken dat de afbraak van de Sint-Baafsabdij in 1540 en de bouw van het Spanjaardskasteel de bodem in deze omgeving grondig hebben omgewoeld en dat, al of niet in samenhang hiermede, nivelleringen zijn uitgevoerd waardoor, met name in oostelijke richting, naar de huidige ringlaan en de spoorweg toe, de bovenste bodemlaag geheel werd afgegraven, tot op de moederbodem die geen archeologische sporen bevat.

III

In die omstandigheden blijft er niet veel meer over dan het oude historisch debat te heropenen over de betekenis van *castrum Gandavum*²⁶. Dit gebeurt best aan de hand van bronnen van vóór de 10e eeuw, omdat de strijd die tussen beide Gentse abdijen in de 10e eeuw uitbrak over hun oorsprong en waarin het *castrum Gandavum* een grote rol speelde, de bronnen vanaf dat ogenblik zozeer heeft beïnvloed dat ze onbruikbaar zijn voor de oplossing van het probleem. Dit betekent niet dat de 9e-eeuwse *Vita Bavonis*, die wellicht nog van vóór het abbatiaat van Einhard te Sint-Baafs en dus uit de eerste jaren van de 9e eeuw dateert²⁷ en waarin het *castrum Gandavum* met nadruk wordt genoemd als de plaats waar Amandus de Sint-Baafsabdij stichtte en Bavo tot priester wijdde²⁸, op dit punt volledig betrouwbaar is, noch inhoudelijk, noch inzake haar teksttraditie, die niet hoger opklimt dan het begin van de 11e eeuw, uit dewelke het oudst bewaarde handschrift van

---

²⁴ *Vita Bavonis*, ed. B. KRUSCH, *M.G.H.*, SS. rer. Mer., IV, p. 545: '*in loco qui dicitur Gandavum castrum, cuius nunc cenobium aperte vocatur Ganda*'.

²⁵ A. VERHULST, Over de stichting en vroegste geschiedenis van de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdij te Gent, in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, 7 (1953), pp. 19-23.

²⁶ Zie VAN WERVEKE, *Kritische Studiën* (geciteerd hoger n. 2), pp. 13-23.

²⁷ Het werk is blijkbaar opgedragen aan een abt, die tevens bisschop was (mededeling v. G. Declercq, waarvoor dank).

²⁸ *M.G.H.*, SS. rer. Mer., IV, pp. 537-538.

ONTSTAAN EN VROEGSTE GESCHIEDENIS GENT

de *Vita Bavonis* dateert²⁹.

Zonder echter op het probleem van de betekenis van *castrum* in de *Vita Bavonis* in te gaan, noch op de betekenis die Milo van Saint-Amand, rond en kort na het midden van de 9e eeuw, ervan maakte met betrekking tot Gent in twee van zijn werken, op basis trouwens van de *Vita Bavonis*³⁰, moet de aandacht worden gevestigd op de naam *Gandavum*. Dit is, ondanks de studie van de toponymist Gysseling over de etymologie van de naam Gent³¹, in de geschiedschrijving over de vroegste geschiedenis van de stad, niet of nauwelijks gebeurd. In beide genoemde bronnen uit de 9e eeuw wordt *Gandavum* gebruikt als adjectief bij *castrum*, doch minstens eenmaal ook zelfstandig³². Op een munt van Karel de Kale uit de tweede helft van de 9e eeuw komt *Gandavum* eveneens voor als zelfstandig gebruikte plaatsnaam³³. Hiermede wordt ons inziens een bevolkingsnederzetting aangeduid die te onderscheiden is van *Ganda*, de naam van het site van de Sint-Baafsabdij en van de abdij zelf, die tot na het midden van de 9e eeuw wordt gebruikt, doch nadien niet meer. Oorzaak van het verdwijnen van de naam *Ganda* is niet alleen de vernieling door de Noormannen in 879 van de Sint-Baafsabdij en het feit dat hierdoor het site jarenlang verlaten lag, maar ook en ons inziens zelfs vooral het definitieve succes van *Gandavum*, waarvan het gebruik in de loop van de 9e eeuw was toegenomen. Misschien werd *Gandavum*, niet bijvoeglijk doch als zelfstandig toponiem reeds in het begin van de 9e eeuw gebruikt, ten tijde van de *Vita Bavonis* en verklaart dit de nadruk waarmee de auteur herhaaldelijk over het *castrum Gandavum* spreekt en de polemisch aandoende manier waarmee hij op het einde van zijn verhaal zijn klooster, *Ganda*, binnen het *castrum Gandavum* situeert.

Al deze feiten kunnen worden verklaard wanneer men aanneemt dat *Gandavum* vanaf het begin van de 9e eeuw de naam is geworden van een bevolkingsnederzetting die te onderscheiden is van de abdijsnederzetting *Ganda*. De naam *Gandavum* is afgeleid van het vroegmiddeleeuwse *Gandao*, waarmee in de 7e-8e eeuw de gouw werd aangeduid waarvan *Ganda* het centrum was³⁴. Gebruikt als naam voor een groter gebied dan de plek *Ganda*,

---

²⁹ KRUSCH in *M.G.H.*, SS. rer. Mer., IV, pp. 532-533.

³⁰ *Vita metrica Amandi*, ed. L. TRAUBE, *M.G.H.*, Poetae, III, pp. 585-587; *Suppletio Milonis*, ed. B. KRUSCH, *M.G.H.*, SS. rer. Mer., V, p. 450.

³¹ M. GYSSELING, Etymologie van Gent, in: *H.M.G.O.G.*, n.r., 1 (1944), pp. 39-53.

³² *M.G.H.*, Poetae, III, p. 585: *Gandavum pagum, quem Scald praeterfluit amnis/Gandavum properat fretus virtute superna*; *M.G.H.*, SS. rer. Mer., V, p. 450: *monasterium quod dicitur Blandinium in castro Gandavo situm*. De betrokken passages uit de *Vita Bavonis* zijn vermeld in n. 24 en n. 28.

³³ H. FRERE, *Le denier carolingien spécialement en Belgique*, (Numismatica Lovaniensia I), Louvain-la-Neuve, 1977, pp. 51-52.

³⁴ GYSSELING, *Etymologie van Gent*, pp. 46-48 en 52-53.

ADRIAAN VERHULST

is *Gandavum*, zo veronderstellen wij, de naam geworden van het gebied tussen Leie en Schelde, waar zowel Koch als ikzelf, in de omgeving van de huidige Sint-Baafskathedraal, langs de linkeroever van de Schelde, stroomopwaarts van de abdij, de oorsprong zoeken van het middeleeuwse Gent.

Het groeiende belang van deze nederzetting in de loop van de 9e eeuw - van *vicus* tot *portus* - kan de verklaring zijn voor het gelijktijdig toenemend gebruik van de naam *Gandavum*, waarvan *Ganda* - en niet alleen de naam ! - de nadelige weerslag zal hebben ondervonden, tot de Noormanneninval van 879 zijn verdwijning inluide. Dat de naam *Gandavum* deze gebeurtenis overleefde wijst er tevens op dat ook de nederzetting met die naam, tussen Leie en Schelde, van de Noormanneninval wellicht niet te zeer te lijden heeft gehad, al hebben de Noormannen zeer waarschijnlijk het *portus* op de linkeroever van de Schelde bezocht. Volgens een 10e-eeuws mirakelverhaal dat tot die tijd opklimt namen zij er een inwoner gevangen en voerden hem mee naar Rouen³⁵.

IV

De fundamentele vraag i.v.m. het topografische aspect van het ontstaan van Gent is, nu de mononucleaire benadering van Pirenne definitief schijnt verlaten, of er een opeenvolging is geweest, van de Romeinse tijd tot de stabilisatie van de 11e eeuw, van niet-agrarische nederzettingen op verschillende plaatsen van het latere Gentse stadsgebied, dan wel of een beperkt aantal van twee of drie nederzettingen min of meer gelijktijdig hebben bestaan, al of niet met elkaar in verbinding stonden en uiteindelijk versmolten. Vervolgens dient in economisch opzicht de vraag te worden gesteld naar de factoren van verstedelijking, commercialisatie en industrialisatie, van deze wellicht in oorsprong agrarische nederzettingen.

De jongste hypothese, met name van Koch, poneert een ons inziens op zichzelf reeds onwaarschijnlijke opeenvolging van niet minder dan vier nederzettingen: een *vicus* zonder naam bij Gentbrugge omstreeks 820/830; de voortzetting van het romeinse *Ganda* bij de Sint-Baafsabdij in het derde kwart van de 9e eeuw; een nieuwe nederzetting bij de huidige Sint-Baafskathedraal aan de Schelde, omstreeks 900, waarin Koch de eigenlijke kiemcel ziet van de stad Gent; tenslotte op de rechter- en linkeroever van de Leie dicht bij het latere Gravensteen, een nieuwe handelsnederzetting in de 10e eeuw³⁶.

---

³⁵ M.G.H., SS., XV, 2, p. 597: *Item de portu Gandensi ab eisdem captus est quidam sancti, Rotoni adductus.*

³⁶ KOCH, *Gent in de 9e en 10e eeuw*, pp. 33-34.

ONTSTAAN EN VROEGSTE GESCHIEDENIS GENT

De *vicus* zonder naam uit de *Vita Bavonis*³⁷ die Koch omstreeks 820/830 bij Gentbrugge probeert te lokaliseren is volgens ons de nederzetting die we reeds in 1972 langsheen de linkeroever van de Schelde, meer bepaald in de omgeving van de huidige Sint-Baafskathedraal, lokaliseerden³⁸ en waarin ook wij de kiemcel zien van het latere Gent, rond de oudste stadskerk en dit vanaf de vroege 9e eeuw. Zij heette wellicht, zoals hiervóór werd verondersteld, *Gandavum* en we stellen voor ze verder om praktische redenen zo te noemen. Deze nederzetting zou, volgens een vroegere hypothese van ons³⁹, niet hebben losgestaan van de nederzetting *Ganda* bij de Sint-Baafsabdij, onder meer in kerkelijk opzicht, hetgeen de toewijding aan Bavo van de Sint-Janskerk in de 10e eeuw zou verklaren. Beide, *Ganda* en *Gandavum*, hebben misschien één complex langs de Schelde gevormd, dicht bij haar samenvloeiing met de Leie. De diverse armen van de Leie op deze plaats hebben beide nederzettingen weliswaar van elkaar gescheiden, maar ook, zoals de Schelde, met elkaar verbonden, via een verkeer dat grotendeels over water gebeurde. In het derde kwart van de 9e eeuw werd dit complex van oevernederzettingen, scheepswerven enz.⁴⁰ éénmaal als *portus* aangeduid, weliswaar met de naam *Ganda* en niet *Gandavum*, wellicht omdat de Parijse auteur van het *Martyrologium Usuardi*, die in dit werk onder meer in de eerste plaats het feest van Bavo en zijn graf op het oog had dat te *Ganda* was gelegen⁴¹, deze naam daarom beter kende dan *Gandavum* en bovendien omdat hij met de lokale topografie, meer bepaald met het onderscheid *Ganda-Gandavum*, waarschijnlijk minder vertrouwd was. Terwijl de Sint-Baafsabdij en het deel van het *portus* dat te *Ganda* was gelegen ten onder gingen door de Noormanneninval van 879, bleef *Gandavum* voortbestaan. Misschien werd het wel beperkter in omvang en reikte het niet meer tot aan de tegenover de Sint-Baafsabdij gelegen samenvloeiing van Leie en Schelde. Dit in de veronderstelling dat het overblijvende deel van *Gandavum* na de Noormanneninval van 879, of misschien reeds na die van 851 met een halfcirkelvormige omwalling werd versterkt. De nederzetting binnen deze omwalling breidde zich reeds vanaf het begin van de 10e eeuw opnieuw uit buiten deze omwalling, deze maal westwaarts over de Hoogpoort, naar de Leie toe en zelfs over de Leie. Door de eerste stadsomwalling, met de aanleg van Ketelvest en Houtlei in de 11e eeuw, werd deze uitbreiding gestabiliseerd.

³⁷ M.G.H., SS. rer. Merov., IV, p. 540.

³⁸ VERHULST, *De vroegste geschiedenis en het ontstaan van de stad Gent*, pp. 18-20.

³⁹ *Ibidem*, pp. 22-25.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 17 n. 57.

⁴¹ J. DUBOIS, *Le martyrologe d'Usuard. Texte et commentaire*, Brussel, 1965, p. 313: *in portu Ganda sancti Bavonis confessoris*.

ADRIAAN VERHULST

De belangrijkste economische stimulans tot ontwikkeling en verstedelijking van de dubbelnederzetting *Ganda-Gandavum* was ons inziens, tot haar ondergang in 879, de Sint-Baafsabdij. Dit stemt overeen met de economische rol die men tegenwoordig aan grote abdijen in de Karolingische tijd toekent⁴².

In de 10e eeuw ging de aantrekkingskracht ongetwijfeld uit van het burchtgebied rondom het Gravensteen, dat in het feodale tijdperk de rol van een grote abdij als economisch centrum, waar goederen werden geconcentreerd en geredistribueerd, overnam⁴³. Deze aantrekkingskracht lokte het deel van de nederzetting *Gandavum*, dat de Noormanneninval van 879 had overleefd, uit de schelp van de halfcirkelvormige omwalling, weg van de Schelde, in de richting van de Leie.

In ieder geval is de mogelijke verklaring voor het ontstaan van Gent, zoals wellicht ook van Brugge, Antwerpen en andere Vlaamse steden, veel complexer dan het mononucleaire, dit is op één enkele plek gesitueerde dualisme *castrum-suburbium* van Henri Pirenne.

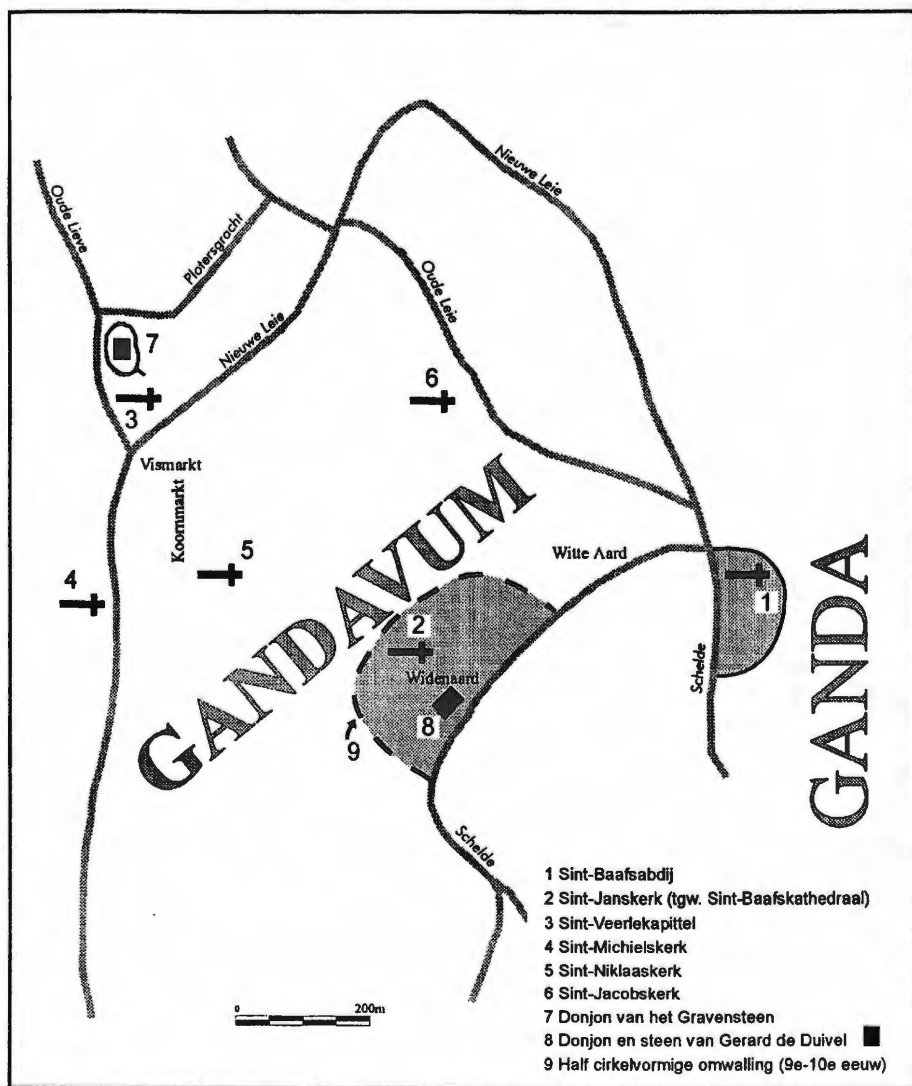
---

⁴² J.-P. DEVROEY, Courants et réseaux d'échange dans l'économie franque entre Loire et Rhin, in: *Mercati e mercanti nell'alto Medioevo*, Spoleto, 1993 (Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, 40), pp. 327-389.

⁴³ A. VERHULST, La ville et son émergence en Flandre, in P. Demolon-H. Galinié-F. Verhaeghe (eds.), *Archéologie des villes du Nord-Ouest de l'Europe (VIIe-XIIIe siècles)*. Actes du IVe Congrès international d'archéologie médiévale. Douai 1991, Douai, 1994 (coll. Archeologia Duacensis), (ter perse).

ONTSTAAN EN VROEGSTE GESCHIEDENIS GENT

KAART

- 1 Sint-Baafsabdij
- 2 Sint-Janskerk (tgw. Sint-Baafskathedraal)
- 3 Sint-Veerlekapittel
- 4 Sint-Michielskerk
- 5 Sint-Niklaaskerk
- 6 Sint-Jacobskerk
- 7 Donjon van het Gravensteen
- 8 Donjon en steen van Gerard de Duivel ■
- 9 Half cirkelvormige omwalling (9e-10e eeuw)

Omzien met bewondering, vooruitblikken met verwachting. De Gentse geschiedenis van middeleeuwen en Ancien Régime

Marc BOONE¹

Een bilan opmaken van de geschiedenis van Gent over een wel erg lange periode, grosso modo lopend van de twaalfde eeuw tot aan de Franse - industriële revolutie is geen voor de hand liggende opdracht. Bovendien is mij ook nog gevraagd perspectieven en krijtlijnen voor verder onderzoek aan te geven. Een exhaustieve voorstelling van wat over de Gentse geschiedenis is geproduceerd is onbegonnen werk. Dergelijke onderneming dreigt overigens uit te monden in een nauwelijks verteerbare opsomming van auteurs, titels en feiten. Overigens, recent (in 1989 meer bepaald) verscheen een synthese onder de bezielende leiding van stadsarchivaris Decavele '*Gent, apologie van een rebelse stad*' waar ik graag naar verwijs².

Ik heb uiteindelijk voor de volgende aanpak gekozen. Vanuit mijn achtergrond als mediëvist en als historicus gevormd aan de Gentse school in de Annales-traditie, dit is met aandacht voor zowel de onderhuidse processen van sociaal-economische aard als voor het veel meer concrete spel van belangengroepen en machten, ben ik op zoek gegaan naar wat mij een heel specifiek kenmerk leek van de Gentse geschiedenis in de beschouwde periode³. Voor de insiders moge de allusie op Jan Dhondt's 'Machten en

---

¹ Onderzoeksleider Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (NFWO), Universiteit Gent. Deze tekst is een licht aangepaste en van referenties voorziene versie van de rede gehouden op het Tiende tweejaarlijks colloquium van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis in Gent (Provincieraadzaal) op zaterdag 6 november 1993. Gebruikte afkorting: H.M.G.O.G.: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.

² J. DECAVELE (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, pp. 431-432 (beredeneerde bibliografie door R. De Herdt, die sinds 1974 in de H.M.G.O.G. een lopende bibliografie verzorgt). Oorspronkelijk was het de bedoeling in deze jubileumband van de 'Handelingen' een vervolg op de bijdrage van H. VAN WERVEKE, De historiografie van de stad Gent in de laatste dertig jaar, in: *Bijdragen tot de Geschiedenis en de Oudheidkunde* (Faunreeks, IV, 1), 1943, pp.5-27 te laten verschijnen. Stadsarchivaris, dr. J. Decavele had zich hiertoe bereid verklaard, door omstandigheden is het project verdaagd.

³ Het gedurende lange tijd dominerende Annales-paradigma staat momenteel erg in discussie, wat op zich een goede zaak is en getuigt van enige theoretische ingesteldheid die o.m. in het Vlaamse historische wereldje erg nodig was. Hierover en over de recente evoluties: H. SOLY, Geschiedenis in de jaren tachtig: wetenschap of verhaal?, in: Th. VENCKELEER, W. VERBEKE (edd.),

MARC BOONE

Mensen' (de titel van zijn verzamelde opstellen uit 1976) en op de aanpak die Hans van Werveke in zijn briljante synthese van 1947 over de Gentse geschiedenis heeft naar voren gebracht duidelijk zijn, ik wens beide hier nadrukkelijk als bronnen van inspiratie aan te halen⁴. Ik heb vervolgens dit naar mijn mening erg kenschetsende aspect uitgewerkt naar de drie grote en traditionele deelgebieden van de geschiedenis (het politiek-institutionele, het sociaal-economische en het cultureel-religieuze), met - dit was uiteindelijk de opdracht - aandacht voor wat we als verworven inzichten kunnen beschouwen en wat de blinde vlekken in deze kennis zijn. Vanzelfsprekend kunnen deze deelgebieden nauwelijks los van elkaar worden beschouwd en is hun onderlinge beïnvloeding, zeker op het lokale niveau belangrijk en intens geweest.

Wat is dan dit specifieke element dat als een rode draad doorheen de Gentse geschiedenis loopt? Het lijkt mij vervat in de steeds weer terugkerende drang om van onderen uit op een systematische en georganiseerde wijze uitdrukking te geven aan fundamentele eigen stedelijke belangen en solidariteiten. Concreet mag daarbij worden gedacht aan 'instellingen' als: de schepenenbanken (in zoverre de selectie van schepenen door de stedelingen aan de vorsten is onttrokken, wat gedurende lange tijden het geval is geweest), de hanzen, de ambachten, de broederschappen, de werkliedenbeurzen, de vroege arbeidersbeweging, de syndicaten en enkele belangrijke politieke partijen en/of stromingen van de 19de eeuw: vele hebben in Gent hun wortels of gaan op Gentse voorbeelden en initiatieven terug. Vanzelfsprekend is het geval van Gent niet uniek in Vlaanderen, ook in andere steden hebben vergelijkbare 'instellingen' een analoge rol vervuld, de intensiteit en de voorbeeldfunctie van Gent verlenen haar echter een

---

Cultuurwetenschappen in beweging, (Uitgaven van de Vlaamse vereniging voor cultuurwetenschappen I), Leuven-Antwerpen, 1992, pp. 25 - 56. De geïnteresseerde vindt in de voetnoten van dit overzicht overvloedige verwijzingen naar literatuur over het onderwerp. Het Annales-paradigma wordt momenteel sterk gecontesteerd vanuit de zogenaamde 'narratieve' geschiedschrijving, hierover: P.H.H. VRIES, *Vertellers op drift. Een verhandeling over de nieuwe verhalende geschiedenis*, (*Cahiers Sociale Geschiedenis* 8), Hilversum, 1990, passim. Een vurig pleidooi pro de narratieve aanpak houden J. TOLLEBEEK, T. VERSCHAFFEL, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse*, Amsterdam, 1992.

⁴ H. VAN WERVEKE, *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent, 1947 (uitgave van het Willemsfonds nr. 183) en J. DHONDT, *Machten en mensen. De belangrijkste studies van Jan Dhondt over de geschiedenis van de 19de en 20e eeuw*, Gent, 1976. Beiden waren prominente leden van het bestuur van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, cf. M. BERCKMOES, *Historiek van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent (1893-1993)*, Gent, 1993 [*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XVIII*].

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN REGIME

voortrekkerspositie⁵. Een tweede element, dat nauw met het eerste verband houdt, is het opmerkelijke historische bewustzijn dat reeds van in de middeleeuwen aanwijsbaar en actief is. Het vormde een voedingsbodem voor het steeds weer terugkerend rebelse karakter van de Gentse geschiedenis. Deze stad was voorbestemd om een haard van degelijke geschiedschrijving te worden.

Vanwaar komt dit specifieke van Gent, dat - het moet benadrukt - op enkele van zijn hoogtepunten, inspirerend heeft gewerkt voor gerenomeerde gelijkaardige Europese bewegingen: de ambachten en Van Artevelde op het Parijs van Etienne Marcel in de 14de eeuw bijvoorbeeld, of de arbeiderscoöperatie en Anseele op de internationale arbeidersbeweging in de loop van de 19de⁶? Eerder dan in een *genius loci* te willen geloven, heeft het te maken met de schaal, de omvang van Gent (naar middeleeuwse normen reeds een imposante grootstad), haar inbedding in een vroege vooruitstrevende economie (die van het graafschap Vlaanderen), haar economische en institutionele banden met een stedelijk netwerk dat eeuwenlang (of het hart nu in Brugge of in Antwerpen klopte) centraal stond in de handel en economie in Noord-West Europa⁷. Er zijn ook factoren van eerder negatieve aard: de zwakte die inherent is aan een dynastieke politieke orde, en die er bij herhaling voor heeft gezorgd dat op doorslaggevende momenten (de 13de eeuw en de eerste helft van de 14de eeuw) Gent in de uitbouw van haar eigenheid niet of nauwelijks werd gehinderd door een sterk centraal gezag dat uitging van het heersend gravengeslacht⁸. Bovenop dit

---

⁵ In een recente bijdrage hebben we dit corporatieve element beschreven als een essentieel bestanddeel van de stedelijke identiteit: W. PREVENIER, M. BOONE, De steden van de Zuidelijke Nederlanden in de late middeleeuwen: stedelijke identiteit en corporatieve solidariteiten, in: *Het tijdschrift van het Gemeentekrediet*, nr. 183, 1993, pp. 33-42.

⁶ Het Gentse voorbeeld heeft uiteraard in de eerste plaats inspirerend gewerkt op de geleidelijke groei van een stedelijk republikeins bewustzijn in de Nederlanden. Een algemeen overzicht van deze ontwikkeling over de langere termijn (waarbij evoluties in Noord en Zuid samen worden in beschouwing genomen) bij: M. BOONE, M. PRAK, Rulers, patricians and burghers: the Great and Little Traditions of urban revolts in the Low Countries (12th-18th centuries), in: C.A. DAVIDS, J. LUCASSEN [edd.], *A Miracle mirrored: the Dutch Republic in European Perspective*, Cambridge (ter perse).

⁷ Elementen m.b.t. het demografisch gewicht van Gent en haar rol in het Vlaamse stedelijke netwerk, bij W. PREVENIER, J.-P. SOSSON, M. BOONE, Le réseau urbain en Flandre (XIIIe-XIXe siècle): composantes et dynamique, in: *Het stedelijk netwerk in België in historisch perspectief (1350-1850). Een statistische en dynamische benadering*, [Handelingen van het 15de internationaal colloquium, Spa, 4-6 sept. 1990], Brussel, 1992, pp. 157-200.

⁸ Algemene beschouwingen over deze relaties (met verwijzingen naar de rol van de Vlaamse steden in de late middeleeuwen) bij W.P. BLOCKMANS, Princes

MARC BOONE

alles, zoals reeds gezegd, het uitzonderlijke historisch bewustzijn dat aan de actiebereidheid van steeds nieuwe generaties Gentenaars voeding heeft gegeven. Maar laten we deze inleidende beschouwingen voorlopig voor wat ze zijn, in de conclusie zal ik op het eindproduct, de Gentse bijdrage tot de ontwikkeling van een eigen stedelijke politieke cultuur, terugkomen.

1. politiek-institutionele aspecten

Wie zich met de oudste geschiedenis van Gent inlaat, heeft het niet voor de wind. Directe bronnen die getuigen over wat bij de ingezetenen leefde en over hoe ze leefden, zijn er nauwelijks. Afgezien van de archeologische gegevens, dient alle kennis over het vroege Gent gereconstrueerd doorheen bronnen die uitgaan van de twee Benedictijnenabdijen: een ontstaansmilieu dat niet mag worden verdacht van veel begrip voor een stedelijke gemeenschap van neringdoenden en handelaars, een milieu bovendien waarbinnen een eigen code gold en waarin geschreven bronnen er ook waren om het eigen gelijk en vooral het eigen profijt te ondersteunen. Daarin komt verandering in de loop van de twaalfde eeuw. Geleidelijk aan treedt de stedelijke samenleving die rond de meanders van Leie en Schelde is gegroeid uit de nevels van de geschiedenis. Als eerste manifesteert zich daarbij de elite van de stad, het Gentse schependom.

Een der eerste echo's klinkt op uit het unieke dagboek dat de grafelijke klerk Galbert over de opvolgingscrisis in het graafschap Vlaanderen in de jaren 1127-1128 bijhield. Galbert was een Bruggeling. Ook hij kan niet van overdreven veel sympathie voor de Gentenaars worden verdacht, toch vinden we bij hem een der oudste manifestaties van stedelijke eigenheid verwoord. Ik citeer een fragment waarin de edelman Iwein van Aalst in 1128 als woordvoerder van de Gentse burgers in volgende bewoordingen graaf Willem Clito (door de Franse koning, de feodale suzerein over Vlaanderen in het zadel geholpen) toespreekt: *'Heer graaf, hebt gij onze en uw burgers, en ons, hun vrienden naar recht willen behandelen ? Waarom hebt gij ons dan met onrechtvaardige belastingen en vijandige kwellingen bestookt ? Waarom hebt gij ons niet tegen de vijand beschermd en naar ere behandeld ? De heilige eed die wij te uwer gunste hadden gezworen, hebt gij persoonlijk verbroken en uw en onze belofte, die wij samen hebben afgelegd, hebt gij geschonden. (...)* Het is goed bekend hoeveel geweld en plundering gij te

---

conquérants et bourgeois calculateurs. Le poids des réseaux urbains dans la formation des états, in: N. BULST, J.-Ph. GENET, [edd.], *La ville, la bourgeoisie et la genèse de l'état moderne (XIIe-XVIIIe siècles)*. Actes du colloque de Bielefeld (29 novembre - 1er décembre 1985), Paris, 1988, pp. 167-181.

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN REGIME

*Rijsel hebt aangericht, hoe gij de burgers van Sint-Omaars onrechtmatig en boosaardig hebt bestookt en nu wilt gij, als u de kans wordt gegund ook de burgers van Gent slecht behandelen*⁹. Het is duidelijk dat met dit laatste Willem Clito een stap te ver is gegaan. De rebellerende edelen en stedelingen willen evenwel nog niet breken: voorgesteld wordt om een onderzoekscommissie aan te stellen die de nieuwbakken graaf en zijn optreden moet beoordelen en hem eventueel vervallen verklaren van zijn functie.

Weinig steden kunnen er op bogen dergelijke posities ingenomen te hebben (of te hebben kunnen innemen), laat staan op zulk een vroeg tijdstip. De bekommernis die uit dit optreden blijkt, heeft - *mutatis mutandis* - het politieke optreden van Gent gedurende de hele middeleeuwen en een belangrijk deel van de 16de eeuw overheerst. De bestanddelen zijn duidelijk: de vorstelijke macht is gebonden aan lokale privileges, onderdanen dienen volgens bepaalde principes van wettelijkheid behandeld, heffingen op hun vermogens dienen redelijk te blijven¹⁰. Bij ernstige verstoringen worden de bruggen niet onmiddellijk opgeblazen: een overlegorgaan wordt voorzien, men gaat 'parlementeren'. Ook dit is een fundamentele trek van de Vlaamse politiek in de middeleeuwen, hoe brutaal de periode ook vaak overkomt (en nog vaker wordt afgeschilderd), het is ook de periode van gesystemiseerd overleg tussen regeerders en geregeerden geweest. In dit embryonaire systeem van volksvertegenwoordiging heeft de Gentse delegatie vaak het eerste en het laatste woord gehad. Ze heeft ook vaak het overleg opgeblazen, maar is er steeds naar terug gekeerd.

Wanneer ik wat langer bij de gebeurtenissen van 1127-1128 ben blijven stilstaan, is dit niet alleen omdat ze de oudste getuigenis zijn van het Gentse collectieve optreden op het politieke terrein van het graafschap Vlaanderen, maar ook omdat het een mooi voorbeeld vormt van het historisch bewustzijn waarover ik het reeds had. Nog aan het einde van de 15de eeuw zal wat in 1128 is gezegd, naklinken in de stellingen die Gent heeft verwoord ten aanzien van Maximiliaan van Oostenrijk en diens autoritaire politiek, wars

---

⁹ Het desbetreffende citaat is uit de vertaling van Bert Demyttenaere: GALBERT VAN BRUGGE, *De moord op Karel de Goede. Dagboek van de gebeurtenissen in de jaren 1127-1128*, Antwerpen, 1978, p. 210. Voor de originele Latijnse tekst, zie de editie door H. PIRENNE, *Histoire du meurtre de Charles le Bon comte de Flandre (1127-1128) par Galbert de Bruges*, Parijs, 1891, pp. 138-139.

¹⁰ In deze optiek is recent betoogd dat het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen eerder een evolutie naar een conglomeraat van rechtssteden dan naar een rechtsstaat heeft gekend: R.C. VAN CAENEGEM, *Democratie en rechtsstaat in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen*, in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, LXI, 1993, pp. 207-208.

van alle overleg¹¹. Een en ander zal een hoogtepunt bereiken op 6 augustus 1579, toen de stad Gent, twee jaar voor de Staten-Generaal der Nederlanden, Filips II van Spanje van zijn vorstelijke prerogatieven vervallen verklaarde. De Gentse calvinisten van 1579 gingen overigens nog verder dan de Staten-Generaal. Waar laatstgenoemden in het 'Plakkaat van Verlatinghe' van 1581 nog een vorst voorzagen, hielden de Gentenaars het nu wel voor bekeken: de soevereiniteit van de vorst was in hun ogen, omwille van verregaande machtsoverschrijding, in handen van de stadsmagistraat overgegaan¹². Voor een korte periode (tot aan de onderwerping door Farnese in 1584) is van een echte stadstaat, een Republiek sprake. De constitutionele schaaamlap die van Artevelde in 1340 nog nodig had: de Engelse koning Edward III werd toen maar als koning van Frankrijk op de Vrijdagmarkt erkend om aan het vervangen van de Vlaamse graaf door de steden een legitimatie te verlenen, was in 1579 overbodig geworden. Gentenaars en vorsten, het is zelden een geslaagde verhouding geweest: ter overweging, volgend citaat van een onverdachte Gentenaar, Edward Anseele: '*Gent is aan ons hof niet zeer bemind en niet ten onrechte. Waarlijk, onze geboortestad heeft het nog al verdiend door onze koningen met een donker oog aanzien te worden, iets waarover vele Gentenaars en wij eerder gevleid dan gestoord zijn*'¹³.

Op de laatste episode - deze van de Calvinistische Republiek van 1577-1584 - na, is het Gentse politieke optreden op het niveau van het graafschap Vlaanderen, en geleidelijk aan, naarmate de politieke integratie van de Nederlanden vorderde, op dat van de Nederlanden, genoegzaam bekend. De alweer door Van Werveke geïnitieerde onderzoeken van Prevenier en Blockmans over de volksvertegenwoordiging hebben onder meer het optreden van de Gentse schepenen in een vernieuwend licht geplaatst¹⁴. Voor

---

¹¹ Op 28 april verwoorde Willem Zoete, pensionaris van de stad Gent, in deze zin het standpunt van de Leden van Vlaanderen aangaande de houding die men diende aan te nemen ten overstaan van Maximiliaan van Oostenrijk: I.L.A. DIEGERICK, *Correspondance des Magistrats d'Ypres, députés à Gand et à Bruges pendant les troubles de Flandre sous Maximilien duc d'Autriche*, Brugge, 1855, deel 2, pp. XXXI-LXV.

¹² W.P. BLOCKMANS, Alternatives to Monarchical Centralisation: the Great Tradition of Revolt in Flanders and Brabant, in: H. KOENIGSBERGER [ed.], *Republiken und Republikanismus im Europa des frühen Neuzzeit*, [Schriften des historischen Kollegs, Kolloquien 11], München, 1988, p. 146.

¹³ E. ANSEELE, *De omwenteling van 1830*, Gent, 1882, p. 194.

¹⁴ Zie de studies: W. PREVENIER, *De Leden en de Staten van Vlaanderen (1384-1405)*, (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, nr. 43], Brussel, 1961 en W.P. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*, [Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN RÉGIME

Voor de episode van de Calvinistische periode is het onderzoek lopend (door G. Marnef uit Antwerpen), voor de voorafgaande periode, deze van de late 12de en de 13de eeuw kan (en moet) men nog steeds terugvallen op de klassieke studie over het Gentse stadspatriciaat van Frans Blockmans uit 1938¹⁵. Voor de 16de en latere eeuwen, de vaststelling zal in wat volgt nog worden gedaan, is de toestand minder rooskleurig. Zowel voor de regering van Karel V als de periode volgend op de Scheiding tussen Noord en Zuid is een systematische studie van het Gentse schependom of breder van de Gentse politieke elite nog steeds wenselijk. Pas aan het eind van het Ancien Régime, toevallig of niet het ogenblik waarop een nieuwe glorierijke tijd zich aandient, staat alweer een monumentale studie over de Gentse bestuurlijke bovenlaag ter beschikking¹⁶. Opmerkelijk is hoe aan het eind van het Ancien Régime oppositiebewegingen (in Gent maar ook er buiten, in de Zuidelijke zowel als in de Noordelijke Nederlanden) teruggrijpen naar middeleeuwse antecedenten om hun onvrede over het bestuur door (verlicht) absolute staten te verwoorden en uitdrukking te geven aan hun aspiraties. In het geval van Gent handelt het o.m. over de zogenaamde Grote Privileges van 1477 en over het akkoord dat Van Artevelde op 3 december 1339 namens de Vlaamse steden met de Brabantse steden afsloot (en waarin controle op het vorstelijk optreden en een eigen monetaire politiek werden voorzien)¹⁷. Oude

---

België, Klasse der Letteren, jg. XL, nr. 90], Brussel, 1978. Dezelfde auteurs tekenden samen met A. ZOETE (+) voor de fundamentele bronnenuitgaven *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen. Excerpten uit de rekeningen der steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren* uitgegeven in de reeks in-4 van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis (regering van Filips de Stoute door W. Prevenier, van Jan zonder Vrees door A. Zoete, van de overige Bourgondische vorsten door W. Blockmans), waarin het optreden van onder andere de Gentse schepenen in het kader van de laatmiddeleeuwse volksvertegenwoordiging op de voet te volgen is.

¹⁵ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, [Rijksuniversiteit te Gent, werken uitgegeven door de faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, afl. 85], Antwerpen, 1938, sindsdien aan te vullen met R. MÄRTINS, *Wertorientierungen und wirtschaftliches Erfolgstreben mittelalterliche Grosskaufleute. Das Beispiel Gent im 13. Jahrhundert*, Köln, 1976. Een nieuwe benadering van de sociale geschiedenis van de 13de eeuw zou op zich vruchtbare nieuwe inzichten (ofschoon nieuw bronnenmateriaal zich wel niet in grote mate zal aandienen) kunnen verschaffen, zoals een recente studie over de Vlaamse hanzen aantoonde: C. WYFFELS, De Vlaamse hanzen opnieuw belicht, in: *Academiae Analecta. Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, klasse der letteren*, 53, 1991, n°1.

¹⁶ P. LENDERS, *Gent, een stad tussen traditie en verlichting (1750-1787). Een institutionele benadering*, [Standen en Landen XCII], Kortrijk, 1990.

¹⁷ Zie de bijdrage van Boone en Prak, geciteerd in noot 6. Voor het belangrijk akkoord uit 1339: P. AVONDS, Beschouwingen over het ontstaan en de evolutie van het samenhorighheidsbesef in de Nederlanden (14de - 19de eeuw), in: *Cultuurgeschiedenis in de Nederlanden van de Renaissance naar de Romantiek. Liber amicorum J. Andriessen, A. Keersmaekers, P. Lenders*, Leuven-Amersfoort, 1986, pp.

MARC BOONE

instellingen, die eeuwenlang in de vergetelheid hadden verkeerd, zoals de Grote Raad of Collatie doken aan het einde van de 18de eeuw plots weer op als dragers van nieuwe ideeën en politieke ambities¹⁸.

De studie van de middeleeuwse en moderne stedelijke instellingen mag evenwel niet tot het schependom beperkt blijven. Uitgerekend in Gent was dit, alvast tot Karel V in 1540 een diepgaande hervorming oplegde in zijn 'Concessio Carolina', het laatste stadium van een veel complexer en omvattender politieke organisatievorm, die tot op het niveau van de ambachten en hun wijkorganisaties (in het geval van grotere ambachten) werkzaam was. Voor de eerste helft van de Bourgondische periode heb ik in eigen onderzoek het functioneren ervan, via het politieke personeel dat op deze verschillende niveau's actief was, nagegaan¹⁹. De effectieve betrokkenheid van een groot deel van de stadsbevolking, alvast dat deel dat in ambachten georganiseerd was, naast de vaak ook letterlijke erfgenamen van de oude patricische families, was reëel en diepgaand. Het zou verkeerd zijn deze groepen, die in een complex samenspel het dagelijks bestuur van de stad uitmaakten, als een homogeen blok voor te stellen, dat als een opposant de vorst en zijn centraliserende ambtenarij tegemoet trad. Interne conflicten en afrekeningen zijn legio geweest in Gent. Het lot van Van Artevelde mag

---

45-58.

¹⁸ H. BALTHAZAR, Het sociaal-politiek wisselingsproces op het einde van de 18de eeuw. Casus: de Gentse collatie, instrument van politieke doorbraak, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XXV, 1971, pp. 34-35, 39 en 52. Over de Collatie of Grote Raad als middeleeuwse instelling: M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 - ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, [Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. 52, nr. 133], Brussel, 1990, pp. 28-33.

¹⁹ M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen*, pp. 54-157. Dit deel van het onderzoek is gebaseerd op een prosopografie van de Gentse bestuurlijke en corporatieve elite (voorlopig ten dele beschikbaar in de vorm van bijlagen bij een niet gepubliceerd doctoraat), het zal in de vorm van een database beschikbaar worden gemaakt voor de gehele Bourgondische periode (op te vragen via de MEMDB, the Medieval and Early Modern Data Bank, universiteit van Rutgers in New Jersey en de RUG). Als dusdanig zal het ook materiaal over de politieke carrières van alle schepenen omvatten, alle vermeldingen van pachters van assisen (en van de vennoten en borgen die bij de verpachtingen betrokken waren), de lijsten van belastingbetalers aan het einde van de 15de eeuw, de lijsten van nieuwe poorters (sinds 1477), de besturen der ambachten. Het materiaal werd bijeengebracht door W. BLOCKMANS, M. BOONE, I. SCHOUPS en M. VAN DEN NOORTGATE die als auteurs voor deze elektronische bronnenuitgave tekenden. De laatste drie stelden hun onderzoek voor op een colloquium middeleeuwse prosopografie en computer (organisatie : Vrije Universiteit Amsterdam) in Driebergen/Zeist op 1-2 april 1992 (de handelingen van dit colloquium zijn in voorbereiding).

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN REGIME

als symbool gelden. Maar ook na hem, hebben vele Gentenaars die terecht en ten onrechte als collaborators werden beschouwd het schavot bestegen. Het parallelle onderzoek van de stedelijke financiën, waarvoor andermaal Van Werveke een meesterlijke aanzet heeft gegeven met zijn studie van 1934, leert dat interne contestatie een der terreinen is waarop de politieke socialisatie van een groot deel van de politiek actieve bevolking haar beslag heeft gekregen²⁰. De politiek en het financiële beheer onder de Gentse torens waren niet altijd bepaald exemplarisch. Het al even endemisch afrekenen met 'levereters' draagt ongetwijfeld bij tot het op het eerste gezicht brutale karakter van de Gentse geschiedenis²¹. Het onthult echter evenzeer hoe macht aan interne controle vanuit de achterliggende belangengroepen was gebonden.

Met de vermelding van belangengroepen is meteen de brug geslagen naar het volgende luik van mijn verhaal, dat van de sociaal-economische geschiedenis.

2. sociaal-economische geschiedenis

De grote lijnen zijn alweer gekend, ze hebben, door de sterke oriëntatie van de Gentse historische school op sociaal-economische geschiedenis, tot een omvangrijke productie aanleiding gegeven. Mijn selectie zal derhalve noodzakelijkerwijs andermaal erg willekeurig en gericht zijn. Het oude verhaal over de allesoverheersende lakennijverheid, afgestemd op het exclusieve gebruik van Engelse wol van de hoogste kwaliteit, dat teruggaat op Henri Pirenne, is recent door auteurs als John Munro en Patrick Chorley afdoende bijgesteld²². De traditionele opvatting zou eigenlijk enkel voor de

---

²⁰ H. VAN WERVEKE, *De Gentsche stadsfinanciën in de middeleeuwen*, Brussel, 1934 behandelt, in weerwil van de algemene titel nagenoeg uitsluitend de 14de eeuw (met aandacht voor de conflicten tussen de graaf en het klassiek stadspatriciaat), zelf heb ik de stadsfinanciën als verklikker van intern-stedelijke verhoudingen bestudeerd (naast hun fundamentele rol in de verhouding tussen stad en vorst): M. BOONE, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, [Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, XV], Gent, 1990.

²¹ De term levereter werd door tijdgenoten gebruikt toen, op 12 augustus 1432, de gewezen overdeken Daneel van Zeveren in een volksoproer de dood vond: M. BOONE, Zeveren (Daneel Van), in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 13, Brussel, 1990, kol. 901. Bepaalde vorsers zijn in hun analyse niet voorbij het gewelddadige karakter van de Gentse samenleving geraakt, wat een sterk eenzijdige inkleuring van personen en gebeurtenissen heeft opgeleverd, een recent voorbeeld: D. NICHOLAS, *The Van Arteveldes of Ghent. The varieties of vendetta and the hero in history*, Leiden, New York, 1988.

²² P. CHORLEY, *The cloth exports of Flanders and northern France during*

MARC BOONE

eerste helft van de 14de eeuw nog haar geldigheid behouden. In een recente poging om een nieuw beeld over de Gentse textielnijverheid tijdens de late middeleeuwen tot stand te brengen, heb ik eerder de nadruk gelegd op enerzijds de verscheidenheid inzake grondstoffen (met toenemend gebruik van Spaanse wol vanaf het tweede kwart van de 15de eeuw) en anderzijds op de meer gediversifieerde productie (die ook met de niet onaanzienlijke lokale vraag rekening hield en niet enkel met een weinig elastische o.a. buitenlandse vraag naar luxeproducten)²³. Tevens hield ik een pleidooi om te vertrekken uit het globaalbeeld van de textielsector (eerder dan van een wolsector), wat toelaat ook de linnennijverheid in rekening te brengen. Veel eerder dan Sabbe het ooit heeft toegegeven is deze in Gent en op het platteland tot een hoge bloei gekomen en heeft er als exportnijverheid de handelsbalans tussen Engeland en de Bourgondische Nederlanden danig beïnvloed²⁴. Dat er tussen wolverwerkende en linnennijverheid een duidelijke relatie bestond (ook inzake werkverschaffing) is overigens een hypothese die Pirenne zelf nog heeft gelanceerd. De opmerkelijke Gentse linnenindustrie, die het economisch leven in de stad gedurende de 18de eeuw heeft beheerst, heeft met andere woorden erg overtuigende middeleeuwse adelsbrieven²⁵.

De linnennijverheid roept ook quasi automatisch de vraag naar de relatie tussen stad en platteland wakker. Ook op dit terrein is aan de traditionele visie die een bewuste vijandelijkheid poneerde, met de Gentse raids tegen elke manifestatie van plattelandsindustrie als triest hoogtepunt, een aardige knauw gegeven. De oude tegenstelling stad-platteland is van veel meer

---

the thirteenth century: a luxury trade ?, in: *Economic history review*, XL, 1987, pp. 349-379, en J.H. MUNRO, Industrial transformations in the north-west European textile trades, c. 1290 - c. 1340 : economic progress or economic crisis ?, in: B.M.S. CAMPBELL [ed.], *Before the Black Death. Studies in the 'crisis' of the early fourteenth century*, Manchester-New York, 1991, pp. 110-148.

²³ M. BOONE, L'industrie textile à Gand au bas moyen âge ou les ressurrections successives d'une activité réputée moribonde, in : M. BOONE, W. PREVENIER (edd.), *La Draperie ancienne des Pays-Bas: débouchés et stratégies de survie (14e-16e siècles)*. *Drapery production in the late medieval Low Countries: markets and strategies for survival (14th-16th centuries)*. *Actes du colloque Gand 28 avril 1992*, Leuven-Apeldoorn, 1993, pp. 15-58 (passim).

²⁴ *Ibidem*, pp. 49-50, een onderzoeksthema dat we in de nabije toekomst hopen verder uit te werken.

²⁵ Een stand van zaken m.b.t. de linnenindustrie biedt: C. VANDENBROEKE, Sociale en conjuncturele facetten van de linnennijverheid in Vlaanderen (late 14e - midden 19e eeuw), in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XXXIII, 1979, pp. 161-164 (over het belang van de Gentse markt). Klassiek dienaangaande blijft: J. BASTIN, De Gentse lijnwaadmarkt en linnenhandel in de XVIIe eeuw, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XXI, 1967, pp. 131-161.

nuances voorzien, toch is op dit terrein nog meer integratie gewenst²⁶. Agrarische geschiedenis en stadsgeschiedenis blijven in ons land nog te sterk gescheiden subdisciplines. Met name de poging van de Londense historicus Stephen R. Epstein om in enkele recente bijdragen, op basis van de beter gedocumenteerde laatmiddeleeuwse Italiaanse steden, de stedelijke economie te integreren in het breder economisch model voor de laat-middeleeuwse crisis (het zogenaamde 'Brenner'-debat) biedt in het geval van Gent genoeg aanknopingspunten voor een systematische toetsing. Epstein onderzocht met name de relaties tussen de institutionele greep van de steden op hun (o.a. agrarisch) hinterland, de politieke rol van dezelfde steden (als stadstaten of in relatie tot een zich ontwikkelende staatsmacht) en de economische ontwikkeling van het hen omringende platteland²⁷. Gent was immers niet enkel een institutioneel centrum (hoofd noemde men dat nog in de late middeleeuwen) voor een Kwartier dat zowat de hele huidige provincie Oost-Vlaanderen, het aansluitend deel van Zeeuws-Vlaanderen en het Kortrijkse omvatte, de stad was ook een graanmarkt van eerste orde. De stapel symboliseerde niet enkel de aanspraak van de stad om de handel in het Scheldebekken van een bij uitstek strategische grondstof als graan te domineren, ze vormde ook de sluitsteen van de door de ambachten gedomineerde politieke structuur. De stapel, en dus de verplichting een bepaalde hoeveelheid graan voor de interne Gentse markt beschikbaar te houden, liet de machthebbers in Gent toe de graanprijzen relatief laag en de gemoederen van een al niet om haar volgzzaamheid bekend staande bevolking enigszins onder controle te houden²⁸. Uiteraard is de stapel als instelling afdoende bekend, zijn precieze weerslag op de politieke verhoudingen en de

²⁶ Een publicatie die de discussie een belangrijke wending heeft doen nemen, blijft D. NICHOLAS, *Town and countryside: social, economic and political tensions in fourteenth-century Flanders*, [Rijksuniversiteit te Gent, werken uitgegeven door de faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, afl. 152], Brugge, 1971. Een recente stand van zaken biedt Y. FUJII, *Draperie urbaine et draperie rurale dans les Pays-Bas méridionaux au bas moyen âge: une mise au point des recherches après Henri Pirenne*, in: *Journal of medieval history*, 16, 1990, pp. 77-97.

²⁷ S.R. EPSTEIN, *Cities, regions and the late medieval crisis: Sicily and Tuscany compared*, in: *Past and Present*, nr. 130, 1991, pp. 3-15 (over het door hem voorgestelde model), een m.i. meer met Gent vergelijkbaar geval biedt Lombardije dat hij in volgende bijdrage mee in het beeld betrok: IDEM, *Town and country: economy and institutions in late medieval Italy*, in: *Economic history review*, XLVI, 1993, pp. 462-465, 472.

²⁸ M. BOONE, *Gestion urbaine, gestion d'entreprises: l'élite urbaine entre pouvoir d'état, solidarité communale et intérêts privés dans les Pays-Bas méridionaux à l'époque bourguignonne (XIVe-XVe s.)*, in: S. CAVACIOCCHI [ed.], *L'impresa. Industria, commercio, banca secc. XIII-XVIII*, (Prato, istituto internazionale di storia economica "F. Datini", serie II. Atti della XXIIa settimana di studi 30 aprile-4 maggio 1990), Firenze, 1991, pp. 854-856, herdrukt in de reeks *Studia historica gandensia*, nr. 275, Gent, 1991.

band met belangengroepen is dat voorlopig nog heel wat minder. Ook op dit terrein is meer onderzoek gewenst. De studie van handelsrelaties is wellicht te lang te sterk gefixeerd gebleven op de lange-afstandshandel, 'un virus pirennien' om de karakterisering van Alain Derville te hernemen²⁹. Nu de regionale geschiedschrijving aan een actualisering toe lijkt, moet de band met de economische geschiedenis, via de studie van regionale handelsstromen zeker behouden, zoniet versterkt worden³⁰. De Gentse ervaring is ook op dit terrein veelbelovend.

De ambachten, die na de gebeurtenissen van 1302 politieke macht hadden verworven, zijn door de uitzonderlijk belangrijke rol die ze in Gent hebben vervuld bij herhaling voorwerp van onderzoek geweest. Dit in tegenstelling tot de weinig gunstige bronnensituatie. Toen Karel V in 1540 met de politieke rol van de Gentse ambachten meende af te rekenen, heeft hij ook hun archieven laten confisqueren, een ingreep die het leeuweaandeel van deze archieven niet heeft overleefd. Het traditionele beeld van de Gentse ambachten, dat hoofdzakelijk door Van Werveke is ontwikkeld op basis van enkele brede kwalificaties die Pirenne had uitgezet, zijn dan ook op eenzijdig materiaal gesteund (normatieve bronnen en enkele schaarse ledenlijsten)³¹. Recenter onderzoek heeft ook hier het beeld bijgesteld en van nuances voorzien³². Toch is dit een der terreinen waarop, zelfs voor de late

---

²⁹ Wellicht niet toevallig in een van zijn spitante bijdragen over graanhandel: A. DERVILLE, *Le grenier des Pays-Bas médiévaux*, in: *Revue du Nord*, LXIX, 1987, p. 268.

³⁰ Een recente stand van zaken over regionale geschiedschrijving biedt de oratie van M. PRAK, *Legio regio's. Een prehistorie van de Europese integratie*, Utrecht, 1993. Samen met Martha Howell hoop ik aan de discussie een bijdrage te kunnen leveren via een studie over o.m. de effecten van de graanhandel in Gent en Douai.

³¹ Enkele van deze bijdragen (met verwijzingen naar de overige) treft men aan in zijn verzamelde opstellen: H. VAN WERVEKE, *Miscellanea mediaevalia. Verspreide opstellen over economische en sociale geschiedenis van de middeleeuwen*, Gent, 1968, pp. 365-396, verder zijn te signaleren: *Ambachten en erfelijkheid*, [Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie, Klasse der Letteren, jg. IV, nr. 1, 1942], 26 pp. en *De medezeggenschap van de knapen (gezellen) in de middeleeuwse ambachten*, [Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie, Klasse der Letteren, jg. V, nr. 3, 1943], 24 pp. en tenslotte *De Gentse vleeshouwers onder het Oud Regime. Demografische studie over een gesloten en erfelijk ambachtsgild*, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. III, 1948, pp. 3-32.

³² Voor Gent zijn te vermelden: E. CORRIJN, *Het schippersambacht te Gent*, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. 1, 1944, pp. 165-203, E. VAN DER HALLEN, *Het Gentse Meerseniersambacht (1305-1540)*, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. 31, 1977, pp. 77-149 en E. CORNELIS, *De kunstenaar in het laat-middeleeuwse Gent. Deel I: organisatie en kunstproductie van de Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw. Deel II: de sociaal-economische positie van de meesters van de Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw*, in:

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN REGIME

middeleeuwen, nog belangrijke nieuwe inzichten te verwachten zijn. Een der retouches m.b.t. de ambachten houdt met hun politiek optreden verband en met de rol die ze hebben vervuld als uiting (naast andere, broederschappen bijvoorbeeld) van een fundamentele behoefte aan solidariteit tussen stadsgenoten³³. Een late variant als het ware van de commune of amicitia-gedachte die aan de vroege steden hun eigenheid heeft gegeven. Op hun rol in het tot stand brengen van een eigen stedelijke ideologie kom ik nog terug.

Wanneer over de ambachten en vooral over de ambachtslieden nog meer diepgaander inzicht te verwachten valt, in de zin van wat in de angelsaksische literatuur onder 'artisanal culture' wordt verstaan, zal dit in het geval van Gent gebeuren op basis van bronnenreeksen die in hun omvang voor zo goed als geen enkele stad in de Nederlanden (Douai uitgezonderd) bewaard bleven. Al moet daaraan toegevoegd dat tot aan WO I ook Ieper en tot WO II ook Doornik tot het lijstje behoorden. Gent beschikt namelijk grosso modo sinds het midden van de 14de eeuw over de nagenoeg volledige reeksen van schepenregisters waarin alle akten van privaat recht zijn opgenomen. Ze zijn uiteraard al langer dan vandaag bekend en generaties vorsers hebben ze benut. Systematische analyses evenwel hebben zich, omwille van de omvang van het beschikbare materiaal beperkt tot ofwel een type bron (zoals de inventaris van de pachtcontracten door wijlen Achiel De Vos) of tot een specifieke probleemstelling (de studie van de immobiliënmarkt bijvoorbeeld)³⁴. Een systematisch verwerken van chronologische doorsneden van een der twee reeksen van schepenregisters, i.c. deze van gedele, bij een onderzoek naar de positie van weduwen en wezen in het laatmiddeleeuwse Gent heeft de onverhoopte rijkdom, die in het combineren van vele ogenschijnlijk kleine banale akten vervat ligt, overduidelijk aangetoond³⁵. Ook voor een op het eerste gezicht afgegraasd onderwerp, zoals het functioneren van de ambachten, wars van alle

---

H.M.G.O.G., n.r. 41, 1987, pp. 97-127 en n.r. 42, 1988, pp. 95-137.

³³ Zie M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen*, pp. 58-93.

³⁴ A. DE VOS, *Inventaris der landbouwpachten in de Gentse jaarregisters van de keure*, 2 delen, [*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, VIII - IX*], Gent, 1958-1960. De studie der immobiliënmarkt: M. BOONE, M. DUMON, B. REUSENS, *Immobiliënmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*, [*Standen en Landen LXXVIII*]?, Kortrijk, 1981, aan te vullen met: H. DEGREVE, I. SCHOUPS, Vijf jaar aanvulling op de Gentse immobiliënmarkt van 1483-1503: 1478-1483, in: J. DE BELDER, W. PREVENIER, C. VANDENBROEKE (edd.), *Sociale mobiliteit en sociale structuren in Vlaanderen en Brabant van de late middeleeuwen tot de 20e eeuw*, [*Studia Historica Gandensia 257*], Gent, 1983, pp. 23-40.

³⁵ M. DANNEEL, *Weduwen en wezen te Gent in de tweede helft van de vijftiende eeuw. Determinanten van hun sociale positie*, Universiteit Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling o.l.v. prof. dr. W. Prevenier, 1992, 4 delen.

reglementeringen, in het echte leven. Indien het bij een gelegenheid als deze ook toegelaten is te dagdromen, stel ik mij voor dat de sociaal-economische geschiedenis van het laat-middeleeuwse Gent zich voor een beloftevolle nieuwe start bevindt. De verwerkingsmogelijkheden die de huidige informatica biedt openen perspectieven, die vorige generaties van vorsers voor onmogelijk hielden. Uiteraard is de financiering van een dergelijk ambitieus project andere koek, laten we daarom nuchter blijven en de zaak aanpakken waar zich kansen voordoen om een stapsgewijze vooruitgang te boeken. Het lopend onderzoek van Inge Schoups op basis van de registers van de keure biedt, uitgerekend door de combinatie van methodologische en inhoudelijke aspecten uitzicht op een wezenlijke vooruitgang³⁶.

En de nieuwe tijden, zult u verzuchten? Ook daar lijkt het mij, is vooruitgang te verwachten vanuit een gelijkaardige aanpak. De studies van Johan Dambruyne, geënt op een voor het laatmiddeleeuwse Gent en het 16de-eeuwse Antwerpen uitgeteste klassieke methode, hebben alvast volstaan om het traditionele beeld van de zeventiende eeuw als de Gentse ongelukseeuw - iets waaraan het moet gezegd ook Van Werveke al twijfelde op basis van intuïtie en bevolkingscijfers - grondig bij te stellen³⁷.

Wat voor de zogenaamd moderne periode nog ontbreekt, andermaal komt de tweede helft van de 18de eeuw, de aanloop naar de tweede grote bloeiperiode van Gent er dank zij het onderzoek van Hilde Coppejans-Desmedt er beter van af, is een breder doctoraal onderzoek over de sociaal-economische structuren³⁸. Aan voorstudies ontbreekt het niet: al jaren hebben talloze

---

³⁶ Voorlopig: I. SCHOUPS, Un mode de traitement des registres échevinaux gantois en vue d'une analyse statistique (fin XVème siècle), in: W. PREVENIER, R. VAN UYTVEN, E. VAN CAUWENBERGHE (edd.), *Sociale structuren en topografie van armoede en rijkdom in de 14e en 15e eeuw. Methodologische aspecten en resultaten van recent onderzoek. Handelingen van het colloquium gehouden te Gent op 24 mei 1985*, [Studia Historica Gandensia 267], Gent, 1986, pp. 7-11, IDEM, Een aanzet van gecomputeriseerd historisch onderzoek, in: J. DE BELDER, W. PREVENIER, C. VANDENBROEKE, *Sociale mobiliteit*, pp. 41-58. Een aansluitend onderzoek naar de lijsten van belastingbetalers uit dezelfde periode werd voorgesteld op het colloquium van Driebergen in 1992 (cf. supra: noot 19).

³⁷ J. DAMBRUYNE, De 17de-eeuwse schepenregisters en de rente- en immobiliënmarkt te Gent: enkele beschouwingen, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XLII, 1988, pp. 153-181; IDEM, Conjunctuur, stratificatie en koopkracht te Gent tijdens de eerste helft van de 17de eeuw: de economische en sociale betekenis van de rente- en woningmarkt, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XLIII, 1989, pp. 129-157; IDEM, Het versteningsproces en de bouwactiviteiten te Gent in de zeventiende eeuw, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 102, 1989, pp. 30-50; IDEM, De Gentse immobiliënmarkt en de economische trend, 1590-1640, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 104, 1989, pp. 157-183.

³⁸ H. COPPEJANS-DESMEDT, *Bijdrage tot de studie van de gegoede burgerij te Gent in de XVIIIe eeuw*, [Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN REGIME

studenten in de richting nieuwe tijden (vaak onder leiding van Hugo Soly) de talrijke sociale voorzieningen in het Gent van de moderne tijden, hospitalen en gasthuizen, wezenhuizen, maar ook ambachten, herbergen, voorzieningen voor (en tegen) marginalen, de sociale topografie in het algemeen en alledaagsheid in kaart gebracht³⁹. Er is zelfs het doctoraat van Annemarie Roets over criminaliteit in de 17de-18de eeuw⁴⁰.

Een laatste deelterrein van de sociaal-economische geschiedenis waarop in de komende jaren vooruitgang en belangrijke doorbraken mogen worden verwacht, is dat van de historische huizenforschung. De recent door auteurs als Daniël Lievois en Leen Charles voorgestelde retrogressieve methodes vanuit de oudste kadastrale plannen, is in elk geval veelbelovend. Met name de band tussen 19de eeuws kadaster en Ancien Régime registers van huisgelden moet in theorie toelaten tot in de 17de - 16de eeuw bezitsverhoudingen te reconstrueren voor een wel erg groot deel van het stedelijk oppervlak⁴¹. In enkele uitzonderlijke gevallen, Laleman, Lievois en ikzelf deden het voor het Hof van Ryhove, kan men zelfs verder in de geschiedenis terugklimmen⁴².

Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. XIV, nr. 17], Brussel, 1952. Een zeldzame benadering over de langere periode biedt nog steeds D. VAN RYSSEL, *De Gentse huishuren tussen 1500 en 1795. Bijdrage tot de kennis van de conjunctuur van de stad, [Pro civitate, historische uitgaven, reeks in-8°, nr. 15]*, s.l., 1967.

³⁹ Verwijzingen naar de vaak onuitgegeven verhandelingen treft men aan in: L. FRANCOIS, *Een eeuw Gentse historische school. Bibliografie van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen voorgelegd aan de sectie geschiedenis van de Universiteit Gent, 1891-1992*, Gent, 1993, een handige index op plaats- en zaaknamen laat een vlugge oriëntatie toe. Via de auteursnamen komt men eventuele publicaties vlug op het spoor in de lopende jaarlijkse bibliografie over de geschiedenis van Gent in de *H.M.G.O.G.*. Tot en met 1987 verscheen een gelijkaardig overzicht (met opname van de publicaties waartoe de verhandelingen aanleiding hadden gegeven): IDEM, *Lijst van de doctoraats- en licentiaatsverhandelingen voorgelegd aan de sectie geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Gent van 1982 tot 1987 en publikaties daaruit voortgevloeid tot december 1987*, Gent, 1988 [ook in de reeks *Studia Historica Gandensia* 272].

⁴⁰ A.-M. ROETS, *Rudessen, dieften ende andere crimen. Misdadigheid te Gent in de 17e en de 18e eeuw*, Rijksuniversiteit te Gent, academiejaar 1987, onuitgegeven doctoraatsverhandeling o.l.v. prof. dr. H. Soly.

⁴¹ D. LIEVOIS, Bouwhistorisch onderzoek van particuliere huizen in stedelijk milieu, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 16/2, 1992, pp. 9-26, een concreet uitgewerkt voorbeeld bij G. EVERAERT, M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS, Het huis met de houten achtergevel, een nieuwe synthese, in: *Ibidem*, 16/3, 1992, pp. 21-36. L. CHARLES, De Gentse registers van het huisgeld als kadastrale bron: mogelijkheden en beperkingen (17de-18de eeuw), in: *H.M.G.O.G.*, n.r., XLVI, 1992, pp. 151-193.

⁴² M. BOONE, M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS, Van Simon sRijkensteen tot Hof van Rihove: van erfachtige lieden tot dienaren van de centrale Bourgondische staat, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XLIV, 1990, pp. 47-85.

Huizen kan men omwille van het gebouw als materieel relict bestuderen, maar al vrij vlug komt men bij de mensen en hun wooncultuur, een essentieel aspect van de stedelijke samenleving uit⁴³.

3. culturele geschiedenis

Ook op het terrein van de culturele en religieuze geschiedenis van Gent werden recent belangrijke stappen gezet. Traditioneel onderzoek, zoals dat naar de werking van hospitalen en godshuizen werd ook voor de middeleeuwse periode verdergezet en bij gebrek aan nog meer hospitalen zo goed als afgerond⁴⁴. Van wezenlijk belang waren evenwel, ook in internationale context, zowel het onderzoek van Walter Simons naar de inplanting van de bedelorden in de loop van de 13de eeuw en de vroege 14de eeuw, als de analyse van de Gentse broederschappen over een langere periode (12de tot 16de eeuw) door Paul Trio⁴⁵. Beiden hebben ze aangetoond hoe ook op het religieuze vlak de stedelingen naar uitdrukkingen van lotsverbondenheid hebben gezocht. Het valt bijvoorbeeld op, hoe in periodes waarin de ambachten aan directe politieke invloed inboetten, nieuwe

---

⁴³ Voor de moderne tijden heeft H. Soly samen met vier van zijn studenten (C. Terryn, J. Van Ryckeghem, I. Pisters en I. Bourgeois) een systematische benadering van de materiële cultuur in het 18de eeuwse Gent voorgesteld in *Oostvlaamse Zanten*, 63/1-2, 1988.

⁴⁴ Een overzicht van de Gentse hospitaalgeschiedenis in de middeleeuwen (met verwijzingen naar de literatuur tot 1990) bij M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen*, pp. 141-157, sindsdien nog aan te vullen met: S. MEERSSEMAN, Het 'Sente Jacopshuus up Nieuwland' te Gent. Godshuis of politieke instelling (ca. 1257 - 1540), in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XLV, 1991, pp. 5-32, en: IDEM, Enkele vijftiende eeuwse inventarissen uit het Sint-Jacobsgodshuis te Gent, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLVIII, 1992, pp. 51-74. Tenslotte: T. VAN DRIESSCHE, Het Hebberechtshospitaal in het Sint-Pietersdorp te Gent: functie en ontwikkeling van een middeleeuws proveniershuis, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XLVI, 1992, pp. 47-79.

⁴⁵ W. SIMONS, *Stad en apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225 - ca. 1350)*, [*Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, jg. 49, nr. 121], Brussel, 1987 en IDEM, *Bedelordenkloosters in het graafschap Vlaanderen*, Brugge, 1987. P. TRIO, Statuten van laatmiddeleeuwse broederschappen. Enkele Gentse voorbeelden, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLV, 1989, pp. 279-308, IDEM, *De Gentse broederschappen (1182-1580). Ontstaan, naamgeving, materiële uitrusting, structuur, opheffing en bronnen*, [*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XVI], Gent, 1990 en IDEM, *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving. De broederschappen te Gent in de late middeleeuwen*, [*Symbolae facultatis litterarum et philosophiae Lovaniensis, series B, vol. 11*], Leuven, 1993.

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN REGIME

nieuwe broederschapsstichtingen merkelijk de hoogte ingingen (de periode na de nederlaag tegen hertog Filips de Goede bij Gavere in 1453 was er zo een). De invloed van de bedelorden op de ambachten en hun politieke aspiraties is onloochenbaar. Via de bedelorden vond heel waarschijnlijk de praktijk om jaarlijks nieuwe bestuurders te verkiezen ingang. Het was in hun gebouwen dat vele ambachten hun vergaderingen en verkiezingen organiseerden en hun eerste archivalia in bewaring gaven, voor ze in eigen ambachtshuizen onderdak vonden. Indien we goed zijn ingelicht over wat bij het 'gemeen' (*le commun*) in een stad als Gent circa het wonderjaar 1302 leefde, dan danken we deze informatie aan het verhaal dat een anoniem Gents Francisciaan in de zogenaamde '*Annales Gandenses*' heeft achtergelaten⁴⁶.

De praktijk om via processies en optochten, waarin andermaal broederschappen en ambachten een eersterangsrol speelden, de stedelijke solidariteit ritueel tot uitdrukking te brengen is ook recent, met een knipoo naar de antropologie, door de jonge Amerikaan Peter Arnade op overtuigende wijze onder woorden gebracht⁴⁷. De stad had zo haar eigen sacrale ruimtes en rituelen, die hoe barbaars en woest het er bijwijken ook aan toeging, toch opnieuw aan een eigen spontane solidariteit uitdrukking gaven. Toen hertog Karel de Stoute de ongelukkige idee doorduwde om op 29 juni 1467 zijn Blijde Intrede in Gent te houden, viel deze samen met de terugkeer van de populaire maar voor Gent essentiële bedevaart naar Sint-Lievens-Houtem⁴⁸. Het tumult en de opstandigheid die daarbij tot ontlading kwam bevatte de elementen die reeds in de geciteerde speech van 1128 aanwezig waren: directe fiscale eisen naast algemene revendicaties met betrekking tot het herstel van de stedelijke privileges. Men neemt dan ook met minder verwondering kennis van het feit dat Karel V in zijn befaamde *Concessio Carolina* van 1540 naast de politieke rol van de ambachten ook processies als

---

⁴⁶ Wie met deze merkwaardige tekst wenst kennis te maken, moet zich nog steeds behelpen met de Latijnse versie in de (bovendien niet steeds betrouwbare) editie van F. FUNCK-BRENTANO, *Annales Gandenses*, Parijs, 1896 (in 1951 verscheen in Londen een Engelse vertaling door H. Johnstone). Over de kroniek: V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders 1200-1500. Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'*, [*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XIX*], Gent, 1993, pp. 43-55. Een Nederlandse vertaling van deze voor de 'nationale' geschiedenis erg belangrijke verhalende bron is meer dan wenselijk.

⁴⁷ P. ARNADE, *Citizens, sovereigns and ritual behaviour: Ghent and the Burgundian court, 1440-1540*, State university of New York at Binghamton, Ph. D. 1992 (o.l.v. R. Trexler), een publicatie is in voorbereiding.

⁴⁸ IDEM, *Secular charisma, sacred power: rites of rebellion in the Ghent entry of 1467*, in: *H.M.G.O.G.*, n.r. XLV, 1991, pp. 69-94.

MARC BOONE

deze ter ere van de Heilige Livinus heeft verboden⁴⁹. Het zou dan ook aanbeveling verdienen om de rituele aspecten van de beeldenstorm van 1566 (en van de vele gelijkaardige operaties ten tijde van de Calvinistische Republiek) in een lange termijn visie als verderzettingen van middeleeuwse collectieve rituelen opnieuw te bekijken.

Waarmee we bij de reformatie en de bijzonder diepe breuk die ze in de Gentse samenleving heeft veroorzaakt, zijn aanbeland. De eersterangs rol die Gent en de Gentse intellectuelen in de verspreiding van het protestantisme in Vlaanderen hebben vervuld is, dank zij het onderzoek van stadsarchivaris Decavele en Jozef Scheerder over het echte wonderjaar, 1566, welbekend⁵⁰. Het Republikeinse gedachtengoed dat in de loop van de late middeleeuwen impliciet vanuit de politieke praxis in het kader van ambachten, wijken, genootschappen allerhande en uiteindelijk op het niveau van de stad en het schependom was verworven, werd nu heel expliciet en getoetst aan concrete buitenlandse voorbeelden. Voor Jan van Hembyze, de sterke man van de Gentse Calvinistische Republiek kwam het er op aan in Gent een evenbeeld van het Genève van Calvijn op te richten. Fundamenteel religieus, om niet te zeggen fundamentalistisch, waren Hembyze's bedoelingen zeker. Maar ze waren het even nadrukkelijk ook op commercieel vlak. De concrete belangengroepen achter de hooggestemde drijfverijen zijn ook hier nooit ver weg geweest. De droom heeft niet lang stand gehouden tegenover het geweld dat de Spaans-Habsburgse staat kon mobiliseren. Dat het met de verdediging van belangen evenwel ernst was, bewijst de reactie van de Gentse bevolking op de inname door de troepen van Farnese. Ongeveer 10.000 Gentenaars (tussen een kwart en een vijfde van de totale bevolking) hebben voor een vrijwillige exodus gekozen, onder hen een erg groot deel van de intellectuele, culturele en artisanale elite⁵¹.

---

⁴⁹ Over de processies en optochten in het laatmiddeleeuwse Gent: M. BOONE, *Geld en macht*, pp. 94-98 en IDEM, *Les Gantois et la grande procession de Tournai : aspects d'une sociabilité urbaine au bas moyen âge*, in : J. DUMOULIN, J. PYCKE [ed.], *La grande procession de Tournai (1090-1992). Une réalité religieuse, urbaine, diocésaine, sociale, économique et artistique*, [Tournai. Art et histoire 6], Tournai - Louvain-la-Neuve, 1992, pp. 51-58.

⁵⁰ J. DECAVELE, *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, [Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, nr.76], 2 delen, Brussel, 1975, J. SCHEERDER, *Het wonderjaar te Gent, 1566-1567*, KULeuven, 1971 (onuitgegeven doctoraat). Een recente stand van zaken m.b.t. de religieuze geschiedenis van Gent vanaf de 16de eeuw treft men aan in: M. CLOET, L. COLIN, R. BOUDENS (red.), *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991.

⁵¹ J. DECAVELE, P. VAN PETEGHEM, Gent absoluut getemd (16de en 17de eeuw), in: J. DECAVELE (red.), *Gent. Apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, p. 126.

GENT: MIDDELEEUWEN EN ANCIEN REGIME

Het merendeel van hen ging in het Noorden mee het fortuin maken van een andere Republiek.

Voor de uitingen van spontane solidariteit van onderen uit die ik zoëven tot een der meest wezenlijke kenmerken van de Gentse geschiedenis heb verheven, zag het er in de nu volgende periode, door tijdgenoten ook als de 'ijzeren eeuw' omschreven, minder rooskleurig uit. Toch bleef een en ander sluimeren, om nogmaals Anseele aan te halen: *'eeuwen van verval, van vreemde onderdrukking en priester invloed waren niet bij machte geweest al het Artevelde's bloed in kernmelk of gewijd water te veranderen'*³².

Wanneer in de loop van de achttiende eeuw de Gentse economie stilaan naar een nieuw hoogtepunt toegroeide bestonden de ambachten uiteraard nog, zij het in hun door de Concessio Carolina vastgelegde, dit is van bovenuit gedirigeerde variant, maar naast hen groeiden, zoals in de loop van de dertiende eeuw, weerstandskassen en organisaties van wederzijdse steun, de zogenaamde 'beurzen'³³. Het waren organisaties die kennelijk zelfs de Franse periode overleefden. Dat ze wellicht gemakkelijker en vlugger dan hun illustere middeleeuwse voorgangers doorbraken, heeft ongetwijfeld met verschillende specifieke tijdsgebonden omstandigheden te maken maar ook, met het tweede element dat ik in de inleiding naar voren bracht: het historische bewustzijn. De vraag in welke mate radicaal liberale en vlaamsgezinde Gentse kringen, bij wie de studie van de middeleeuwse geschiedenis van Gent hoog in de belangstelling stond, inspirerend op de negentiende-eeuwse arbeidersbeweging hebben ingewerkt, is de laatste wens voor toekomstig onderzoek die ik vandaag zou willen formuleren³⁴.

De vraag blijft mij boeien, sinds ik werd geconfronteerd met een

---

³² E. ANSEELE, *De omwenteling van 1830*, p. 194.

³³ Onderzoek naar de corporatieve organisaties in de loop van de moderne periode (en in de overgang naar de 'nieuwste' tijden) is nog steeds erg gewenst. Als bron van inspiratie zal men daarbij zeker nog teruggrijpen naar J. DHONDT, *La préhistoire du mouvement syndical*, in: *Problèmes*, II, 1948, herdrukt met een situering door H. Balthazar in Dhondt's *Machten en mensen*, Gent, 1976, pp. 310-317.

³⁴ De band tussen de katholieke partij en het corporatieve ideaal dat in de actie van middeleeuwse gilden werd herkend, is genoegzaam bekend, cf. de verwijzingen naar de overvloedige (ook internationale) literatuur bij D. LUYTEN, *Ontstaansvoorwaarden voor het corporatisme*. Het model van het neo-corporatisme in het licht van de Belgische ervaring uit de jaren dertig, in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 19, 1993, pp. 316-323. Of er een gelijkaardige inspiratiebron was voor socialistische bewegingen is minder duidelijk. Alvast de katholieke rituelen hebben in de Gentse socialistische beweging navolging gevonden, een aanzet voor verder onderzoek biedt: P. VERBRUGGEN, *Deelalternatieven voor de traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme*. Een bijdrage tot de geschiedenis van de arbeiderscultuur, in: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 17, 1991, pp. 414-433.

MARC BOONE

negentiende-eeuwse vakbondsvlag waarop de Maagd van Gent, de middeleeuwse allegorie bij uitstek voor de stad, is afgebeeld⁵⁵. Weliswaar draagt de Maagd voor de gelegenheid een modieuze phrygische muts, maar de leeuw, de leuze (hou ende trouw), de schildjes van ambachten/vakverenigingen rondom (een variant op het '*hortus conclusus*' thema ?) en op de achtergrond de welbekende torenrij doen toch sterk middeleeuws aan. Meer heeft de verbeelding van een historicus niet nodig.

Tot slot: welke kan, op basis van de hoofdelementen die ik in mijn betoog naar voren heb gebracht en op basis van de huidige stand van het historisch onderzoek, de bijdrage van de Gentse geschiedenis tot een breder geheel, zeg maar de West-europese cultuur zijn geweest ? Het blijft uiteraard koffiedik kijken, maar een traditie van individuele politieke rechten, geconcretiseerd in het burgerschap dat zo door Gent afgeschermd werd en zo hard door haar tegenstanders aangevallen (*'la frivole, dampnable et desraisonnable bourgeoisie de Gand, usee et entretenue de volenteet contre raison'*) zoals de Bourgondische propaganda het in 1451 omschreef⁵⁶, lijkt een essentieel bestanddeel te zijn geweest van de eigen stedelijke politieke cultuur die in de late middeleeuwen in onze gewesten is gegroeid. Dat aan deze stedelijk republikeinse traditie, die in de praktijk aansluit bij wat theoretici als Marsiglio van Padua al in de vroege 14de eeuw hebben verwoord, aan het einde van de 16de eeuw een vroegtijdig einde is gekomen, betekende evenwel niet haar uitsterven. Het tweede luik van mijn uiteenzetting, het geëngageerd historisch bewustzijn, heeft een en ander voor de ondergang gered.

---

⁵⁵ De vlag wordt op het AMSAB bewaard (een afbeelding in: M. BOONE, *Gent. Twaalf eeuwen textielindustrie*, in: W. BLOCKMANS, P. CLARK (red.), *De wording van Europa. De ontwikkeling van de stad*, Hilversum, 1992, p. 68). Over de maagd van Gent: J. REYNAERT, Boudewijn van der Luere en zijn 'Maghet van Ghend', in: *Jaarboek van de Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van retorica 'de Fontaine' te Gent*, XXXI, 1980-1981, pp. 109-130.

⁵⁶ Geciteerd bij: V. FRIS, Oorkonden betreffende den opstand van Gent tegen Philips den Goede (1450-1453), in: *H.M.G.O.G.*, IV, 1901, pp. 73-74.

De geschiedenis van Gent, een kritische balans. Van de Franse Revolutie tot heden

Romain VAN EENOO

Ik moet bekennen dat het vererend verzoek om een uiteenzetting te houden over de stand van onze kennis omtrent de geschiedenis van Gent tijdens de 19de en 20ste eeuw, mij aanvankelijk bijzonder aantrok. Pas later begon de omvang van mijn toezegging tot me door te dringen. Ik besepte dat ik er te luchthartig van uitgegaan was dat de jarenlange betrokkenheid met uiteenlopende vormen van historisch onderzoek, zekere inzichten had doen rijpen die gewoon lagen te wachten om in een aangepaste vorm te worden gegoten.

De effectieve confrontatie met een kwart eeuw historiografie leidde tot meer bescheidenheid. Mijn eerste plan om een uitvoerig bestand op te maken van al de krachtlijnen die tijdens die decennia in kaart werden gebracht, bleek onuitvoerbaar. De afgelegde afstanden zijn te indrukwekkend en de gevolgde wegen te grillig, zodat zelfs een summiere beschrijving onontkoombaar moest uitmonden op een steriele en slaapverwekkende opsomming van titels en van namen van auteurs. En die lijst kan men probleemloos aantreffen in de jaarlijkse bibliografie de Maatschappij!

Het was duidelijk: ik had het impact van een aantal factoren onderschat en een andere aanpak lag niet onmiddellijk in handbereik.

De eerste factor hield verband met een wijziging in het statuut van de studierichting "Nieuwste Geschiedenis". Die blijkt zeer duidelijk uit het toenemend aantal instituten waar het recente verleden wordt bestudeerd, uit de verschuivingen in de kanalen van kennisoverdracht en uit de fundamenteel andere oriëntatie in de belangstellingssferen van vorsers en van het publiek.

Deze veranderingen zijn het scherpst waarneembaar in het onderwijs. Als humaniorastudent vernam mijn generatie nauwelijks één woord over de geschiedenis van de 19de en 20e eeuw, voor de huidige dreigen de voorstelling en bespreking van de Middeleeuwen en van de Moderne Tijden het kind van de rekening te worden. Waar vroeger de studie van de geschiedenis van de Middeleeuwen het nec plus ultra voor een geschiedenisstudent betekende, hebben de seminaries, - thans vakgroepen - voor Nieuwste Geschiedenis, burgerrecht gekregen en zenden ze krachtige stimuli uit. Permanent worden aan dichte golven van aankomende historici

ROMAIN VAN EENOO

en historicae, onder de vorm van cursussen, van oefeningen en vooral van licentiaatsverhandelingen allerhande thema's betreffende de meest diverse aspecten van het dichtste verleden aangereikt en ingeprent. Alleen reeds aan de Gentse vakgroep Nieuwste Geschiedenis werden tijdens haar bijna vijftig jarig bestaan ongeveer 800 verhandelingen voorgelegd. Dat getal ligt nog hoger aan de Katholieke Universiteit te Leuven en lager aan de VUB. Een analoge evolutie stelt men vast in de studiegebieden *Kunstgeschiedenis* en *Politieke en Sociale wetenschappen*. Ook daar zwol het aantal studenten spectaculair aan en ook daar onderging de thematiek van het onderzoek een onopvallende maar ononderbroken mutatie. Men zou bijna kunnen stellen dat bv. de studie van onze Vlaamse Primitieven of van onze middeleeuwse miniatuurkunst dreigen in de verdrukking te komen of in de steek gelaten te worden voor, zeg maar, de studie van grafmonumenten, van fabrieken of van l'Art nouveau. Kortom, de functie van het historisch onderzoek is grondig aan het veranderen.

De weerslag van die explosieve aangroei van studenten deed zich ook op andere terreinen gevoelen. Meer dan vroeger het geval was vinden afgestudeerde studenten geschiedenis de poort naar het hoger en het middelbaar Onderwijs hermetisch afgegrensd. Slechts heel enkelen hebben geluk en komen in het georganiseerd onderzoek terecht in de vorm van een betrekking aan de universiteit, in het rijksarchief of in stedelijke archieven. Het aantal onder hen dat aldaar wetenschappelijk actief blijft, stijgt echter niet boven de 2 à 3 % uit. Dat procent lijkt wel erg klein maar ligt verhoudingsgewijs nog oneindig hoger dan 50 jaar geleden en zijn betekenis is natuurlijk niet te onderschatten.

In tweede instantie is het zo dat het weefsel van het georganiseerd historisch onderzoek betreffende de Nieuwste Geschiedenis niet begrensd bleef tot de universiteit of tot de officiële archiefinstellingen alleen. Het omvat tevens nationale en regionale instituten wier slagschaduw zich tot op het lokale uitstrekt. Zo zette het Koninklijk Archief te Brussel alle geheimzinnigdoenerij opzij en gooide het voor elke vorm van ernstig onderzoek betreffende de dynastie zijn deuren wagenwijd open. Nog belangrijker was de oprichting of uitbreiding van een aantal private en zogenaamd zuilgebonden documentatiecentra. De voornaamste onder hen zijn wel het Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog gevestigd te Brussel, het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum te Leuven, het Archief en Museum voor Socialistische Arbeidersbeweging hier te Gent, het Liberaal Archief eveneens te Gent, het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams Nationalisme en het Archief- en Museum voor Vlaams Cultuurleven beide te Antwerpen. Allerhande kinderziekten waarmee die centra in de zeventiger jaren hadden af te rekenen, hebben ze succesrijk overwonnen.

GENT: VAN DE FRANSE REVOLUTIE TOT HEDEN

De gewijzigde omstandigheden op het lokale vlak dienen eveneens vermeld. Een goede honderd jaar geleden domineerde de *Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde* onbetwist het Gentse historisch wereldje. Al wie naam en faam had op dat gebied maakte er deel van uit, hield er uiteenzettingen en publiceerde het essentiële van zijn bevindingen in het lijfblad van de kring. Momenteel functioneert het historische bedrijf helemaal anders. De *Maatschappij* en haar Tijdschrift zijn blijven bestaan, maar daarnaast heeft een andere wereld gestalte gekregen: het Stadsarchief en vooral het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel haakten in op de expansieve beweging en gaven soms de hoofdtoon aan. Ze zoeken door middel van uiteenlopende initiatieven het bredere publiek aan te spreken. Ook de betekenis van de centrale Universiteitsbibliotheek groeide aan : ze verhoogde aanzienlijk de toegankelijkheid tot sommige hoofdbronnen voor de studie van Nieuwste Geschiedenis met name kranten, tijdschriften, almanakken en kiespamfletten. Het archief van de universiteit dat een schat aan informatie bezit omtrent alle aspecten van de universitaire gemeenschap vanaf haar stichting, bereikte inmiddels inzake inventarisatie een internationaal niveau. Het bisschoppelijk archief voerde eveneens een veel opener politiek t.o.v. de geïnteresseerde vorser. Het Museum voor Folklore en de Bond der Oostvlaamse Folkloristen onderging een verjongingskuur. Zowel het stedelijk als het provinciaal bestuur lieten in hun cultuurpolitiek de historische dimensie ruimschoots aan zijn trekken komen. Een overzicht bieden van onze historische kennis omtrent Gent impliceerde dat ik niet kon voorbijgaan aan de inbreng van elk instituut.

In derde instantie bleek het ondoenbaar om de publicatiestroom omtrent de nieuwste geschiedenis in zijn totaliteit te overzien en het meest essentiële daaruit te lichten. Mochten er pessimisten zijn die klagen dat onze huidige maatschappij alleen belangstelling heeft voor het kijkvoer van de televisie en dat er niet meer gelezen wordt, dan zou ik hen met aandring adviseren even systematisch de bibliografie van René De Herdt te overlopen en een antwoord te geven op de vraag wie er dan al die honderden boeken, tijdschriften en catalogi koopt en leest. De jaarlijkse productie is effenaf onthutsend. Die publicaties vertonen bovendien erg uiteenlopende kwaliteiten, maar richtten zich, in tegenstelling tot vroeger, tot uiteenlopende publieken. Vandaar dat het bijzonder moeilijk is om een greep te krijgen op het geheel. En dan zwijgen we nog van de onuitgegeven licentiaats- en doctoraatsverhandelingen.

Bijkomend bezwarend is het feit dat slechts in zeer weinig gevallen de stad Gent een zelfstandig onderzoeksthema uitmaakt. Veelal fungeert één of ander Gents fenomeen als een onderdeel, een casus of een toetsingsmogelijkheid in een brede waaier van uiteenlopende vraagstellingen of hypothesen.

ROMAIN VAN EENOO

Ik kan die toestand misschien het best illustreren aan de hand van een drietal voorbeelden.

Het eerste hoort thuis in sociaal-economische sector. Een geliefd onderzoeksterrein voor Gent is uiteraard zijn prille industrialisatie. Vanuit verschillende invalshoeken hebben onderzoekers zich over de vroegste industrialisatie van Gent gebogen en hebben getracht het wezen en de betekenis ervan te doorgronden.

Welnu, reeds de voorstelling van de resultaten op dat belangrijke maar smalle terrein, is een hachelijke onderneming. Niet alleen zijn de concrete gegevens terzake aanzienlijk aangegroeid, maar ook werd de interpretatie permanent aangepast. Zo werden de bestaande hagiografische biografieën van Lieven Bauwens aangepakt en grondig gekraakt. Waar hij vroeger bewierookt werd als de grondlegger van de industrialisatie, als de grote innovator, krijgt hij nu het voorkomen van de antiheld. Zijn kwaliteiten als manager worden hem niet ontzegd, maar men aarzelt niet meer om zijn tekortkomingen op het menselijke vlak dik in de verf te zetten. Er groeide ook een andere kijk op de wijze waarop hij zijn arbeiders recruteerde. Bauwens deed beroep op gevangenen uit de stadsgevangenis, waaruit blijkt dat de tijdgenoten-plattelandsarbeiders niet stonden te trappelen aan zijn fabriekspoorten om tewerk gesteld te worden, of anders geformuleerd dat de huisnijverheid aanvankelijk niet zoveel hinder van deze industrialisatie ondervond. Het intrigeerde dan weer andere auteurs waarom Bauwens, die lederhandelaar was en geen telg uit textielfamilies, zo vlot naar de textielnijverheid kon overstappen. Gesitueerd in de discussie rond de proto-industrialisatie werd aldus de vraag naar de kapitaalvorming en de mentale ingesteldheid van de Gentse ondernemers aan de orde gesteld. Een conjunctuurspecialist vroeg zich dan weer af en ging na of men niet al te fors de klemtoon op de persoonlijke inzet van enkele protagonisten had gelegd en of het verbod op de invoer van indische producten niet eerder dan de inzet van machines het startsein tot de industriële revolutie had gegeven. Specialisten van de arbeidersbeweging peilden van hun kant naar de vroege actievormen van de arbeiders, terwijl geïnteresseerden in de sociale geschiedenis zich vragen stelden omtrent het welvaartspeil, dus de huisvesting, de werkomstandigheden, de lonen... De industrieel archeologen bleven evenmin stilzitten: ze pakten een mule jenny onder handen, knapten hem op stelden hem ten aanzien van de belangstellenden weer in gebruik. De inbreng van de kunsthistorici was ook belangrijk: ze onderzochten de plaatsing van dergelijke machines en kwamen tot de vaststelling dat ze meestal opgesteld werden binnen de stevige muren van kloosters of van het Gravensteen. Terzelfdertijd legden ze een systematische verzameling aan van alle afbeeldingen. Het Museum voor Industriële archologie en Techniek hield het bij alle tastbare relictten van deze industrialisatie en wendde de mooiste stukken aan voor gelegenheidstentoonstellingen. Wij hebben het hier dan nog

GENT: VAN DE FRANSE REVOLUTIE TOT HEDEN

niet gehad over het onderzoek naar de politieke dimensie van de betrekkingen van Bauwens met de Franse bezetter en evenmin naar zijn verhoudingen met het stedelijk bestuur.

Kortom, men kan een gans colloquium wijden aan de stand van de problematiek omtrent de industrialisatie .

Een tweede voorbeeld hoort thuis in de politiek-institutionele : met name de revolutie de 1830. Deze fase leent zich uitstekend voor theorie-toetsend en theorie-ontwikkeld onderzoek. Het is iedereen hier wel bekend dat Gent zich in 1830 aandiende als één der meest orangistische bastions van de Zuidelijke Nederlanden. We weten vanaf het verschijnen van de studie van Napoleon Destanberg dat de orangisten de strijd om de verovering van de gemeenteraad glansrijk wonnen op een op-positiefront van liberalen en katholieken .

Vergelijkt men nu de voorstelling van Destanberg met de recentere dan valt op hoe diepgrondig alles veranderd is. Men kan niet meer staande houden dat de orangisten te herleiden waren tot verkrampte industriëlen met heimwee naar Hollandse afzetmerkten: velen onder hen behoorden tot de zogenaamde oudliberalen die veel vroeger reeds afwijzend gereageerd hadden op het zogenaamde monsterverbond tussen liberalen en li-beraal-katholieken. Aan hun zijde voelden ook veel leden van vrije beroepen helemaal niets voor dat nieuwe België. Meer nog, in hun afwijzen van de nieuwe staatsstructuur ijverden enkelen achteraf voor de oprichting van een republiek.

Het klerikale en het liberale kamp was al evenmin homogeen. De katholieken waren intern verdeeld over de interpretatie van de grondwet: terwijl de ultramontanen de vrijheden verketterden , geloofden de liberaal-katholieke eerlijk in de mogelijkheden van een samengaan met de liberalen. Ook het bisdom was intens bij die broederstrijd betrokken.

Deze nieuwe inzichten, die we hier op een ongeoorloofde wijze synthetiseren, werden bereikt door een ingewikkeld samenspel van beschikbaarheid van archiefmateriaal, door scherpere vraagstellingen, door verfijnder technieken bij het interpreteren van verkiezingsuitslagen, van de publieke opinie, door een grondiger kennis van de biografieën van de gangmakers en van hun verenigingsleven.

Een derde voorbeeld houdt verband met de arbeidersbeweging tijdens de periode van de eerste Internationale, die wondere zestiger jaren van de negentiende eeuw. Als referentiepunt kan hier "Een Terugblik", het levenswerk van de Avanti fungeren, of ook nog de hoofdstukken die Jan Dhondt voor de eerste versie van de "Algemene Geschiedenis der Nederlanden" neerschreef. Welnu, ook hier is de winst wezenlijk: de aard en de kwaliteit van de vraagstelling verhoogde, de kennis van de feiten groeide

ROMAIN VAN EENOO

aan. We kennen vandaag oneindig beter de economische achtergrond, de evolutie van de conjunctuur, de groeiziekten en de ontwikkeling van de textiel- en de metaalnijverheid, de effecten van de "famine de cotton" teweeg gebracht door de Secessieoorlog in de Verenigde Staten, de doodstrijd van de traditionele nijverheid. Tegelijkertijd gaf het verenigingsleven van de arbeiders ondertussen veel van zijn geheimen prijs: het onderzoek "from below" leerde hoe de gentse vakverenigingen concreet samengesteld waren, wie er de leiders en militanten van waren, welke plannen ze ontworpen hebben en hoe die mislukten, op welke wijze de ordediensten optraden en welke de rol de overheid en de politici daarin speelden. De minste gevoeligheden in de opinie en reacties van vriend en tegenstander werden bestudeerd. Gelijklopend werden de interferenties met radikaliseringsprocessen bij de kleinere burgerij, met de kiemende vlaamse beweging aangetoond.

Alweer kon dat nieuwe beeld slechts gestalte krijgen door de inbreng van een veelheid van studies en verhandelingen, door een kruisbestuiving van allerlei disciplines.

Deze voorbeelden verwijzen naar momentopnamen en volstaan, -dat hopen wij althans - om aan te tonen hoe aartsmoeilijk het is om op macrovlak een zinvolle bestandsopname van de geschiedsschrijving aan te bieden.

De oplossing waarvoor we uiteindelijk hebben gekozen, is een verhullende benadering. Het overzicht is eerder pointillistisch en wekt vanop afstand wellicht een indruk van volledigheid maar kan bij een nader toezien zijn zwakke toetsen en vooral zijn lege vlekken niet verbergen.

Eerst en vooral moeten we wijzen op het tot stand komen van een aantal werkinstrumenten die een niet te meten impuls aan het historisch werk hebben gegeven en blijven geven. We denken hier aan het o.m. persrepertoria van Edmond Voordeckers en van Dirk Van den Bogaerde, aan het repertorium van de medische pers van Karel Velle, aan het repertorium van de geïllustreerde pers van Karla Theys, aan het repertorium van de advertentiepers van Ignace De Beelde en andere meer. Even onmisbaar is het overzicht van de nieuws-, vak- en kiesbladen bewaard op de centrale bibliotheek van de hand van Vanden Hole, zijn de lijsten van periodieken omtrent het pedagogisch leven onder leiding van Maurice De Vroede, zijn de bescheiden ogende maar grondige analyses van tijdschriften uitgegeven door het "Cultureel Documentatiecentrum van de Rijksuniversiteit" onder leiding van Ada Deprez, zijn de bestanden van het AMSAB en van het Liberaal Archief. Op de vooruitgang van bibliografieën en inventarisatie in de hoger vermelde archiefinstellingen en instituten kunnen we hier niet ingaan. Wat op dat vlak tijdens de laatste decennia gerealiseerd werd en naar de toekomst

GENT: VAN DE FRANSE REVOLUTIE TOT HEDEN

toe in gereedheid werd gebracht, is onvoorstelbaar.

Op het vlak van de economische geschiedenis staan vooral de periodes van de Franse Overheersing en het Verenigd Koninkrijk centraal. Wanneer ik het daarnet had over de stormachtige opgang van de nieuwe nijverheid, kreeg U geen verwijzingen naar de auteurs. Indien ik er toch een paar wil citeren, dan dienen hier stellig die van Hilde Coppejans- De Smet en van John De Visser te vallen. Ieder op zijn of haar terrein en vanuit een verschillende gezichtshoek onderzochten ze de betekenis van de mechanisering.

We zijn minder goed ingelicht over de ontwikkeling vanaf de tweede helft van de 19de eeuw. Het Centrum voor Hedendaagse sociale Geschiedenis van de VUB publiceerde enkele verhelderende Cahiers. Ook het Museum voor Industriële archeologie trachtte daaraan te verhelpen door met tentoonstellingen en catalogi over de textielnijverheid en andere bedrijfssectoren de leemten aan te vullen. Tot een synthetische verwerking kwam het vooralsnog niet. Naast het onderzoek naar de gemechaniseerde nijverheid bevatten de licenciatieverhandelingen en studies van historici en kunsthistorici heel wat interessante informatie omtrent glazeniers, vioolbouwers, steendrukkers, vleeshouwers, bouwfirmas, jeneverstokerijen enz... De levensloop van de pioniers van de industrialisatie is vrij goed bestudeerd, dat is veel minder het geval voor de industriëlen en handelaars van de tweede helft van de 19de eeuw, daar missen we nog heel wat biografieën.

Met de kennis van de bank-, verzekerings- en immobilienwereld is het treurig gesteld. De studie ervan bevindt zich zelfs niet in een embryonaal stadium.

Er ging daarentegen wel grote aandacht uit naar de haven, de verbinding naar de zee en de havenactiviteiten. Op dat terrein hebben Johan Decavele en René De Herdt ontegenzeggelijk prestaties van blijvende duur verricht.

De industrialisatie bracht tal van ingrijpende processen op gang. Het middeleeuws stadsbeeld werd brutaal aangepakt en blijvend verminkt. Fabrieken gingen zich eerst binnen en ietwat later in de buurt van de stad vestigen. Spoorlijnen werden tot in het hartje van de stad doorgetrokken. Het stratennet kwam in de greep van stadsvernieuwers en speculanten. Fabrieksarbeiders werden samengepakt in onhygiënische beluiken die de algemene volksgezondheid in gevaar brachten. Oude waarden en normen die dateerden uit een agrarische of een ambachtelijke tijdperk, verloren hun functioneel karakter en werden over boord gegooid. De traditionele sociale verhoudingen hielden niet langer stand en werden, op dezelfde wijze als de sociale stratificatie, overhoop gehaald. Kortom, Gent werd een moderne industriestad.

Verschuillende aspecten van deze fundamentele transformatie werden bestudeerd, sommige ervan op zeer gedetailleerde wijze, andere in

ROMAIN VAN EENOO

vogelvlucht. Niet alles werd vooralsnog gepubliceerd. Ook hier valt het moeilijk eer te geven aan wie eer toekomt.

Onder leiding van de werkgroep voor Industriële archeologie van de Universiteit Gent, onder leiding van Herman Balthazar, werd een onderzoek doorgevoerd naar de bouwfysische, de sociologische, historische en kunsthistorische facetten van de beluiken. Verschillende bijdragen van Chris Vandenbroeke en van zijn studenten bevatten analyses van de koopkracht en de levensstandaard van de Gentse bevolking voornamelijk tijdens de eerste helft van de 19de eeuw. In dat onderzoeksveld kon hij aspecten van de levenswijze en stijl van de lagere sociale klassen reconstrueren.

Aansluitend daarop maar concreter van uitwerking zijn de reeks dossiers over de lonen in de Gentse textielnijverheid uitgewerkt door het Centrum voor hedendaagse sociale geschiedenis van de VUB, geleid door Etienne en Peter Scholliers. Op grond van de bedrijfsarchieven van de firma A. Voortman - N.V. Texas werkten ze cijferreeksen betreffende de bruto- en nettolonen van verschillende arbeidersgroepen uit. Tegelijkertijd verschafte ze ook informatie over de sociale omstandigheden en de algemene peripetieën van dat bedrijf tot diep in de 20 ste eeuw. In de laatste jaren betrokken ze ook het interbellum in hun belangstellingsveld.

Over de criminaliteit, de prostitutie, het bestraffingsbeleid van de overheid, de kenmerken en de sociale mobiliteit van specifieke sociale groepen en over de vermogensstructuur, kwam aan de universiteiten boeiend werk tot stand dat slechts fragmentair gepubliceerd kon worden.

In dat kader kunnen we het doctoraat van Karel Velle niet onvermeld laten omdat het zo'n boeiend onderzoek bevat naar vele facetten die verband hielden met zieken en ziektes, met geneesheren en geneeskunde.

Ook op stuk van de politiek-institutionele geschiedenis stellen we zoveel belangrijke verschuivingen vast dat een uitgewerkt en correct betoog schier eindeloos kan worden. Zo is de belangstelling voor de Franse periode en die van het Verenigd Koninkrijk opvallend aan het tanen. Men kan zelfs stellen dat de hoogbloei ervan zich situeert tijdens de laatste jaren van het professoraat van Jan Dhondt. Hoog boven veel partiëel maar waardevol onderzoek steken niettemin een vijftal doctoraten uit die na zijn overlijden werden verdedigd en waarvan één specifiek aan de evolutie van de Arteveldestad was gewijd en vier andere aan een problematiek waarin Gent een niet onaanzienlijke plaats innam. Ook hier is elke samenvatting een vorm van verraad. Herman Balthazar concentreerde zich op de houdingen en organisatievormen die de maatschappelijke groepen innamen tegenover de opeenvolgende regimes vanaf het einde van het Ancien Régime tot 1850. Zijn onderzoek vergde een totale her-ziening van de bestaande kennis van de instellingen en leidde tot een reconstructie van de nieuwe die door de bezetters in het leven werden geroepen. De vraag naar de invloed van een

GENT: VAN DE FRANSE REVOLUTIE TOT HEDEN

crisisperiode op de politieke continuïteit, de recruterings- en de mobiliteitsproblemen van het politiek personeel zou hem achteraf blijven intrigeren en hem verscheidene titels van licenciaatsverhandelingen opleveren.

Jan Dhondt belastte de veel jongere Luc François en Luc Dhondt met ongeveer gelijkaardige opdrachten. Luc François kreeg een aantal representatieve figuren als testpersonen die eveneens alle regimes hadden overleefd, toegewezen en moest het onderzoek uitbreiden over gans België. Die problematiek trok hij in zijn doctoraatsverhandeling verder door en dat leverde concreet voor Gent enkele boeiende biografieën van prominenten op. Luc Dhondt kwam bij de redactie van zijn licenciaatsverhandeling in de ban van de revolutionaire bewegingen in Vlaanderen aan het einde van het Ancien Régime. Hij werd erdoor gepassioneerd en slaagde erin om ook Gent te integreren in een breeduit geborsteld betoog waarin politieke, institutionele en culturele ver- en ontwikkelingen permanent gerelateerd worden aan de verschuivingen op het sociaal economische vlak. Bij Arthur Vermeersch lag de klemtoon vooral op de structurele ontwikkeling van de Belgische pers tijdens het Verenigd Koninkrijk, maar ook hij kon niet aan de positie van Gent als orangistisch bastion voorbijgaan.

Hoe het met het onderzoek van de politieke evolutie na 1830 is verlopen, zou een te lang verhaal worden. De bibliografie wekt in ieder geval de indruk van een richtingloze en chaotische baai van vele tientallen elkaar overlappende licenciaatsverhandelingen, doctoraatsthesisen en deelstudies. Nochtans veranderde het onderzoeksveld nauwelijks: vooraan stond telkens de eenvoudige vraag naar het waarom en het hoe van de processen van machtsverwerving en machtsbehoud binnen een gegeven maatschappelijk bestel. Wel nam het aantal variabelen in aanzienlijke mate toe. Vandaar dat de studies zoveel uitgekerfde onderdelen lijken van een reuzenpuzzel die eerst een schijnbaar doelloos bestaan moeten kennen vooraleer ze zorgvuldig bijeengebracht en geïntegreerd worden in bredere en meer omvattende probleemstellingen. Waarmee we zeker niet willen pomen dat betreffende deze periode alleen probleemgericht onderzoek tot stand kwam.

De machtsverhoudingen bij het van start gaan van de nieuwe staat heeft Els Witte vlijmscherp getekend. België en dus ook Gent werden door drie conflictzones verscheurd: revolutionairen versus contrarevolutionairen, klerikalen versus antiklerikalen, sociaal-radikalen versus sociaal-konservatieven.

Het spanningsveld kreeg later een steeds ingewikkelder wordend patroon als gevolg van het impact van de vervlaamsing, van de secularisatie van de maatschappij, van de opkomst van socialistische partijen, de industrialisatie en de verschuivingen in de sociale stratificatie. Van meetaf aan vertoonden die zogenaamde zuilen veel barsten en scheuren en nam hun uitzicht de grilligste contouren aan. Vandaar dat nu eens de partijen en de zuilen, dan weer de personen, de aangewende middelen, de programma's, het

ROMAIN VAN EENOO

verenigingsleven, de pers, de brochures, de verkiezingen of de gevoerde politiek centraal in het onderzoek staan. De uitslagen van die uiteenlopende zoekdoelen leerden vooral voorzichtig om te springen met definities of deterministische verbanden. Buitenlandse politologen of historici die gebiologeerd geraakten door de schijnbaar onvoorstelbare atomisering van het politieke leven, hebben moeten ondervinden dat ook paradoxen en contradicties erg functioneel kunnen zijn.

Een rist studenten behandelden de verkiezingen tijdens de 19de eeuw en al wat ermee verband houdt. Mede op basis van die studies en dank zij de steun van het Gentse stadsbestuur, zal kortelings een boek verschijnen, waarin, onder leiding van Luc François, alle bestaande informatie zal worden samengebracht en aangevuld, zodat we voortaan over een nieuwe en veel vollediger "Destanberg" zullen kunnen beschikken. Daarin komen naast de uitslagen van alle verkiezingen ook de biografieën voor van alle protagonisten en studies van het verenigingsleven.

Wat de studie van de zogenaamde zuilen zelf betreft, blijkt dat lokale omstandigheden zoals de economische betekenis van Gent als industriestad, de internationale bekendheid van het gentse socialistische model plus de persoonlijke belangstelling van promotoren, vooral de studie van de socialistische vleugel hebben aangewakkerd. De uitbouw van het AMSAB bevorderde de toegang tot de bronnen. In het voetspoor van Jan Dhondt peilde Daisy Devreese dieper naar de implicaties van de eerste Internationale. Urbain Vermeulen ondervroeg de pers naar de wijze waarop de burgerij op de tot standkoming van deze Internationale reageerde. Hoe de verspreide socialistische kernen, met alweer met Gent aan de spits, na een lange periode van hevig bekvechten over tactiek en programma weer naar elkaar toegroeiden tot de Belgische Werklieden Partij werd in het doctoraat van Denise De Weerdt grondig toegelicht. Uitgaande van de mooie biografie over Karel De Boos van de hand van Jan Dhondt slaagde Guy Van Schoenbeek erin "le monde socialiste gantois" gestalte te geven in een knap geschreven prosopografie van de gentse socialistische militant. Onlangs nog legde Gita Deneckere een aantrekkelijk doctoraat voor gewijd aan de effecten van het straatgeweld op de besluitvorming. Een reeks thesissen betreffende ongeveer één eeuw stakingen in het Gentse, waar Wouter Steenhout hard mede aan gezwoegd heeft, ligt zo goed als afgewerkt te wachten op een bereidwillige uitgever. Fundamentele bijdragen over het vakverenigingsleven, over de mutualiteiten, over de jeugdbewegingen, over de verdere evolutie van de partij, over de volkshuizen kunnen hier slechts aangestipt worden.

De wereld der katholieken werd vooral maar niet uitsluitend door de historici van de gelijknamige universiteit onderzocht. Zo bestudeerde vooral Emiel Lamberts de diepe verdeeldheid in het bisdom Gent na het verschijnen van de pauselijke encyclieken *Mirari Vos* en *Singulari Nos* en onderzocht hij de

GENT: VAN DE FRANSE REVOLUTIE TOT HEDEN

repercussies op de politiek en de pers. Het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum of KADOC coordineert momenteel de werkzaamheden betreffende de verschillende aspecten van de Katholieke partij en de christelijke arbeidersbeweging en besteedde daarbij veel aandacht aan Gent. Twee van hun Jaarboeken "de Kruistocht tegen het liberalisme" en "Voor Kerk en Werk" bevatten verhelderende bijdragen van Lode Wils, Emile Lamberts en Jan De Maeyer over respectievelijk het ultramontanisme en de gildebeweging. Andere studies betroffen de anti-socialistische bond, de katholieke mutualiteiten, de middenstandsverenigingen. Gentse historici onderzochten van hun kant andere fasen in het groeiproces van die partij.

De liberale partij heeft langer op enige aandacht moeten wachten. Tot 1895 was het liberalisme te Gent nochtans de dominerend politieke stroming. Een systematisch opgebouwde reeks van verhandelingen over de interne verhoudingen binnen de liberale partij kon onlangs op een gelukkige wijze geïntegreerd worden in een breed overzicht van de liberale partij onder leiding van Adri Verhulst en Hervé Hasquin. Het liberaal Archief van zijn kant stond in voor de publicatie van een substantiële bijdrage over het Van Crombrughe's Genootschap, organiseerde een tentoonstelling over het Willemsfonds en publiceerde een reeks bijdragen over dezelfde vereniging.

De studie van de Vlaamse beweging zat nu eens ingebed in studies over de partijen of werd dan weer verweven in verschillende perssstudies. Een heel aparte impuls ging uit van een tentoonstelling en een Colloquium dat in 1972 aan Dr. F.A. Snellaert was gewijd. De organisatoren bleven achteraf een vriendenkring vormen en organiseerden onafgebroken tot op heden lezingen omtrent het raakgebied tussen letterkunde en Vlaamse beweging. Ook het tijdschrift "Wetenschappelijke Tijdingen" stimuleerde actief deze sector.

Het optreden van de Gentse federatie van de BWP t.o.v. van de Vlaamse problematiek werd op uitlopende wijze beoordeeld in het doctoraat van Harry Van Velthoven en door Lode Wils.

Onlosmakelijk met de studie van de partijen werd ook het onderzoek van de opinievelden en van de pers ontwikkeld. De onafgebroken strijd om het bezit van of de controle over de pers illustreerde ten overvloede de betekenis die aan haar bestaan werd toegekend. Eens de fase van repertoriëring afgesloten bleek het eindresultaat zo fascinerend dat vanuit dat grondplan voortdurend nieuwe invalshoeken en mogelijkheden opbruisten.

Dergelijk nieuw geluid bracht Helmut Gaus in zijn doctoraat over "Kerk en geschreven fictie. Groeiproblemen en conflicten in een democratiseringsproces". Niet alleen het redactionele gedeelte van het nieuwsblad maakte volgens hem het voorwerp van politieke strijd uit maar ook de feuilletons. Lange tijd werd de fictie door de kerk als een concurrentiele vorm ervaren en

ROMAIN VAN EENOO

veroordeeld. Bijkomend wierp hij licht op de materiële context waarin die 19de eeuwse pers gedijde.

Doorheen tientallen thesissen werd hetzij in monografieën hetzij door comparatief onderzoek, het effect van lokale, nationale en internationale verschijnselen op de lezerspublieken nagegaan en gemeten. De grote verschillen in leef- en beeldwereld konden nog scherper onderlijnd worden door de integratie in het onderzoek, naast het redactionele gedeelte, van de publiciteit, het dienstengedeelte, de modeverslaggeving, de feuilletons, de filmaankondigingen en de cartoons.

De liberaal-katholieke strijd was uiteraard onlosmakelijk verbonden met het positioneren op religieus vlak van de Katholieke kerk. Op dat vlak heeft de doctoraatsthesis van Jan Art voor een verfrissende en vernieuwende aanpak gezorgd. Met de analyse van praktijkgegevens, van de recrutering, de afkomst en de levensloop van seculiere en reguliere geestelijken leerde hij de kerk vanuit een heel andere invalshoek kennen. Waar de kerkgeschiedenis zich vroeger vooral inliet met de studie van de instelling richten de vragen zich nu intenser op de wijze waarop de gelovige zijn godsdienst in de praktijk beleeft en integreert. Evenzeer dient gewezen op de monumentale geschiedenis van het bisdom Gent, waarvan Michel Cloet de bezielende leiding had.

Na een zeer dynamische fase in het onderzoek omtrent de vrijzinnigheid en de vrijmetselarij, waarin Els Witte in het begin van de zeventiger jaren een belangrijk aandeel had, is dat onderzoeksgebied niet verder behandeld.

Ook over het onderwijs, de voornaamste steen des aanstoots in de betrekkingen tussen katholieken en liberalen vloeide veel drukinkt. Aanvankelijk zoog vooral de politieke dimensie alle aandacht naar zich toe. De focus in het academisch onderzoek verschoof meer en meer naar de benadering van het concrete schoolgebeuren. Op dat terrein hebben Frank Simon en de Maurice De Vroede inspirerend en grensverleggend werk verricht. Uit de vele jubileumboeken betreffende instellingen van het middelbaar en lager onderwijs die tijdens de laatste jaren verschenen, blijkt evenwel dat hun opvattingen nog onvoldoende verspreiding kennen, de meeste directeurs blijven duidelijk zweren bij de vertrouwde pepboeken.

Met de vele studies betreffende kunst en cultuur wisten we niet goed raad. We zijn overtuigd dat van vrijwel elke gentse kunstenaar een biografie is verschenen of minstens iets dat ervoor moet doorgaan. De gegevens die men erin aantreft zijn soms rijk en soms origineel, maar de auteurs ervan concentreren zich al te exclusief op het anecdotische in de levensloop en we missen een probleemgerichte aanpak.

Uitzonderingen hierop vormen de studies gewijd aan de kunstenaarskringen,

GENT: VAN DE FRANSE REVOLUTIE TOT HEDEN

het toneellevens en de film. De benaderingen zijn echter meestal te uiteenlopend om een comparatief onderzoek mogelijk te maken. De studie van de volkscultuur zoals de feesten, het openbaar vermaak, de volksliteratuur is nog aarzelend op zoek naar een eigen gezicht.

Lange tijd heeft Wereldoorlog I een breuk gevormd in de historiografie. De knappe studie van Daniel Van Acher over "het activistisch avontuur" heeft aangetoond dat de oorlog als een catalysator gefungeerd had voor de vlaams-nationalisten. De nieuwe Vlaams nationale partijen na W.O. I waren meestal niets anders van gewijzigde verschijningsvormen van vooroorlogse onderstromen.

In verband met diezelfde Vlaams-Nationale Partijen die in 1934 werden samengesmolten tot Vlaams Nationaal Verbond heeft Bruno De Wever kunnen aantonen hoe hun leider Staf De clerck, zonder rekening te houden met zwak protesterende oppositievleugels, zijn partij resoluut in fascistische richting heeft gestuwd. Vandaar dat hij bij het uitbreken van de oorlog vrijwel ongemerkt in het collaborerende kamp terecht kwam. Nog in verband met Wereldoorlog II werd door de vakgroep Nieuwste Geschiedenis aan de RUG, naast studies over het verzet en de oorlogsomstandigheden, onder leiding van Herman Balthazar een groots project opgezet waarin systematisch werd onderzocht wat er met het politiek personeel gebeurde onmiddellijk voor, tijdens en na de oorlog. Daarin kwam ook Gent aan bod. De studie van de traditionele partijen tijdens het interbellum ging er inmiddels eveneens flink op vooruit.

Het terrein van het politiek-institutionele leven als van het economisch-sociale na 1945 ligt nog goeddeels braak. Door de de vakgroep "Politieke Wetenschappen" onder leiding van Collega Gaus wordt wel intensief gewerkt over het verloop van de politiek.

Ons besluit wil kort zijn. We beleven momenteel een periode waarin vele contemporaneïsten hartstochtelijk en met een enorme inzet van energie in alle richtingen naar verklaringen van erg uiteenlopende fenomenen zoeken. Gesteld echter voor die vloedgolf van publicaties en verhandelingen, waar rijp vaak naast groen, academisch hoogstaand naast pretentieuze rommel, aan de man en de vrouw worden gebracht, is het niet eenvoudig zijn weg te vinden. Slechts enkele professionelen slagen er nog in de productie in enkele goed afgelijnde sectoren van nabij te volgen. De nood aan grondig doorwrochte synthetiserende overzichten waarin gestreefd wordt naar integrale geschiedschrijving, wordt steeds dringender. Teveel nut-tige informatie of boeiende inzichten dreigen te lang onbenut te blijven. Met de publicatie van de jaarlijkse bibliografie voorkomt de Maatschappij voor Geschiedenis het ergste, namelijk dat ze zouden helemaal vergeten geraken.

ROMAIN VAN EENOO

Dat kan echter niet volstaan. Blijft dat publicatieritme aanhouden, dan valt te vrezen dat die fragmentaire kennis verstart bij gebrek aan een bredere inbedding. Ik durf dan ook hopen dat de spreker die bij het volgende jubileum met dezelfde taak zal worden belast, het veel eenvoudiger zal krijgen om het historisch beeld van het Gentse verleden, op een overzichtelijke wijze te evokeren.

In weinig lijnen werd hier naar te veel studies terzelfdertijd verwezen, zodat het achteraf niet mogelijk bleek een bibliografie samen te stellen. In bepaalde aangelegenheden werden sommige namen vooral vermeld als referentiepunt voor een stroming of voor een gans onderzoeksveld, in andere gaven we er te voorkeur aan namen achterwege te laten omdat er geen verantwoorde keus mogelijk was.

Voor alle gepubliceerde studies omtrent de Nieuwste Tijden verwijzen we dan ook naar de bibliografie van R. De Herdt en medewerkers die jaarlijks in de Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis verschijnt.

De verhandelingen voorgelegd aan de RUG, vindt men probleemloos en voorzien van uitstekende indices bij Luc François : *'Een eeuw Gentse Historische School. Bibliografie van de licenciaats- en doctoraatsverhandelingen voorgelegd aan de Sectie Geschiedenis van de Universiteit Gent 1891- 1992 '*, Gent, OSGG, 1993.

De lijst van de verhandelingen voorgelegd aan andere Belgische universiteiten treft men aan bij Jean-Pierre Hendrickx: *'Répertoires de licence et des thèses de doctorat présentés dans les départements d'Histoire contemporaines des universités belges. Tome I : 1945- 1975'*. Leuven - Brussel, Nauwelaerts, 1986 (Centre Interuniversitaire d'Histoire contemporaine, Cahier 100) en bij Jan Art: *'Lijst der verhandelingen voorgelegd aan de Belgische universiteiten tot het behalen van de graad van licentiaat geschiedenis, handelend over de nieuwste tijden, zittingen 1975-1985 - Sessions 1975 - 1985, Liste des mémoires présentés auprès des universités belges en vue de l'obtention du grade de licencié en histoire traitant de la période contemporaine'*, Gent, BVNG - ABHC, 1986.

Wat er aan de Belgische universiteiten, buiten de vakgroepen Nieuwste Geschiedenis, aan onderzoek betreffende deze periode wordt verricht, vindt men bij Luc François : *'De vele gezichten van de Nieuwste Geschiedenis - Les multiples visages de l'histoire contemporaine. Bibliografie van de licenciaats- en doctoraatsverhandelingen betreffende de Belgische nieuwste geschiedenis, tot stand gebracht aan de Belgische universiteiten, buiten de seminaries voor nieuwste geschiedenis, 1975 - 1990 - Bibliographie des mémoires de licence et des thèses de doctorat concernant l'histoire contemporaine belge, réalisés dans les universités belges, en dehors des séminaires d'histoire contemporaine, 1975 - 1990'*, Gent, 1992.

TOEKENNING VAN DE *FRANS DE POTTER - JAN BROECKAERTPRIJS* AAN JOZEF SCHEERDER

Leo PÉE

Geachte Genodigden,

Nu tien jaar geleden, in 1983, kwam, op voorstel van wijlen mijn voorganger Achiel De Vos, in de schoot van het Oostvlaams verbond van de Kringen voor Geschiedenis, de *Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs* tot stand. De bedoeling van deze tweejaarlijkse prijs was om het historisch werk van plaatselijke vorsers aan te moedigen of het gezamenlijk oeuvre van een lokale historicus te bekronen; historicus die, aldus de toekenningsmodaliteiten, "*het verleden van zijn dorp of streek op een wetenschappelijke en originele wijze beschreven heeft*". Op het Colloquium van de Oostvlaamse Kringen voor Geschiedenis te Aalst, werd pastoor Jozef de Brouwer als eerste laureaat gehuldigd. Bij de latere colloquia volgden dan pastoor Jozef De Wilde te Sint-Niklaas, Marcel Bovyn te Oudenaarde, Achiel De Vos te Ronse en, in 1991, Paul Van Butsele te Deinze.

Vandaag is Jef Scheerder aan de beurt, de huidige ondervoorzitter van de jubilerende Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, en dit jaar - juist geteld - reeds een halve eeuw lid van dit geleerd genootschap; meteen nóg een aanleiding om te vieren.

Het is niet gemakkelijk om een levensschets te geven van een man die wij bijna heel zijn lange leven lang met zo veel in elkaar verstrengelde vezels verbonden weten aan geschiedenisonderwijs en geschiedvorsing. Toch kunnen wij drie grote lijnen onderscheiden die zich, alvast tot zijn pensionering, mooi parallel en in wisselwerking met elkaar hebben ontwikkeld. Ik bedoel zijn sterke band met de Leuvense oudstudentenbeweging, zijn vruchtbaar leraarschap en zijn niet aflatend historisch vorsingswerk.

Ofschoon te Gent geboren in het jaar 1911, trok Jef Scheerder naar de Leuvense Alma Mater, waar hij Letteren en Wijsbegeerte ging studeren, meer bepaald Geschiedenis.

Nog in volle opleiding, stichtte hij in 1935 samen met enkele medestudenten

LEO PÉE

de *Historische Kring*, waarvan hij gedurende twee jaar praeses was. Het volgend jaar gaf hij, nog steeds als student, de impuls tot de oprichting van een bond van Leuvense oud-studenten in de geschiedenis, de *Vereniging Historici Lovanienses*. Van 1939 tot 1972 bleef hij de bezielende voorzitter. Gedurende die vele jaren hield hij het aangroeiend en erg wisselend adressenbestand bij, organiseerde enquêtes over de tewerkstelling van de afgestudeerden, verzamelde bij de leden bibliografische gegevens en probeerde zoveel mogelijk nieuws over de Leuvense historici door te geven. Daarnaast publiceerde hij al die tijd in de *Tijdingen uit Leuven*, het ledenblad van die Vereniging, het "lief en leed" van de Leuvense historici; hij gaf er samenvattingen van de lezingen die tijdens de jaarlijkse bijeenkomsten gehouden werden en schreef recensies over de publikaties van de leden. Toen in 1965 de vzw *Unie van de Lovanienses*, de voorloper van de huidige *Alumni Lovanienses* werd opgericht, behoorde Jef Scheerder - hoe raadt men het - tot de stichtende leden; hij werd door de kersverse Raad van Beheer meteen tot secretaris aangesteld.

Bij zijn terugtreding als voorzitter op 15 oktober 1972 mocht hij dan ook vanwege Rector De Somer speciale woorden van dank ontvangen. De klap op de vuurpijl kwam echter vijftien jaar later, in 1987, toen de door hemzelf opgerichte *Vereniging Historici Lovanienses* een welgemeende hulde bracht aan haar oud-voorzitter onder de vorm van een *Liber Amicorum Dr. Jef Scheerder*.

Na het behalen van zijn licentiaatsdiploma begon voor Jef Scheerder een lange loopbaan als leraar in het Middelbaar Onderwijs; een loopbaan die hem door drie provincies voerde, Brabant, Oost-Vlaanderen en Limburg. Hij begon zijn onderwijsopdracht te Eigenbrakel, in het *Collège Cardinal Mercier*; nadien onderwees hij achtereenvolgens in de Koninklijke Athenea van Kortrijk en van Sint-Niklaas, om uiteindelijk in dat van Genk te belanden.

Als leraar beperkte hij zich niet tot een loutere overdracht van de verplichte leerstof; logischerwijze werden zijn lessen beïnvloed door een aanhoudend groeiende inspiratie, die hij putte uit zijn persoonlijk historisch vorsingswerk. Maar bovendien maakte hij zich tevens verdienstelijk op gebied van didaktiek en vulgarisatie; in de jaren vijftig publiceerde hij namelijk verscheidene bijdragen, onder andere voor handboeken ten behoeve van het Middelbaar Onderwijs. Wij citeren in dit verband de titels *Het Zuiden na 1648*, in de *Geschiedenis der Nederlanden*, onder de redactie van L. Verberne, te Nijmegen; verder de *Geschiedenis van de Moderne Tijden* (samen met L.J. Jonkheer) en *Adriaan VI, de enige Nederlandse Paus*, in de reeks *Historische Documentatie*.

Doch wat ons vandaag vooral bezig houdt is de historicus in Jef Scheerder,

DE POTTER-BROECKAERTPRIJS 1993

meer bepaald: zijn onbaatzuchtige engagement in pedagogische, maar vooral historische kringen, en zijn verdienstelijk wetenschappelijk werk als geschiedkundig vorser.

Zijn engagement in het kringleven laat zich het best omschrijven in een eenvoudige chronologische opsomming van zijn activiteiten:

- van 1939 tot 1949 was hij bestuurslid van de *Oudheidkundige Kring van het Waasland*, nadien, tot circa 1951 ook ondervoorzitter. In 1945 was hij er tevens medestichter van de *Bibliotheca Wasiana*, de *Vereniging voor Bio-Bibliografie van het Land van Waas*.
- tot 1990 was hij beheerder van de V.Z.W. *Centrum voor de Studie van Land en Volk van de Kempen*.
- hij was tevens beheerder van de *Regionale Limburg van de Belgische Federatie van de leraars geschiedenis*; in 1953-54 fungeerde hij er korte tijd als voorzitter en vanaf 1963 als ondervoorzitter. Toen inspecteur Flam in 1968 de deelname van de leraars aan deze Federatie verbood, ging zij langzaam teloor; Jef Scheerders trachtte nog een tijd lang vergaderingen te organiseren, doch de leraars durfden niet te komen, vandaar dat hij dan maar ontslag nam.
- in 1943 - dus 50 jaar geleden - werd hij, op uitnodiging van Dr. Jan Dhondt, lid van de *Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*; sinds 1982 is hij er de gewaardeerde ondervoorzitter.
- Vermelden wij ten slotte dat Jef Scheerder nu ruim tien jaar de Gentse Maatschappij getrouw vertegenwoordigt in het *Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedens*.

Wat betreft zijn wetenschappelijk werk vinden wij de grote lijnen van zijn later vorsingswerk reeds uitgezet in zijn licentiaatsverhandeling. Onder invloed van professor Van der Essen en diens werk in verband met de Opstand der Nederlanden, koos Jef Scheerder, zoals trouwens vele andere studenten, voor zijn verhandeling een onderwerp over de Reformatie en de Opstand tegen Spanje tijdens de 16de eeuw. In 1937 promoveerde hij als licentiaat, met grote onderscheiding, op zijn verhandeling over *Opkomst en verspreiding van het calvinisme te Gent*. En dit thema liet hem later nooit meer los. In de 32 jaar die liggen tussen zijn licentiaats- en zijn doctoraatsverhandeling pleegde hij een vrij omvangrijke reeks grotere en kleinere bijdragen in de meest diverse historische tijdschriften; nagenoeg al die artikels hebben echter dit gemeen: de studie van de Geuzentijd in de 16de

LEO PÉE

eeuw.

Geen wonder dat een dergelijk intens en duidelijk afgelijnd vorsingswerk uiteindelijk tot een doctoraatstitel heeft geleid: in 1971 promoveerde hij te Leuven, alweer met grote onderscheiding, tot doctor in de Geschiedenis, met zijn proefschrift *Het wonderjaar te Gent, 1566-1567*; met deze studie verwierf hij "ex aequo" de Prijs voor Geschiedenis 1971 van de Provincie Oost-Vlaanderen.

Dit bevestigde Jef Scheerder als autoriteit voor de periode van de Beeldenstorm. Doch hij verdiende reeds vroeger die hoge waardering. In 1966 namelijk organiseerde hij te Leuven het Internationaal Colloquium, gewijd aan de problemen van het Wonderjaar 1566; Jef Scheerder gaf er een omstandig relaas over de gebeurtenissen te Gent en besloot dat de Beeldenstorm geen spontane uiting van volkswoede was, en nog veel minder een afleiding van de aanval der bezitslozen op de geldkisten der burgers. Het was echter in zijn doctoraal proefschrift en in de latere studie *De Beeldenstorm*, dat hij het bewijs leverde dat de Beeldenstorm in de eerste plaats een godsdienstige beweging was, die hoofdzakelijk plaats vond in die gewesten waar de hervormde godsdienst de meeste aanhangers telde, op die plaatsen waar de inwoners de hagepreken hadden bijgewoond.

Ook na zijn pensionering, in 1972, bleef Doctor Scheerder erg actief. Enerzijds verdiepte hij zich nog meer in die temata die van meetaf aan zijn geschiedkundige interesse in de ban hielden: de gebeurtenissen uit de tijd van de Beeldenstorm dus. En nu niet enkel meer te Gent, maar ook elders. Wij vernoemen in dit verband slechts het belangrijkste:

- *De werking van de Inquisitie*; wat zijn bijdrage was aan het Tweedaags Colloquium bij de vierhonderste verjaardag van de Pacificatie van Gent in 1976.
- zijn tweede herwerkte editie van *De Beeldenstorm* in 1978
- *De Hervorming te Deinze*, in 1980, en in datzelfde jaar ook *De graaf van Home*;
- *Schoolmeesters en schoolmeesteressen te Gent tijdens het Wonderjaar*, in 1981;
- *Nicasius van der Schuere, een aanvoerder van de Beeldenstorm te Turnhout*, in 1985;
- en ten slotte, in 1991, *Documenten in verband met confiscatie van roerende goederen van hervormingsgezinden te Gent (1567-1568)*.

Anderzijds heeft hij zich sinds zijn pensionering ook op andere terreinen gewaagd. Zo verzorgde hij in 1977 een overzicht van de handschriften der Gentse kronieken, bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent. Hij deed een onderzoek naar bevolking en agrarisch-sociaal-economische toestanden

DE POTTER-BROECKAERTPRIJS 1993

te Nazareth in de tweede helft der 16de eeuw; hij beschreef de Historiek van het Postgebouw te Gent en met zijn artikel over Honderd jaar vrij katholiek onderwijs te Sint-Martens-Latem begaf hij zich uiteindelijk ook op het terrein van de hedendaagse geschiedenis.

Vermelden wij ten slotte in één adem de bijna 150 artikelen die hij pleegde voor de Grote Winklerprins en de Winklerprins Vlaanderen en de talrijke boekbesprekingen in verschillende binnen- en buitenlandse tijdschriften.

Wij zegden reeds hoe Jef Scheerder met zijn doctoraal proefschrift in 1971 de Provinciale Prijs voor Geschiedenis verwierf. In zijn verantwoording over de toekenning van deze prijs, gaf Professor Dr. Verhulst de meest gepaste kwalitatieve omschrijving van het historisch werk van Dr. Jef Scheerder; wij citeren:

"Het werk van de heer Scheerder munt uit door zijn betrouwbaarheid: de feiten en gebeurtenissen werden met de grootst mogelijke nauwkeurigheid vastgesteld, zodat een zeer grote objectiviteit werd bereikt. ...

Het werk van de heer Scheerder is voldragen en af. Bij de lektuur ervan merkt men dat de auteur jarenlang heeft geworsteld met de bronnen van de opstand en het opkomend protestantisme, dat hij lang nagedacht heeft over de problematiek, omdat hij stond tegenover een onderwerp waarover door generaties historici de meest uiteenlopende versies en interpretaties werden naar voren geschoven, waarbij beurtelings het aksent werd gelegd op de religieuze, de politieke of de sociaal-economische factor. Indien de heer Scheerder voor de religieuze en deels ook politieke faktor opteerde, dan deed hij dit niet dan na een genuanceerd tegen elkaar afwegen van al deze factoren. Het werd aldus een gerijpt werk van jaren dat de bekroning vormt van een lange loopbaan als historicus. Men moet de schrijver hulde brengen voor de moed die hij opbracht op zijn leeftijd, om over het onderwerp dat hem al heel zijn leven bezig hield, tot klaarheid en tot een gefundeerd oordeel te komen". Tot zover het citaat.

Dat deze hulde wél een hoogtepunt, maar zeker niet het einde betekende van zijn lange loopbaan, heeft Dr. Scheerder intussen ten volle bewezen.

Geboren Gentenaar, gepromoveerd aan de Leuvense universiteit en lange tijd werkzaam in het hartje van de Kempen, is Jef Scheerder nu ruim twintig jaar geleden de rust komen zoeken in de nabijheid van zijn geboortestad, in Sint-Martens-Latem, het dorp waar vele historici huizen. Doch al die tijd is hij Gent getrouw gebleven, daarvan is zijn jarenlange historisch vorsingswerk de overgrote getuige.

De toekenningsmodaliteiten van de *Frans de Potter - Jan Broeckaertprijs* zijn derhalve op Dr. Scheerder wel héél toepasselijk: *"het bekronen van het gezamenlijk oeuvre van een lokale historicus, die het verleden van zijn dorp of streek - een stad als Gent is wellicht nóg beter - op een wetenschappelijke en*

LEO PÉE

originele wijze beschreven heeft".

Daarom is vanuit de jongste vergadering van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, geheel spontaan en zonder voorafgaandelijke inzending van kandidaturen, het voorstel gekomen om vandaag, tijdens het Tiende Tweejaarlijks Colloquium van het genoemd Verbond, tevens Viering van het honderjarig bestaan van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, aan U, Dr. Scheerder, deze prijs te overhandigen.

Waarde vriend, mogen wij u vragen deze herinneringsoorkonde en de prijs ten belope van 10.000 fr in ontvangst te willen nemen.

DE POTTER-BROECKAERTPRIJS 1993

BIBLIOGRAFIE - JOZEF SCHEERDER

1. Chronologische lijst van de publikaties van Dr. Jozef Scheerder

- *La "chronijcke van Ghendt" de J. Van de Vivere et autres annotateurs*, in *Revue d'Histoire Ecclésiastique (R.H.E.)*, 35 (1939), pp. 533-538.
- *Gentenaars voor den Raad van Beroerten*, in *Bijdragen tot de geschiedenis en oudheidkunde*, (4e Faunreeks) 1, Gent, 1943, pp. 131-141.
- *Het beoefenen van de geschiedenis aan de universiteit te Leuven*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 8 (1943), kol. 180-186 en 288.
- *De Inquisitie in de Nederlanden in de XIVE eeuw*, (De Seizoenen, 48), Antwerpen, 1944, 112 pp.
- Diverse ge vulgariseerde historische bijdragen in de dagbladen, 1946-1947.
- *Eenige nieuwe bijzonderheden betreffende het 3.000.000 goudgulden rekwes (1566)*, in *Miscellanea historica in honorem Leonis van der Essen*, deel I, Brussel-Parijs, 1947, pp. 559-566.
- *De Bibliotheca Wasiana* (Radiozender Gent, 2 jan. 1949) in *Het Vrije Waasland*, jg. 6, 8 jan. 1949.
- *Sint-Niklaas, hoofdstad van het Soete Waas*, in *De Toerist*, Oost-Vlaanderennummer, 16 mei 1949, pp. 261-264.
- *Geschiedschrijving en geschiedkundige bedrijvigheid*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 10 (1950), kol. 312-322.
- *Het Archivo General de Simancas*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 12 (1952), kol. 375-379.
- *Le Mouvement iconoclaste en 1566 fut-il spontané ou prémédité ?* in *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, 33e Congrès, deel II, Doornik, 1952, pp. 67-74.
- *Het Zuiden na 1648*, in *Geschiedenis der Nederlanden*, red. L.G.J. Verberne, deel IV, Nijmegen, 1955, 308 pp.

LEO PÉE

- (samen met L. Jonckheer) *Geschiedenis van de Moderne Tijden*. Handboeken voor Geschiedenis, N.V. Staandaard-Boekhandel, Antwerpen, 1958, 272 pp.
- *Adriaan VI, de enige Nederlandse paus (1459-1523)*, in *Historische Documentatie*, jg. 3 (1959), pp. 113-117.
- *Het Lutheranisme te Gent*, in *Annalen van de Vereniging voor de Geschiedenis van het Belgisch Protestantisme*, 4e reeks, 6e afl., 1963, pp. 304-319.
- *Les condamnés du Conseil des Troubles*, in *Revue d'histoire ecclésiastique (R.H.E.)*, 59 (1964), pp. 90-100.
- *Jonghe, Jan Fransiscus (Bernardus) de*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, 1964, kol. 640-644.
- *De Beeldenstorm in de Nederlanden*, in *K.V.H.U. - Tijdingen*, 1 febr. 1967, 43e jg. nr. 5, pp. 5-7.
- *De Beeldenstorm*, Bussum, 1974, 130 pp.
- *Het kerkelijk leven te Sint-Martens-Latem in de XVIIe eeuw*, in *Sint-Martens-Latem, Schetsen uit 1150 jaar geschiedenis (Jaarboek Heemkring Scheldeveld)*, Sint-Marten-Latem, 1974, pp. 209-233.
- *De werking van de Inquisitie*, in *Opstand en Pacificatie in de Lage Landen. Bijdrage tot de studie van de Pacificatie van Gent. Verslagboek van het Tweedaags Colloquium bij de vierhonderste verjaardag van de Pacificatie van Gent*, Gent, 1976, pp. 155-166.
- *De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks nr. 30 (1976), pp. 15-59. Ook verschenen als *Mededeling* nr. 17 van de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent, Gent, 1977, 45 pp.
- *De Beeldenstorm*, tweede herwerkte editie, Bussum, 1978, 142 pp.
- *De Hervorming te Deinze*, in *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze*, deel XLVII (1980), pp. 27-88.

DE POTTER-BROECKAERTPRIJS 1993

- *De graaf van Horne*, in *Driemaandelijks berichtenblad van de Heemkundige Kring van het Land van Nevele*, XI (1980, afl. maart), pp. 3-12.
  - *Honderd jaar vrij katholiek onderwijs te Sint-Martens-Latem*, in *Jaarboek IX van de Heemkundige Kring Scheldeveld* (1979-1980), pp. 89-144.
  - *Schoolmeesters en schoolmeesteressen te Gent tijdens het Wonderjaar*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, 35 (1981), pp. 115-128.
  - *Historiek van het Postgebouw te Gent*, in *Restauratie van het Postgebouw Gent* (uitg. Ministerie van Openbare Werken), s.l., 1981, pp. IX-XXI en 97-111.
  - *Bevolking en agrarsch-sociaal economische toestand te Nazareth in de tweede helft van de XVIe eeuw*, in *Ons Heem*, jg. 38 (1984), pp. 97-111 (Huldenummer Raf van den Abeele).
  - *Nicasius van der Schuere, een aanvoerder van de Beeldenstorm te Turnhout*, in *Taxandria*, N.R. 57 (1985), pp. 51-64 (= *Liber amicorum E. Van Autenboer*).
  - *Gueux du XVIe siècle*, in *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique*, Parijs, 1988, kol. 744-746.
  - *Guillaume d'Orange, le Taciturne*, in *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique*, Parijs, 1988, kol. 1023-1025.
  - *Documenten in verband met confiscatie van roerende goederen van hervormingsgezinden te Gent (1567-1568)*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, deel CLVII (1991), pp. 125-242.
  - *Bisdommengeschiedenis. Nota's naar aanleiding van twee recente publicaties*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, XLVI (1992), pp. 247-249.
2. Medewerking aan de *WINKLER PRINS*:
- 62 artikelen in *Grote Winkler Prins*, 7e uitgave, in de periode van 1965 tot 1973;

LEO PÉE

- 80 artikelen in *Winkler Prins Vlaanderen*, in de periode van 1972 tot 1974.

3. Boekbesprekingen:

- in *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, delen 54 en 66 tot 71;
- in *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, jgn. 1948, 1951, 1978, 1983 en 1992;
- in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jgn. 1951, 1952 en 1956;
- in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jg. 1972;
- in *Spiegel Historiael*, jg. 1979.

**Academische zitting 'Honderd jaar
Maatschappij voor Geschiedenis en
Oudheidkunde te Gent'**

**Over het belang van stadsgeschiedenis
Laudatio van de 'Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde te Gent' door H. BALTHAZAR,
provinciegouverneur**

"Gand est si important que l'on ne peut pas trop le soigner", schreef Koning Leopold I aan Minister de Theux op 27 mei 1847. Een goed historicus moet een uitspraak of een tekstfragment eerst goed duiden. Die mooie bekommernis van de Koning krijgt dan onmiddellijk een specifieke verklaring. Gent als oud orangistisch broeinest en Gent als proletarische fabrieksstad, die in 1839 reeds een grote katoenoproer beleefde, was in die crisisjaren 1845-1849 een onzekere factor. Dat zal dus wel de hoofdreden geweest zijn van de koninklijke liefdesverklaring aan Gent, maar het blijft toch mooi klinken. Zoals die andere uitspraak, die men Keizer Karel toeschrijft: "Je metrai Paris dans mon Gand". We horen graag historische uitspraken van vorsten en andere prominenten over de roem en de betekenis van Gent, want onafgezien van de context hebben ze altijd gelijk wanneer Gent in het licht wordt geplaatst.

Daarom ben ik blij het woord te mogen voeren op het eeuwfeest van een vereniging, die een prominente rol speelde in één van de belangrijke zorgtaken voor het wel van een stad en dit is de zorg om de eigen stadsgeschiedenis.

Ik ben blij eer te mogen betuigen aan deze Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent omdat ze ook voor mij persoonlijk als historicus veel betekende en betekent. Ik blijf de Maatschappij bijvoorbeeld dankbaar omdat ik de gelegenheid kreeg te mogen publiceren in de *Handelingen*, een tijdschrift dat terecht onder de vele tijdschriften voor lokale geschiedenis een gerenommeerde plaats bekleedt.

De geschiedenis van Gent was en blijft overigens een zeer geliefkoosd thema van mijn onderzoek en algemene belangstelling. Ik herinner mij zeer goed hoe ik reeds als student in de eerste kandidatuur geschiedenis achteraan in de cataloguszaal van de universiteitsbibliotheek graag werkte aan het oude, groene fichierblok, bekend als de *Gandavensia*. Het was een ontdekkingstocht naar de geschiedenis van een stad waar ik geboren ben. En de geschiedenis van deze stad bleef ook het thema van mijn licentiaats- en nadien van mijn doctoraatsverhandeling.

HERMAN BALTHAZAR

Die voorliefde is dus ongeblust gebleven en het is met enige trots dat ik vandaag in mijn eigen bibliotheek de reeds imposante verzameling Gandavensia overschouw. Sinds de voorbije kwarteeuw is er een aanzwellende stroom van prachtige publicaties over de meest verscheiden facetten van de Gentse Geschiedenis, vanaf de nieuwste hypothesen over het ontstaan van de stad tot in het eigentijdse Gent. Ik overdrijf niet wanneer ik stel dat geen enkele stad in ons land zoveel historische aandacht kreeg en krijgt.

Misschien kunnen ook weinig steden bogen op zo'n uitgebreide en verscheiden groep mannen en vrouwen, die op één of andere wijze actief betrokken zijn bij de geschiedenis-beoefening van hun stad.

De Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, die een eeuw geleden aan een pionierend werk begon, heeft inderdaad, in de twee voorbije decennia vooral, naast zich vele andere katalysatoren gekregen, die de geschiedenis van Gent stimuleren. Zo denk ik aan de Heemkundige en Historische Kring van Gent waarvan het tijdschrift "Ghendtsche Tydinghen" nu reeds aan zijn 22e jaargang toe is. En er is het fraaie "Tijdschrift van Industriële Cultuur" dat nu in zijn 11e jaargang een rijke weergave is van het vele werk binnen de V.I.A.T. (Vereniging van Industriële Archeologie en Textiel), steunpunt van het gelijknamige Museum dat sinds ca. 1975 aan het groeien is. Op het niveau van het archeologisch onderzoek is het tijdschrift "Stadsarcheologie - Bodem en Monumenten in Gent" aan de 17e jaargang toe. Het is de spreekbuis van een grote groep mensen, die vooral op het terrein van de middeleeuwse archeologie een bredere basis geven aan nieuwe stedelijke initiatieven zoals de Dienst Archeologie en Historische Monumenten, die in 1975 werd opgericht en in 1978 gewijzigd werd tot de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie (beide werden in 1993 ontkoppeld), die thans in het boeiend gerestaureerde Ryhovesteen in de Onderstraat huist. De lijst is zeker nog niet uitgeput. Ik mag ook verwijzen naar "Heemkundig Nieuws", een tijdschrift in zijn 21e jaargang van de Heemkundige Kring de Oost-Oudburg, die in een konvent van het Groot Begijnhof te Sint-Amandsberg een documentatiecentrum beheert en waar ook de Gentse Geschiedenis voorop staat. En ook naar "S.O.S. Gent" (17e jaargang) een bescheiden tijdschrift, maar geschreven met zeer vinnige pennen ter verdediging van het Gentse monumentale erfgoed. Tenslotte wil ik ook nog "G.O.V. Heraut" vermelden (28e jaargang). Het is het orgaan van een zeer groot geworden en nog steeds aangroeiende groep geestdriftigen, die met het volgen van een cursus voor Stadsgids de dagelijkse herauten op straat zijn voor het aanschouwelijk maken van de Gentse geschiedenis aan de toenemende stroom van bezoekers. Deze nog onvolledige opsomming wijst op een opvallend en verheugend verschijnsel dat algemeen en overal merkbaar is, maar in Gent toch wel een zeer opvallende respons heeft

OVER HET BELANG VAN STADSGESCHIEDENIS

gekregen.

De Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent is in dit verschijnsel de grote voorganger. De eerste werkingsjaren waren zelfs zeer nadrukkelijk gericht op acties ten voordele van de Gentse monumentenzorg. Ter illustratie kan ik verwijzen naar een voordracht van Paul Fredericq op de vergadering van de Maatschappij op het Stadhuis, Zondag 24 februari 1901. De voordracht droeg de titel "Onze Oude Gebouwen te Gent" en in de slotlinea's lezen we:

"Zoolang er in Gent nog één enkel schoon gebouw aan verval of afbraak blootgesteld staat, moeten wij waken en zullen wij ons best doen om het te redden. Er is nog zooveel te redden ! Het prachtige St.-Jorishof, dat onkenkelijk geworden is, en waarvan wij op de Bibliotheek der Hoogeschool eene kleurrijke waterverftekening van het einde der 16de eeuw bezitten, waaruit men het in al zijnen glans leert kennen; - de gothische kloosterpand in de kazerne van St.-Pietersplein; - de kloosterpand der Predikheeren in Onderbergen; - het gothisch gedeelte van het Oud-Vrouwenbroedersklooster in de Kuiperstraat; - de groote indrukwekkende krocht onder het koor der St.-Baafskerk; - de binnenzalen met prachtig houtwerk in het voormalige Jezuitenklooster der Voldersstraat; - de herstelling van het Toreken op de Vrijdagmarkt; - ontelbare merkwaardige huizen op de Vrijdagmarkt, de Korenmarkt, de Veerleplaats, de Burgstraat, de Oudburg, de Hoogpoort, de Graslei, de Korenlei, de Rijkhovesteen in de Onderstraat, de Romaansche voor- en achtergevels op den Hooiaard, en zooveel andere bijzondere huizen. Ook de nissen in het Paleis van Justitie en in het Stadhuis wachten sedert tientallen van jaren naar hunne beelden.

En het Stadhuis zelf wacht ook zoo lang reeds naar de behoorlijke meubels en wandversiering. Als men de stadhuizen van Brussel, Antwerpen en Brugge, zelfs dat van het arme Ieperen bezoekt, met hunnen prachtige stoffeering en muurschilderingen van Leys, Wauters, Pauwels, De Vriendt, enz., en men dan naar Gent terugkeert en er de kale naakte binnenzalen van ons heerlijk Stadhuis doorwandelt, nu comme le discours d'un académicien, dan voelt men zich wel eenigszins beschaamd.

Welnu, wij, die zoo trotsch zijn op ons Gent, wij willen niet te blozen hebben. Den strijd geven wij niet op, totdat Gent is geworden wat het reeds halverwege is om te worden en wat het worden kan en moet: eene der schoonste steden van België, dat een der schoonste landen van de geheele wereld is."

De lyrische geestdrift van de slotzin botst misschien een beetje op de nuchterheid van onze generatie, maar overigens is dit toch een opvallend en interessant stuk. Het wijst op één van de substantiële objectieven waarvoor de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent zich meteen

HERMAN BALTHAZAR

heeft ingezet. Uit de opsomming van Paul Fredericq kunnen we trouwens onthouden wat sindsdien, en dan vooral sinds 1970, gered en vaak prachtig gerestaureerd is. Het heeft allemaal zeer lang geduurd en de slopershamer is vervaarlijk aan het werk geweest, maar we zijn toch een beetje de schaamte van Fredericq voorbij. De monumentale rijkdom van Gent is nog indrukwekkend. Daarenboven is er de gelukkige vaststelling dat niet enkel het middeleeuws patrimonium de aandacht van de monumentenzorg krijgt, maar dat we nu evenveel aandacht besteden aan de grote architecturale verscheidenheid van alle eeuwen Gentse geschiedenis.

Indien dit substantiële onderdeel van de oorspronkelijke objectieven van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent ook vandaag nog geldig blijft dan kunnen we dus met een gevoel van trots en vreugde - gevoelens die we in onze Fin de Siècle wel eens kunnen gebruiken - zeggen dat veel gerealiseerd is.

Het aantal leden van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent anno 1993 is wellicht niet hoger dan in de decennia voor en na de eeuwwisseling, maar er zijn vele honderden Gentenaars die vandaag elders op andere fronten, in andere verenigingen hun actieve geestdrift voor de geschiedenis van Gent actief betuigen.

Monumentenzorg in algemene relatie met de historische ontwikkeling van de stad was één van de substantiële objectieven van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent maar zeker niet het enige. Meteen is er ook de zeer actieve inbreng geweest van de historici van de Gentse Seminaries voor Geschiedenis, die dankzij de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent uit de ivoren toren kwamen van een sterk geprofessionalizeerde gilde en in de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent een vruchtbaar terrein vonden om de beste resultaten van het professionele historische onderzoek kenbaar te maken. Dit facet van de werking acht ik zeer belangrijk en vandaag blijft het misschien meer dan ooit een wezenlijke opdracht van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.

Het is wezenlijk een opdracht vanuit verschillende oogpunten. Er is, primo, nog steeds de waarde van het oude objectief. Door uit de gesloten toren van de strikt academische research te treden en in een open vereniging van geschiedbeoefening de resultaten van het lopende onderzoek te confronteren met een breder, veel talrijker en meer bewogen publiek, komt een dialoog met een dubbel gunstig effect op gang.

De geestdrift voor de eigen geschiedenis van het geboortedorp of de geboortestad of stad waar men woont en dus wortels zoekt heeft vaak, en in onze tijd meer dan ooit, een sterke zweem van escapisme, van het vluchten in grootmoeder's prachtige ouderwetse en brede rokken van de "goede oude

OVER HET BELANG VAN STADSGESCHIEDENIS

tijd". De Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent is er als richtinggevend platform om aan te tonen dat geschiedenis, ook de geschiedenis van de eigen stad, veel meer is, heel anders moet zijn dan passéïstische nostalgie. Ik geloof niet dat ik dit voor dit forum sterk moet beklemtonen, maar ik wil het toch als permanente hoofdbrok van de zingeving van het bestaan van een Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent sterk in de verf zetten. Hiermee kom ik trouwens tot een afgeleide en even substantiële functie van de vereniging.

De geschiedenis van een stad, van een grote of minstens middelgrote stad zoals Gent, heeft nog een andere zingeving dan de verrijking van de kennis over de lokale geschiedenis. Niet alleen het encyclopedisch facet van de kennis van het lokale verleden is attractief. De stad had en heeft in de evolutie van onze cultuur ook een zowel algemene als specifieke betekenis. De geschiedenis van Gent leren kennen is in die zin een illustratie van de algemene sociaal-kulturele en sociaal-economische evolutie. Daarom trouwens heeft stadsgeschiedenis vanaf het einde van de vorige eeuw een zo belangrijke plaats verworven in de onderzoeksthema's. Ook in onze hedendaagse historiografie blijft de "New Urban History" van een bijzondere belangstelling genieten als een onderzoeksdomein dat meer dan andere verbonden is met interdisciplinair onderzoek van stedenbouw¹. Stadsgeschiedenis heeft in Gent een meer dan stevige traditie. Henri Pirenne heeft een levenslange voorliefde gehad voor de studie over de oorsprong en de ontwikkeling van de middeleeuwse stad. En hij was het al, die vanuit een sociaal-economische benadering een bredere dimensie gaf aan die boeiende, rechtshistorische benadering van de Duitse historici van wie we leerden: "Stadtluft macht frei". R. Park, één van de grondleggers van de Urban History in de V.S.A. schreef in 1925: "the city is a state of mind, a body of customs and traditions and of unorganised attitudes and sentiments that inhere in those customs and are transmitted with this traditions"². Het blijft een boeiende definitie en het was een bijna ecologische benadering, die we lezen bij zijn leerling L. Wirth en zijn beroemd gebleven artikel over "Urbanism as a way of life"³ : de stad als een woelig en soms explosief laboratorium van maatschappelijke onrust en verandering.

---

¹ *Stedenbouw De Geschiedenis van de Stad in de Nederlanden van 1500 tot heden* (ed. Ed TAVERNE en Imlin VISSER) Open Universiteit, Heerlen 1993. Ik schreef er in hoofdstuk 9 over de relatie van de stad met *De opkomst van een moderne industriële staat*, pp. 180-184.

² R.E. PARK en E.W. BURGESS, *The City*, Chicago, 1925.

³ L. WIRTH, *Urbanism as a Way of Life*, *The American Journal of Sociology*, XLIV, 1938.

HERMAN BALTHAZAR

Om vele redenen dus en vanuit verschillende invalshoeken blijft de stad een prioritair object van de geschiedkundige navorsing. Gent staat er voorbeeld voor. De Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent was en is er de uitdrager, de hoeder, de stimulator van. Zo mag het ook een objectief blijven in de tweede eeuw van zijn werking.

**Toespraak van de heer Gilbert Temmerman,
Burgemeester van de Stad Gent, bij het eeuwfeest
van de Maatschappij voor Geschiedenis en
Oudheidkunde te Gent, op 6 november 1993**

Mijnheer de Voorzitter,
Mijnheer de Gouverneur,
Mijnheer de Pro-decaan,
Dames en Heren,

Zeer oprecht wil ik hier de gelukwensen van het Stadsbestuur overbrengen aan het bestuur en de leden van de jubilerende Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Als geen andere vereniging is uw eerbiedwaardig genootschap de spiegel van de enorme ontwikkelingen die de historische wetenschap in de voorbije eeuw ook alhier, en met name in onze stad, heeft gekend. Het spreekt vanzelf dat de Gentse universiteit daarin de voortrekkersrol heeft gespeeld, en het is dan ook bijna vanzelfsprekend dat de grote namen uit de richtingen geschiedenis, oudheidkunde en kunstgeschiedenis van de Gentse Alma Mater zonder uitzondering hebben gefungeerd als voorzitters, bestuursleden, referaathouders of inzenders van belangrijke bijdragen voor de Handelingen. Het is bijna een gemeenplaats, te stellen dat de thans honderdjarige historie van uw genootschap de voor de hand liggende invalshoek vormt voor onze kennis van de beroemde Gentse historische school, lopend van Henri Pirenne en Paul Fredericq naar François-Louis Ganshof, Charles Verlinden, Hans Van Werveke en Jan Dhondt. Deze school blijft ook nu nog internationaal sterk haar stempel drukken op het geschiedkundig métier, en het weze mij toegestaan in mijn hulde aan U, Professor De Laet en Professor Van Caenegem - U die vandaag als erevoorzitter en voorzitter dit jubileumfeest presideert - tevens de schare geleerden te betrekken die vanuit hun Gentse thuisbasis vandaag blijvend gestalte geven aan de uitstraling van de geschiedkundige wetenschappen.

Er zijn verschillende redenen waarom ik mij als burgemeester geroepen voel bij dit jubileum woorden van oprechte waardering uit te spreken. Van in de ontstaansperiode is er steeds een goede symbiose geweest tussen uw Maatschappij en de Stad. Ik moge eraan herinneren dat één van de drijfveren voor de oprichting in 1893 de zorg was van een aantal erudiete Gentenaars voor het behoud en de valorisatie van het Gentse stedschoon in die

GILBERT TEMMERMAN

toenmalige periode gekenmerkt door intens breken en bouwen. Het is voldoende bekend dat in de jaren rondom de vorige eeuwende de historische binnenstad een ware metamorfose heeft ondergaan door grootschalige urbanistische ingrepen, waardoor Gent zich tegen de Wereldtentoonstelling van 1913 op z'n best aan de wereld wou presenteren. De Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten en de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde - waarvan de leden trouwens dikwijls dezelfde personen waren - hebben toen met hun historisch onderzoek en kennis van de materie de restauratie en de renovatie zorgvuldig begeleid. Ik weet dat er trouwens ook vandaag in uw kring een levendige belangstelling bestaat voor de inspanningen van de overheid tot behoud en herwaardering van het bouwkundig patrimonium in onze stad.

Een tweede reden waarom het Stadsbestuur met reden bij dit jubileum zijn warme sympathie wil laten blijken is, dat de geschiedenis, de oudheidkunde en de kunstgeschiedenis van Gent in de werking van uw genootschap steeds centraal hebben gestaan. Een welsprekend bewijs daarvan zijn de lezingen die deze morgen zijn gehouden, en waarin de specialisten een indrukwekkend overzicht hebben gegeven van de nieuwste inzichten in de ontwikkeling van de stad, gaande van de ontstaansgeschiedenis tot de nieuwste tijd.

De enge band met het Stadsbestuur moge verder blijken uit het feit dat onze opeenvolgende stadsarchivarissen bijna onafgebroken betrokken zijn geweest bij het bestuur van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde. Ik juich het overigens toe dat opnieuw verschillende stadsambtenaren van het Stadsarchief, de Dienst Stadsarcheologie en het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel actief zijn in de werking van uw Maatschappij. Zij vormen mede de verbinding naar onze verschillende stedelijke culturele instellingen, en dragen er - vanuit de specifieke opdracht die de hunne is - toe bij dat de ongemeen rijke cultuurgeschiedenis die Gent bezit wordt doorgegeven naar een breed publiek van Gentenaars, studerende jongeren, bezoekers en belangstellenden uit de gehele wereld. Ik moge er trouwens aan herinneren dat juist uit deze vruchtbare samenwerking van historici en kunsthistorici van Stad en Universiteit enkele jaren geleden het mooie syntheseswerk Gent, Apologie van een rebelse stad is ontstaan, dat intussen, mede dank zij de Franse en Engelse edities ervan, succesvol zijn weg heeft gevonden in de gehele wereld en aldus bijdraagt tot de uitstraling van onze stad.

Wij mogen ons bijgevolg ook als Stadsbestuur om vele goede redenen deelachtig voelen aan de feestelijke sfeer van vandaag. Er zijn, het is waar, in ons land historische genootschappen die oudere adelsbrieven kunnen

TOESPRAAK EEUWFEST MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS

voorleggen. Zo heeft de "Emulatie" van Brugge in 1989 haar 150ste verjaardag gevierd. Waarbij wij, zonder afbreuk te willen doen aan de eer van onze zusterstad, dan weer kunnen verwijzen naar de voorgangster van de Gentse Maatschappij, namelijk de Société des Beaux-Arts et de Littérature, die - eigenlijk veel ruimer dan haar naam zegt -, als historisch, kunsthistorisch en literair genootschap heeft gefungeerd van 1808 tot 1895 en waarvan de voornaamste stichter, architect Louis Roelandt, zopas met veel verve weer in de belangstelling is gekomen naar aanleiding van de schitterende restauratie en de heropening van één van zijn belangrijkste monumenten, het Gentse Operagebouw.

De Société des Beaux-Arts et de Littérature van de 19de eeuw en haar tijdschrift *Messenger des Sciences Historiques*, en trouwens ook de *Cercle Historique et Archéologique de Gand*, zoals uw Maatschappij in de beginperiode veelal met haar Franse benaming werd benoemd, staan als het ware symbool voor de lange weg die, ook op het sociale vlak, in de historiografie van onze stad in de jongste eeuw is afgelegd. Dat de volkstaal, het Nederlands, intussen volop burgerrecht verwierf als een instrument waarmee even goed aan geschiedeniswetenschap kan worden gedaan, is daar slechts één symptoom van. Vooral is de geschiedschrijving, van een wetenschap die beoefend werd door, en voor een elitaire groep uit de "happy few", geëvolueerd naar een discipline met een veel breder maatschappelijk draagvlak. In het bibliografisch overzicht van de geschiedenis van Gent dat hij op het eind van de oorlog publiceerde, wees professor Hans Van Werveke zeer duidelijk deze evolutie aan toen hij stelde: "Meer bepaald wordt (thans) materiaal vergaard, dat eens zal kunnen dienen tot den opbouw van een "sociale" geschiedenis van onze stad, tot de beantwoording van de vraag, waarom en hoe, gedurende zooveel eeuwen, een menschenmaatschappij bij de samenvloeiing van Leie en Schelde nauw aaneengesloten heeft geleefd en, door dat samenleven, eigen groepstrekken verwierf". Zijn bekende *Gent, Schets van een sociale geschiedenis* uit 1947 was daar een eerste proeve van. Van hetzelfde jaar dateert het historische en kunsthistorische overzicht van Gent van de professoren Dhondt en De Keyser. Op welke wijze Jan Dhondt sindsdien brede perspectieven heeft opengetrokken voor deze nieuwe benadering, en vele door hem gevormde historici in dat opzicht heeft weten te enthousiasmeren, is bij de meesten van u voldoende bekend.

Het lijkt geen twijfel dat er in de toekomst weer andere accenten zullen gelegd worden. Mijn generatie heeft de ontwikkeling meegemaakt van wat ik zou durven noemen een pre-moderne, hiërarchische maatschappij, naar een hooggeïndustrialiseerde democratie, waarin ook onderdrukte groepen - zij het niet zonder veel strijd - uiteindelijk de kans hebben gekregen zich te ontplooien. Nu echter staan alle maatschappelijke fenomenen en alle

GILBERT TEMMERMAN

disciplines, wellicht sterker dan ooit tevoren, weer onder druk, en ook uw vak ontsnapt niet aan het feit dat de zin en de functie ervan weer scherp ter discussie staan. Het is nu eenmaal zo dat, wil het verleden iets betekenen, wij wensen dat het telkens opnieuw geïntegreerd wordt in onze voorstelling van de werkelijkheid. Vandaag is die werkelijkheid, dat de enorme wetenschappelijk-technologische innovaties en de dynamiek van de moderne maatschappij ons het gevoel geven dat de samenleving zich alsmaar sneller van gisteren verwijderd en naar een onbekende toekomst toeraast. Het verleden lijkt geen richtlijnen meer te bieden voor de dringende kwesties die zo massaal en zo verontrustend op ons afkomen, zoals : milieuverniëting, aantasting van de atmosfeer, kernrampen, overbevolking. De schokkende ervaringen van deze eeuw - fascisme, totalitaire systemen van rechts en van links, extreme intolerantie, terreur en massamoord - hebben onze desoriëntatie versterkt. En door de dramatische omwentelingen sinds 1989 - ook in onze westerse wereld - is ons geloof in de vooruitgang van een universeel beschavingsproces nog verder aangetast. Ofschoon de idealen van democratie en emancipatie hun glans en waarden volop hebben behouden, lijkt het mij toe dat er nood is aan hernieuwde oriëntatie en zingeving, waarbij de behoefte aan een waarachtige en zichtbare historische dimensie zelden groter was dan vandaag.

Maar, zal er een nieuwe zingeving nodig zijn die onze hedendaagse tijd en onze hedendaagse cultuur in hun relatie tot het verleden bepaalt, dan is het alleszins mijn vaste overtuiging dat de basisfuncties van de geschiedenis stevig standhouden en dat het historisch denken een onlosmakelijk onderdeel moet blijven van elke waardevolle maatschappijvisie.

Mijnheer de Voorzitter, Mijnheer de Gouverneur, Dames en Heren,

Als historici, kunsthistorici en archeologen weet u, beter dan wie ook, dat de Gentse stedelijke maatschappij, hoe fascinerend haar eigen geschiedenis ook is, nooit heeft losgestaan van de ontwikkelingen in de omringende wereld. De lokale geschiedenis krijgt slechts haar betekenis als ze ingepast wordt in een breder geheel. Vandaag is het nieuwe Europese vaderland ons oog op de wereld. Ook de historiografie, vertrekkend vanuit het plaatselijk onderzoek, speelt in deze schaalverruiming een onvervangbare rol.

Het is in die zin dat ik vandaag, bij het ingaan van de tweede eeuw van uw werking, u dezelfde creativiteit en wetenschappelijke gedegenheid toewens die de activiteiten van uw genootschap tijdens de voorbije honderd jaar hebben gekenmerkt.

TOESPRAAK EEUWFEEST MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS

Alvast mogen er bij deze eeuwvende volop huldewoorden opklinken. Hulde en felicitaties aan het bestuur en de leden van uw jubilerende Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, waarbij ik mij in naam van het College van Burgemeester en Schepenen van harte aansluit.

Ik wil niet nalaten op mijn beurt de gelukwensen van het Stadsbestuur over te maken aan dr. Jozef Scheerder, aan wie deze morgen de De Potter en Broeckaert-prijs werd uitgereikt. Als specialist van het 16de eeuwse Gent heeft hij met zijn onderzoek een onvervangbare bijdrage geleverd tot een betere kennis van de geschiedenis van onze stad in deze schamier eeuw.

Als besluit, Mijnheer de Voorzitter, is het mij een bijzondere eer en een groot genoegen u namens het Stadsbestuur en als hulde om het verdienstelijke werk van uw Maatschappij de medaille van verdienste van de Stad Gent te mogen overhandigen.

Feestrede door R.C. van Caenegem, voorzitter van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent

Mijnheer de Gouverneur,
Mijnheer de Burgemeester,
Beste Leden en Vrienden van de Maatschappij,

We zijn aan het einde gekomen van het academisch gedeelte van deze viering. Zaterdag 6 november 1993 is een memorabele dag geworden, met voortreffelijke historische voordrachten, zeer geapprecieerde lofwoorden vanwege de hoogste gezagdragers van provincie en stad, boeiende en deskundig ingeleide muziek en zelfs een prijsuitreiking aan één van uw bestuursleden ! Onze warme dank gaat uit naar alle sprekers, kunstenaars, organisatoren en openbare besturen die deze heuglijke dag mogelijk hebben gemaakt hetzij door hun persoonlijke inspanningen hetzij door terbeschikkingstelling van lokalen of subsidiëring. Een aantal personen konden hier vandaag niet zijn. Ze hebben zich geëxcuseerd en ons felicitaties gestuurd. Het zijn: de dames Lea Dhondt-Sevens en Griet Maréchal (Gent), Baron de Bethune (Kortrijk) en de heren Jans (Mechelen) Jacques Nenquin, Walter Prevenier, Juul Verhelst, Luc François, Gabriel Sanders (Gent), Herwig Deumens (Antwerpen), P. Coucke (Zeteldirecteur Kredietbank Gent), Marc Struyfs (auteur van de index van onze publicatie) en Michiel Berckmoes (auteur van de historiek van de Maatschappij).

De Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent werd op 11 maart 1893 om 8u. 's avonds opgericht in het huis van haar eerste voorzitter, August De Maere (toen nog geen baron), aan de Zonnestraat, n° 6, onder de benaming "Geschied- en Oudheidkundige Kring van Gent. Cercle historique et archéologique de Gand". Ze bestaat dus honderd jaar; ze heeft echter niet alleen honderd jaar bestaan, maar ook honderd jaar gewerkt.

In de samenstelling van haar leden - de 200-300 paladijnen die haar substantie, haar *anima e corpo*, hebben gevormd - en in haar activiteiten steekt heel wat evolutie : het verhaal ervan is een stuk Gentse sociale geschiedenis. Zo is ons ledencorps democratischer geworden. We zijn niet meer de corpulente, gewoonlijk franssprekende bourgeois van honderd jaar geleden. We zijn afgeslankt, net als onze banketten, zoals u dadelijk zult

RAOUL C. VAN CAENEGEM

merken. Vergelijk inderdaad ons huidig menu :

- aperitief
- balotine van staartvis met prei
- kalfszwezerik met sjalotjes in de rode wijn
- lamsbaron met dragon
- gemengd dessert
- mokka

"met aangepaste wijnen"

met een typisch menu van honderd jaar geleden :

- Huîtres impériales
- Potage Tortue
- Truites Cambacères
- Râble de chevreuil à l'Écossaise
- Poulardes à l'Ambassadrice
- Cailles Bohémiennes
- Chauffroix (sic) de mauviettes Médicis
- Fonds d'Artichauts Lyonnaise
- Faisans farcis au gibier
- Bécassines au fumet
- Croûte de foies gras
- Méringue Chantilly
- Glace Plombières
- Ananas, Raisins, Fruits
- Dessert
- Café

Dit alles overgoten met Haut Sauterne (sic), Sherry, Delbeck St.-Julien, Pichon Longueville, Gruau (sic) Larose, Clos Vougeot, Louis Roederer en Veuve Cliquot (banket 1892, naar aanleiding van de 75e verjaardig van de Gentse Universiteit).

Er zijn ups en downs geweest in het ledental. Bij het vertrek zaten er 48 werkende en 29 ereleden op onze trein. In 1902 werd het cijfer 250 bereikt en in 1904 werd het getal 300 overschreden. Na een daling in verband met de Eerste Wereldoorlog is ons ledental vanaf 1925 gestabiliseerd op ongeveer 200. Op de dag van vandaag zijn we met 212.

Er zijn veranderingen geweest in onze doelstellingen. De zorg om het behoud en de restauratie van onze monumenten - stomme en toch sprekende getuigen van ons rijk verleden - was een angstig en dringend programmapunt in onze aanvangsfase. Vergeten we niet dat de stad in het begin van 1885 was opgeschrikt door affiches waarop de openbare verkoping van het Gravensteen werd aangekondigd, ongetwijfeld met het oog op afbraak (oude monumenten zijn onze trots, maar ook onze verantwoordelijkheid, want ze

FEESTREDE HONDERD JAAR 'MAATSCHAPPIJ'

behoren tot het cultureel patrimonium van de hele mensheid). Deze oorspronkelijke bekommernis is uit de gezichtskring van de Maatschappij verdwenen, deels omdat zo veel is gered en gerestaureerd (zie onder meer de St.-Niklaaskerk waarvoor ons genootschap sterk heeft geijverd) en deels omdat de openbare besturen terzake speciale diensten met geschoold personeel hebben opgericht die deze taak op zich hebben genomen - ik verwijs o.m. naar de D.M.S.A. van de stad Gent en de Culturele Dienst van de Provincie Oost-Vlaanderen. Toch meen ik dat we wat te ver zijn afgedwaald van die vroege belangstelling en ik hoop dat de oudheidkundige en kunsthistorische bijdragen in de toekomst een grotere plaats zullen innemen in onze publicaties.

Naast verschuivingen zijn er ook constanten. De Maatschappij is Gents, en in hoofdzaak bekommerd om het Gentse en het Vlaamse verleden. Ze heeft steeds veel belang gehecht aan de publicatie van de resultaten van oorspronkelijk historisch onderzoek van een hoog wetenschappelijk gehalte: "scripta manent"! Haar *Handelingen* en *Verhandelingen* worden zeer veel geciteerd en staan in de bibliotheken en archieven van vele landen aan beide zijden van de Atlantische Oceaan. De Maatschappij was van in het begin apolitek en is dit gebleven. De liefde voor Gent en het streven naar objectief geschiedkundig onderzoek zijn doelstellingen die mensen met uiteenlopende maatschappijvisies bij elkaar brengen. Onze leden zullen wel tot verschillende ideologische families behoren - daar wordt nooit naar gevraagd - maar de Maatschappij zelf is "politiek dakloos" en in geen van onze 'zuilen' geïntegreerd. We zijn een moderne versie van de beruchte *gyrovagi*, de rondzwervende monniken uit de Middeleeuwen die in geen abdij verankerd waren. Toch hebben de politici in staat, provincie en stad zich steeds over ons ontfermd: men zou hun subsidies kunnen zien als een variant op het vierde werk van barmhartigheid, "de (politiek) daklozen herbergen". Reeds over het "Comité du Château des Comtes" van 1887, de voorloper van onze Maatschappij, lezen we dat het "geen eenzijdig liberaal of katholiek karakter had, zodat het voor alle partijen een aanvaardbare gesprekspartner kon zijn" (Berckmoes) en over ons eigen Genootschap heette het vanaf het begin: "De basis die de leden zou verenigen moest de cultus van het verleden zijn, de liefde voor de geboortestad en de liefde voor Vlaanderen. En andere, politieke of ideologische bindmiddelen of connecties waren er dus niet" (Berckmoes, onder verwijzing naar Bull. I, 1894, p. 1-4).

Ook de band met de Universiteit is een constant gegeven. Men kan het normaal vinden dat de professoren in de geschiedenis zich inzetten voor de Maatschappij, dit wil zeggen lezingen gaven, studies publiceerden en voorgelegde manuscripten evalueerden. Toch moest dit niet automatisch zo zijn, want die zeergeleerde heren hadden zich ook in hun spreekwoordelijke ivoren toren kunnen opsluiten. Gelukkig hebben ze dat niet gedaan en zich volop gemengd in de grote debatten rond de stad, haar geschiedenis en haar

RAOUL C. VAN CAENEGEM

historische monumenten : hun expertise stond in dienst van wat ze als het *bonum commune* zagen. We lezen dat Prof. Fredericq bij de samenstelling van het eerste bestuur van het nieuwe genootschap voorstelde twee van zijn jongere collega's-historici tot secretaris te benoemen, nl. Adolf de Ceuleneer en Henri Pirenne. "Door hun opname in het bestuur, zo lezen we verder, werden de banden tussen de "Kring" en de historische school van de Gentse Universiteit bovendien meteen stevig aangehaald" (Berckmoes, verwijzend naar Bull. I, 1894, p. 14). Niemand kon op dat moment vermoeden dat in 1991 onze Maatschappij een geambieerde Geschiedenisprijs aan haar neus zou zien voorbijgaan precies wegens die nauwe banden met de Universiteit¹. De reële banden met de Gentse Faculteit der Letteren betekenen - het weze hier terloops gezegd - niet dat hier van enige monopoliepositie sprake zou zijn (zoals uit de huidige samenstelling van het bestuur blijkt). Graag begroet ik hier pro-decaan Van Eenoo, die decaan Willems, die verhinderd is, vertegenwoordigt.

Bij de terugblik, die past op een Jubileum, horen natuurlijk ook woorden van dank. Dank aan de leden en meer speciaal de bestuursleden die ons zijn voorgegaan - inzonderheid de 3 vorige voorzitters : Kanunnik Van den Gheyn, prof. van Werveke en prof. De Laet. Dank aan staat, provincie en stad voor hun steun en appreciatie, dank aan onze sponsors, de Gentse financiële instellingen die ons op kritische momenten van faillissement en de openbare verkoop van onze boeken in de zaal Piessens hebben gered, dank aan de auteurs van onze verhandelingen en artikels, dank aan de heer Michiel Berckmoes, de historicus van de Maatschappij, wiens verhaal u zult ontvangen. Hier tientallen namen van verdienstelijke mensen opsommen zou niet zinvol zijn, want u zult ze in zijn boek ontmoeten. Toch moet m.i. een uitzondering gemaakt worden voor onze stichter en eerste voorzitter, August baron de Maere Limnander d'Aertrycke, een geboren St.-Niklazenaar, die zich op 24-jarige leeftijd te Gent heeft gevestigd en er gemeenteraadslid en schepen is geworden. Hij was een dynamisch man, met oog voor economische realia (hij was waterbouwkundig architect), maar ook voor de rol van de cultuur in een beschaafde samenleving : hij was voorzitter van de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen tussen 1867 en 1899, lid sinds 1863 van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas en sinds

---

¹ Bedoeld is de Prijs van het Gemeentekrediet.

Zie toespraak van de Ondervoorzitter van het Geschiedeniscomité van het Gemeentekrediet, dd. 20.3.1991. Het bestuur van de Maatschappij heeft tegen deze discriminatie, onder verwijzing naar het Reglement van de Prijs, geprotesteerd op 26.9.1991 en heeft een antwoord dd. 30.10.91 ontvangen waarin de voorzitter van genoemd comité schreef: "Nous cherchons à être équitables et nous sommes bien forcés de nous arrêter de façon irrévocable".

FEESTREDE HONDERD JAAR 'MAATSCHAPPIJ'

1886 van de Brugse Emulatie - twee van onze meest doorluchtige voorgangers. Dat zijn "Kring" met glans de honderd jaar heeft gehaald is de beste hulde die men zich kan indenken aan zijn vooruitziend en juist inzicht. Bij een Jubileum hoort ook een blik vooruit : onze honderdjarige is inderdaad nog kras en kranig, en vastbesloten van haar tweede eeuw, die zich grotendeels in het derde millennium zal afspelen, een succes te maken. Natuurlijk worden daar nu reeds plannen voor gesmeed en één ervan wil ik u al dadelijk voorstellen. Het bestuur heeft de bedoeling de contacten met de leden levendiger en directer te maken : een nieuwsbrief en een gesprekje tijdens onze zesmaandelijksse begeleide bezoeken zijn niet goed genoeg. Vanaf 1994 steken we van wal met een jaarlijkse ledenvergadering, waarschijnlijk in de herfst. Er zal een voordracht (met discussie) zijn over recente onderzoeken, een evaluatie van onze activiteiten, bespreking van nieuwe initiatieven uitgaande van leden zowel als bestuur, verslagen van de Redactiesecretaris-penningmeester en van de Secretaris en tenslotte een receptie waar de leden informeel met elkaar en met het bestuur een babbeltje kunnen slaan. Voor de huidige generatie zal dit een novum zijn, maar wie ooit onze vroege 'bulletijns' heeft gelezen weet zeer goed dat we hiermee zullen aanknopen bij één van onze oudste tradities.

Mijnheer de Gouverneur,
Mijnheer de Burgemeester,
Beste Leden,

Hiermee besluit ik - met de nodige plechtigheid in de stem - de eerste honderd jaar van de Maatschappij en luid haar tweede eeuw in. We wensen haar

"veel geluk en zegen
op al haar wegen" !

(1) Voorzitter, em. prof. dr. R.C. van Caenegem licht het verloop van de Academische zitting toe. Op de eerste rij (van links naar rechts) erevoorzitter em. prof. dr. S.J. De Laet; Gilbert Temmerman, burgemeester van Gent; prof. dr. Herman Balthazar, provinciegouverneur Oost-Vlaanderen; prof. dr. Romain Van Eenoo, prodecaan faculteit der Letteren en Wijsbegeerte. Op de tweede rij: bestuursleden van de jubilerende Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.

(2) De provincieraadzaal tijdens de toespraak van Gilbert Temmerman, burgemeester van Gent.

(3) Het bestuur van de 'Maatschappij' tijdens de toespraak van prof. dr. Herman Balthazar, provinciegouverneur.

(4) De 'Cappella Pratensis' onder leiding van Rebecca Stuart tijdens een der muzikale intermezzi.

Voorstelling van de gelegenheidspublicatie over de historiek van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent met indices op alle publicaties

Hilde DE RIDDER - SYMOENS

Mijnheer de Gouverneur, Mijnheer de Burgemeester, Mijnheer de Prodecaan van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte.

Het is gelukt. Op de honderdste verjaardag van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent die vandaag feestelijk gevierd wordt, ligt hier de geschiedenis van de Maatschappij tesamen met een ontsluiting van haar publikaties voor, als deel 18 van haar Verhandelingen. En wat meer is, bij deze gelegenheid hebben we de Verhandelingen in een nieuw kleedje gestoken. Eindelijk, zullen de meesten onder u zeggen. Slechts de verstokte traditionalisten zullen betreuren dat de bruine poreuze kaft net niet zijn vijftigste verjaardag heeft gehaald.

Om eerst met de kaft voort te gaan : deze werd ontworpen door mevrouw De Vreese van het Centrum voor Kunst en Cultuur van de stad Gent (Sint-Pietersabdij). De kleuren zijn door het bestuur van de Maatschappij gekozen. Ik zeg wel kleuren, want ook de eerstvolgende Handelingen zullen in een nieuwe jas verschijnen. De voor de handelingen gekozen kleurencombinatie zult u kunnen bewonderen bij ontvangst van het eerstvolgende exemplaar.

Enige jaren geleden hebben we professor Van Eenoo bereid gevonden om de geschiedenis van de Maatschappij op de lijst van licentiaatsverhandelingen van de vakgroep Nieuwste Geschiedenis te zetten. Student Michiel Berckmoes, thans in Portugal verblijvende, heeft zich aangemeld. In 1990 is hij met succes afgestudeerd op deze Verhandeling. Uiteraard kon hij toen het onderzoek nog niet tot 1993 laten lopen. Voor deze publicatie heeft hij na zijn afstuderen de thesis omgewerkt en aangevuld.

Het boek is een boeiend relaas geworden over de achtergronden van het ontstaan van de '*Cercle archéologique et historique de Gand*', en over zijn verdere evolutie. Zoals Marc Reynebeau terecht heeft opgemerkt in zijn zopas verschenen recensie in Knack, betreft het hier een mooi stukje mentaliteitsgeschiedenis. Mede door de luchtige en zeer persoonlijke stijl van

HILDE DE RIDDER-SYMOENS

de auteur kunnen we voor de eerste periode, tot aan de eerste wereldoorlog, als het ware een blik in de keuken van de jonge vereniging werpen of liever in de vergaderruimte. Dank zij ondermeer de notulen van de vergaderingen die in het Bulletin gepubliceerd werden, kon de heer Berckmoes nauwgezet stichting en eerste werkingsjaren reconstrueren. Voor de periode nadien waren er minder bronnen voorhanden. Het is opvallend dat de Maatschappij als historische vereniging weinig aandacht heeft besteed aan haar eigen archief. Voor de periode na Wereldoorlog II kon de auteur dan wel weer beschikken over correspondentie. Maar zoals wel meer gebeurt in soortgelijke verenigingen, zeker als de meeste bestuursleden dezelfde werkplek frequenteren, wordt er niet zoveel gecorrespondeerd. De heer Berckmoes heeft dan ook gebruik moeten maken van andere bronnen in het stadsarchief; ondermeer voor het opstellen van het biografisch repertorium van alle bestuursleden uit deze honderd jaar heeft hij veel zoekwerk gedaan. Wat me in verband met het bestuur is opgevallen, is het kleine aantal voorzitters dat de Vereniging gehad heeft, vijf in honderd jaar. Baron August de Maere d'Aertrycke is zeven jaar voorzitter geweest, van 1893 tot 1900 ; nadien kwam kanunnik Gabriel van den Gheyn. Hij is in functie gebleven tot 1953. Zijn opvolger professor Hans van Werveke, van wie we zeer gelukkig zijn hier zijn kinderen te kunnen begroeten, was voorzitter tot 1974. Erevoorzitter Siegfried De Laet, in ons midden, heeft de Maatschappij geleid tot in 1990. Hoe lang de huidige voorzitter aanblijft is een open vraag.

Enkele goed gekozen foto's, waar het Gentse stadsarchief en de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Sites van de stad Gent voor gezorgd hebben, maken het boek nog levendiger.

Uit het verhaal blijkt dat dank zij acties van leden van de Maatschappij heel wat oude gebouwen in de Kuip van Gent bewaard zijn, te beginnen met het Gravensteen waar alles om begonnen is. Van actiegroep evolueerde de Maatschappij naar een geleerd genootschap dat zich tot doel had gesteld het verleden van de stad Gent in publikaties te reconstrueren. Wat de bestuursleden, de leden en andere auteurs in die honderd jaar hebben gepubliceerd is toegankelijk gemaakt door Marc Struyfs. Als eindwerk aan de Stedelijke Technische Leergangen voor Bibliotheekwezen en Documentaire Informatiekunde te Antwerpen heeft Marc Struyfs indices gemaakt op het Bulletin en de Handelingen van de Maatschappij tot in 1990. Het voorstel voor dit eindwerk kwam van ons medelid Erwin Pairon, docent aan hogervermelde school.

Eerst geeft de auteur een lijst van de artikels - 456 in totaal, alfabetisch op auteursnaam. Vervolgens heeft hij een uitgebreide index met trefwoorden samengesteld. Iedereen die met de Gentse of Vlaamse geschiedenis bezig is zal de auteur hier zeer dankbaar om zijn. Het wordt nu kinderspel om voor

VOORSTELLING HISTORIEK VAN DE 'MAATSCHAPPIJ'

een onderwerp na te gaan wat de Maatschappij daarover gepubliceerd heeft. Dat kan gaan over bestiaria (een artikel), over de gebroeders Van Eyck (13 publicaties) of over de romantiek als politieke stroming (een bijdrage).

Het bestuur is beide auteurs dankbaar dat ze zich aan de termijnen hebben gehouden, zodat we deze verhandeling ter afsluiting van deze academische zitting kunnen voorstellen en aanbieden aan de eregenodigden van deze viering.

DE COMONIST JACOB OBRECHT (c.1457-1505) WAS INDERDAAD EEN GENTENAAR

Daniël LIEVOIS - Rob C. WEGMAN

Onder de vermaarde polyfonisten uit de Lage Landen van de late 15de eeuw heeft Jacob Obrecht altijd een bijzondere plaats ingenomen. Vanouds werd hij geroemd om het gemak waarmee hij extreem gecompliceerde contrapuntische problemen overwon, de grote snelheid waarmee hij componeerde en de grote verbeeldingskracht en klankrijkdom van zijn muziek. Dit zijn kwaliteiten die ook vandaag nog tot ons kunnen spreken, maar iedere generatie moet ze voor zichzelf opnieuw ontdekken. Voor onze generatie geraakte dat ontdekkingsproces de laatste jaren in een stroomversnelling. Deze vindt men terug in de wijze van uitvoeren, in de beschikbaarheid van moderne edities en in de vruchten van een vernieuwd archiefonderzoek. De uitvoeringspraktijk van tegenwoordig verschilt zodanig van die van een kwarteeuw geleden, dat wij nu eenvoudigweg een nieuwe Obrecht horen. Dit thema wordt in deze bijdrage niet nader belicht. Dit is evenmin het geval voor het thema van de beschikbare muziekpartituren. Nu reeds meer dan tien jaar wordt in Nederland de *New Obrecht Edition* uitgegeven, onder het editorschap van de Amsterdamse hoogleraar Chris Maas¹. Deze uitgave oogstte internationaal roem vanwege de hoge kwaliteit van het bronnenonderzoek en van de muzikale reconstructie.

Benevens de beide genoemde aspecten is er dat van de historische interesse van de muziekwetenschap. Ook hier is er de laatste jaren heel wat veranderd. De vragen waarop men antwoorden verwacht te krijgen op grond van muziekbronnen, kronieken, archiefstukken en muziektheoretische traktaten, zijn andere dan die, welke in het verleden gesteld werden. De interesse voor de persoonlijkheid van de componist, voor zijn familiale en sociale context, voor zijn materiële bekommernissen, en op ruimer vlak voor de tijd waarin hij leefde en voor het milieu waarin hij werkte, zijn aanzienlijk toegenomen. Dit alles is uiteraard onmogelijk als men niet over de nodige archiefbronnen beschikt om een en ander te staven en het dient te worden bekend dat de

---

¹ C.J. MAAS (ed.), *New Obrecht Edition*, Utrecht, 1983-, 12 delen verschenen.

DANIEL LIEVOIS - ROB C. WEGMAN

oogst aan dergelijke gegevens voor de 15de-eeuwse polyfonisten meestal bijzonder mager uitvalt. Dank zij een vernieuwd onderzoek in het Gentse Stadsarchief mag er worden gesteld dat Jacob Obrecht op dit ogenblik de best gedocumenteerde van deze componisten mag worden genoemd. Het uitgangspunt dat aanleiding gaf tot dit onderzoek was de wetenschap dat Jacob Obrecht in Gent werd geboren en niet in het Brabantse Bergen op Zoom, zoals voorheen werd aangenomen.

Status quaestionis

Het eerste biografisch spoor van Obrecht dat naar Gent leidde was de Latijnse achtregelige tekst, die de componist zelf maakte voor een motet dat hij schreef naar aanleiding van het overlijden van zijn vader. De tekst kwam pas in 1936 aan het licht toen de Spaanse musicoloog Higinio Anglès de inventaris publiceerde van een koorboek uit Segovia, bekend als *Cancionero de la Catedral de Segovia* of SegC s.s., waarin het motet *Mille quingentis* voorkomt op ff.81v-83r². De Latijnse tekst luidt als volgt :

*Mille quingentis verum bis sex minus annis
Virgine progeniti lapsis ab origine Christi,
Sicilides flerunt Muse, dum Fata tulerunt
Hobrecht Guillermmum, magna probitate decorum,*

*Cecilie ad festum, qui Ceciliam peragravit
Oram; idem Orpheicum Musis Jacobum generavit,
Ergo dulce melos succentorum chorus alme
Concine ut ad celos sit vecta anima et data palme.*

Dit kan vertaald worden als

Nadat er vijftienhonderd min tweemaal zes jaren waren verstreken
vanaf de geboorte van Christus, de Zoon van de Maagd, weenden de
Sicilische Muzen omdat de Schikgodinnen wegrukten Willem
Hobrecht, die gesierd werd door grote rechtschapenheid,

op het feest van de Heilige Cecilia, hij die Sicilië doorkruist had.

---

² H. ANGLES, Un manuscrit inconnu avec polyphonie du XVe siècle, conservé à la cathédrale de Ségovie, in : *Acta musicologica*, jg.8, 1936, pp.6-17.

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

Dezelfde man had de Orphische Jacob voor de Muzen voortgebracht. Zing derhalve, goedgunstig succentorenkoor, deze zang met zoete klank, opdat zijn ziel ten hemel mag gevoerd worden en de palm mag ontvangen

Belangrijk voor de biografie van Jacob Obrecht is dat hij in dit motet meedeelt dat zijn vader Willem overleed op 22 november 1488. Jacob werkte toen als koormeester in Brugge. Uiteraard riep de publikatie van Anglès' bijdrage de vraag op waar Willem Obrecht geleefd had. Sommige historici wezen hiervoor Bergen op Zoom aan en voerden ter staving van hun bewering tal van argumenten aan, waarvan er evenwel geen enkel tot een eenduidige conclusie kon leiden. Toen de Nederlandse musicologe Anny Piscaer in 1952 over dit biografisch aspect publiceerde ³, trok dit de aandacht van de Gentse onderzoeker Berten de Keyzer. Hij had in Frans de Potters *Gent, van de oudsten tijd tot heden* ⁴ gelezen dat een zekere Willem Obrecht in 1452 tot stadstropmpetter van Gent was aangesteld en wist dat er in de Gentse stadsrekeningen talrijke vermeldingen van hem voorkwamen. Hoewel De Keyzer niet zeker kon zijn dat deze Willem de vader van de componist was - er waren immers talrijke Willem Obrechts in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden bekend - bood de door Piscaer gepubliceerde overlijdensdatum een veelbelovend spoor. De Keyzer sloeg er de Gentse stadsrekening voor 1488-1489 op na, in de hoop er een vermelding van Willem Obrecht te vinden bij de *exuwe*-belastingen die erfgenamen van Gentenaren op de erfenis moesten betalen als zij en/of de overledene niet-poorter waren. Zijn werkhypothese klopte inderdaad : een Jacob Hobrecht, priester, betaalde in het najaar van 1488 als enig erfgenaam belasting over de nalatenschap van Willem Hobrecht, trompetter ⁵. De Keyzer publiceerde deze ontdekking in 1953 en kondigde aan nadere onderzoeken te zullen verrichten ⁶. Indien hij dit opzet al realiseerde, is hij niet meer tot publikatie ervan gekomen. Berten de Keyzers ontdekking leidde echter nog niet meteen tot de conclusie dat de componist in Gent geboren was. Tot voor kort veronderstelde men immers dat Jacob Obrecht omstreeks 1450 geboren was. Men wist dat hij in 1480 zijn eerste mis opdroeg, waarvoor de officiële minimumleeftijd, behoudens uitzonderingen, dertig jaar was. En daarmee

---

³ A. PISCAER, Jacob Obrecht. Geboortedatum en andere bijzonderheden, in : *Mens en Melodie*, jg.7, 1952, pp.329-333.

⁴ F. DE POTTER, *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, dl.1, Gent, 1882, p.556.

⁵ Stadsarchief Gent, Oud Archief (verder SAG, OA), reeks 400 nr.30, Stadsrekening van Gent 1488-1489, f.27r.

⁶ B. DE KEYZER, Jacob Obrecht en zijn vader Willem. De Gentse relaties, in : *Mens en Melodie*, jg.8, 1953, pp.317-319.

1. Jacob Obrecht in 1496

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

viel zijn veronderstelde geboortedatum in 1450, twee jaar voor de eerste vermelding van zijn vader in Gent.

Het eerste definitief bewijs kwam er pas in 1991 toen uit privébezit een portret van Jacob Obrecht (Afb.1) opdook dat door Dirk de Vos werd toegeschreven aan het atelier van Hans Memling ⁷. Op de lijst van dit schilderij stonden de datum en de leeftijd van de componist vermeld : hij was 38 jaar oud in 1496. Hij was toen werkzaam in de Onze-Lieve-Vrouwekerk - heden de kathedraal - te Antwerpen. Dit gegeven leidde tot een geboortedatum in 1457 of 1458, ruim vijf jaar nadat Willem Obrecht in Gent tot stadstrompetter was aangesteld ⁸.

Vernieuwd historisch onderzoek

Dit waren de gegevens waarop kon worden gesteund toen in het najaar van 1991 het archiefonderzoek in Gent werd aangevat. De wijze waarop dit onderzoek verliep en de resultaten ervan, leveren eens te meer een bewijs van de noodzaak en het nut van interdisciplinair onderzoek, in dit geval tussen de musicoloog en de archiefonderzoeker. De eerste vereiste hierbij was een intense inleving, zowel in het probleem, in casu de musicologische vraagstelling, als in het administratief apparaat waarin het gestelde probleem te situeren viel. Vernieuwend onderzoek berust immers meestal op administratieve gegevens, vermits de verhalende bronnen bijna alle sinds lang waren ontdekt of slechts te voorschijn kunnen komen bij toeval, dus niet ingevolge een methodische benadering. Men mag daarbij niet uit het oog verliezen dat geen enkele maatschappij die de voedingsbodem vormt voor belangwekkende artistieke creaties, het kan het stellen zonder een welgeregelde administratieve omkadering. Het valt dan ook niet te verbazen dat het ongemeen rijke Gentse Stadsarchief een schat aan nieuwe gegevens leverde voor het Obrecht-onderzoek.

Het opzet van dit onderzoek was in hoofdzaak drieërlei. Eerst en vooral diende de Gentse afkomst van Obrecht ook door documenten onomstotelijk te worden bewezen, wat een onderzoek naar zijn ouders en familie

---

⁷ D. DE VOS, Een belangrijk portret van Jacob Obrecht ontdekt : een werk uit de nalatenschap van het atelier van Hans Memling ?, in : *Jaarboek 1989-90 Stad Brugge*, Brugge, 1991, pp.192-209; R.C. WEGMAN, Het 'Jacob Hobrecht' portret : enkele biografische observaties, in : *Musica Antiqua*, jg.8, 1991, pp.152-154.

⁸ Intussen werd het merkwaardig portret bij Sotheby's in London geveild en verhuisde het naar het Kimbell Museum te Fort Worth in Texas (Verenigde Staten van Amerika).

impliceerde. Deze gegevens zouden dan ook toelaten het sociaal milieu te omschrijven waarin de componist opgroeide. Tenslotte moest er worden nagegaan of en welke relaties Jacob Obrecht nog onderhield met zijn geboortestad in de loop van zijn verdere leven.

Lijsbette Gheeraerts

Uit een drietal vermeldingen in de Gentse schepenregisters van de Keure, die verder in deze bijdrage aan bod komen, bleek dat Jacob Obrecht het enig kind was van Willem en van Lijsbette Gheeraerts. De oudste vermelding van zijn moeder dateert van 1450⁹. Zij was toen nog minderjarig en ongehuwd, doch woonde kennelijk al in Gent, waar zij als jongste dochter van de zojuist overleden Andries Gheeraerts in diens erfenis deelde. De voogd die toen over haar en haar minderjarige broers werd aangesteld, was een zekere Jan Hobrecht. Dat deze man, een schipper en kruidenier die we uit talrijke andere vermeldingen kennen als een vooraanstaand Gents burger, als voogd fungeerde, betekent dat hij goede connecties bezat met de familie Gheeraerts. Dat hij tevens nauw verwant moet zijn geweest met de latere echtgenoot van Lijsbette, Willem Obrecht, ligt voor de hand, doch hiervoor werd het sluitend bewijs nog niet gevonden. Een onderzoek van de Gentse schepenregisters van de Keure en van Gedele over een tijdsspanne van meer dan een halve eeuw liet immers toe vast te stellen dat deze familie niet bijzonder uitgebreid was in Gent. Er mag dan ook in alle redelijkheid worden aangenomen dat de families Obrecht en Gheeraerts elkaar reeds enige tijd in Gent kenden voor het huwelijk gesloten werd waaruit de componist zou geboren worden.

Lijsbette Gheeraerts overleed in 1460, tien jaar na de dood van haar vader, en wederom kreeg Jan Obrecht de voogdij toegewezen, nu over haar minderjarig zontje Copken Obrecht¹⁰. Dit is de oudste vermelding van de componist, op twee- of driejarige leeftijd. Op dezelfde dag, namelijk 30 juli 1460 legde Jan Obrecht de staat van goed van het minderjarig kind voor aan de Gentse schepenen van Gedele (Bijlage I)¹¹. Een eerste deel van de erfenis van de kleine Jacob bestond uit vier gemet land in de prochie Steeland bij Hugersluus in Assenede Ambacht, waarvan Jacob vooralsnog slechts

---

⁹ SAG, OA, reeks 330, nr.24, Schepenregister van Gedele 1449-1450², f.20v. De aanstelling van Jan Hobrecht als haar voogd bevindt zich op f.10v.

¹⁰ SAG, OA, reeks 330 nr.28, Schepenregister van Gedele 1459-1460, Rolle, f.21r : *Jan Hobrecht wart vooght van Willem Hoebrechts kinde bij Lijsbette Gheerarts, versterfte de matre. Actum xxx julij a^o lx.*

¹¹ SAG, OA, reeks 330 nr.28, Schepenregister van Gedele 1459-1460, f.127r.

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

gerechtigd was in een kwart van de inkomsten, omdat enerzijds Jacobs grootmoeder Marie Laps, die nu gehuwd was met Jan Wolfaert, het levenslange vruchtgebruik behield van de helft van de grond en omdat Willem Obrecht als weduwnaar van Lijsbette het levenslange vruchtgebruik genoot van de helft van de andere helft. Een andere portie grondbezit was door Lijsbette en Willem verworven in de loop van hun huwelijk, namelijk twee gemet die aangekocht waren van Lijsbettes zuster Katheline Gheeraerts en haar man Cornelis Beelenzone, en nog drie gemet gelegen binnen de vrijheid van Hegersluus in Axel Ambacht. Van deze beide stukken land, die evenals het eerste deel van de erfenis verpacht werd voor 2 schelling 6 denier groot per gemet, behield Willem het bezit van de ene helft en kwam de andere helft aan Copken toe. In de derde plaats legde Jan Obrecht een inventaris neer van het roerende bezit en van de schulden en baten van het echtpaar. De waarde van het deel waarin het weeskind gerechtigd was werd op drie pond groot geschat ¹². Dit bedrag dat Jacob van zijn vader diende te ontvangen, zou vooralsnog door deze laatste beheerd worden. Het laatste element van de staat van goed betrof een tegoed vanwege Marie Laps aan haar dochter Lijsbette Gheeraerts. Eerstgenoemde en Andries Gheeraerts, haar echtgenoot, hadden bij de huwelijken van hun zoon Jan en van hun dochter Katheline telkens een bruidsschat voorzien van 10 pond groot. Lijsbette had recht op eenzelfde bedrag, vooraf uit te betalen bij het overlijden van haar moeder. Nu liet Willem Obrecht in de staat van goed zijn eis acteren dat dit recht aan hun zoontje zou overgedragen worden, doch uiteraard konden de schepenen van Gedele hierover geen uitspraak ten gronde doen.

Willem Obrecht

We kennen zoals gezegd de ouders van Jacobs moeder en we vernamen dat ze bezittingen hadden in Steeland. Eenzelfde kennis ontbreekt ons evenwel voor wat de ouders van Willem Obrecht betreft. Tot nog toe werd zelfs

---

¹² Dit bedrag is gelijk aan 60 daglonen van een ambachtsmeester of aan 120 daglonen van een ambachtsgezel. Ter vergelijking : de jaarlijkse vergoeding voor een overdeken beliep voor de slag bij Gavere in 1453 606 daglonen van een meester, na Gavere 200, een stadspensionaris streek op beide momenten 480 daglonen op; in beide gevallen zijn deze bedragen te vermeerderen met lakens. Zie M. BOONE, *Gestion urbaine, gestion d'entreprises : l'élite urbaine entre pouvoir d'état, solidarité communale et intérêts privés dans les Pays-Bas méridionaux à l'époque bourguignonne (XIVe-XVe siècle)*, in S. CAVACIOCCHI (ed.), *L'impressa. Industria, commercio, banca, secc.XIII-XVIII*, Firenze, 1991 (Istituto internazionale di storia economica F. Datini, Prato, Serie II. Atti della 22a settimana di studie 1990), pp.850-856.

Entrée de Philippe le Bon à Gand en 1458.

2. Trompetters verwelkomen Filips de Goede bij zijn intrede in Gent in 1458

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

nergens de naam van zijn vader aangetroffen, zodat de familierelatie met tal van andere Obrechts in het Gent van die tijd niet kan worden nagegaan. Over Willems levensactiviteiten zijn er daarentegen heel wat gegevens bewaard.

Het oudste document waarin hij wordt vermeld is de akte waarbij de Stad Gent op 24 november 1452 - op het hoogtepunt dus van de opstand tegen Filips de Goede - zes trompetters voor de duur van hun leven benoemde¹³. Dit was alleszins een unicum vermits enkel de hertog zelf zich toen een dergelijke luxe kon veroorloven. De vaste jaarlijkse vergoeding die aan Ghisel de Keyser, Theus Nijs, Roel Ghijs, Willem Oebrecht, Loijkin Ghijs en Jan Toysbaert werd toegekend bedroeg drie pond groot en bovendien twee uniformen per jaar, één in gestreept en één in effen laken¹⁴. Uit latere bescheiden bleek dat de gebruikte trompetten van zilver waren. Het vermelde document is niet enkel van aanzienlijke betekenis voor de Gentse stadsgeschiedenis, doch het is tevens het oudst bekende van zijn soort in de Lage Landen en het werpt ten slotte een belangrijk licht op de persoonlijkheid van Willem Obrecht. Het is overduidelijk dat de motivatie tot de bekostiging van zes stadstrompetters eerder van politieke dan van muzikale aard was. De stad had immers voor haar muzikale behoeften een beroep kunnen blijven doen op trompetters die voor de gelegenheid aangesproken en betaald werden, zoals dit voordien inderdaad herhaaldelijk gebeurd was. In de tekst werd er de nadruk op gelegd dat de trompetters in vast dienstverband werden aangesteld *omme de eerbaerheit, nutscip ende proffit vander voorscreven stede, ende ten fine dat de selve nu voortan duechdelic bewaert soude sijn*. Ze dienden om het politiek en diplomatiek prestige van Gent luister bij te zetten en waren in tijd van oorlog van groot nut om de Gentse krijgsbenden aan te moedigen, op te zwepen en seinen te geven. Het lijkt geen twijfel dat de loyaliteit van de zes trompetters en dus ook van Willem Obrecht boven alle twijfel verheven was. Er werd hen immers opgelegd *de vorscreven stede te dienene ende de heeren vander selver stede te bewaerne alsoot behoeren sal*. Vergeten we hierbij niet dat wie sympathieën voor de Bourgondische partij liet blijken, zijn leven riskeerde. Men mag er bijgevolg ook van uitgaan dat ze alle poorters waren van de stad.

Het behoort niet tot het opzet van deze bijdrage om nader in te gaan op het thema van de stadstrompetters, doch enkele gegevens werpen meer licht op Jacob Obrechts vader. Twee van de eerste zes stadstrompetters, namelijk

---

¹³ SAG, OA, reeks 301 nr.42, Schepenregister van de Keure 1452-1453, f.18r. Gepubliceerd bij F. DE POTTER, 1882, p.556 en bij B. DE KEYZER, 1953, p.318.

¹⁴ Zie noot 12.

DANIEL LIEVOIS - ROB C. WEGMAN

Roel en Loijkin Ghijs waren wollewevers¹⁵ en behoorden bijgevolg tot de categorie der ambachtlieden waarvan de leiders toen tot de drijvende krachten behoorden van de opstand tegen het centraal gezag¹⁶. Het waren trouwens deze leiders die voor de benoeming van de trompetters hadden ingestaan. Men mag dus geredelijk onderstellen dat ook Willem Obrecht tot dit milieu behoorde, ook al laat geen enkel document vooralsnog toe zijn beroep aan te wijzen.

Verder dient er worden opgemerkt dat de trompetters in Gent georganiseerd waren in de Sint-Andriessgilde. De gildemeesters beriepen zich in 1451-1452 op *haerlieden zeghele ende ordinanchie die zij adden van der selver gulde van ouden tijden*¹⁷. Rekening gehouden met de striktheid waarmee de beroepsverenigingen in Gent hun eigen professionele belangen behartigden en vreemdelingen van de uitoefening van hun beroep uitsloten, is het duidelijk dat ook Willem Obrecht in 1452 en wellicht reeds eerder tot de Sint-Andriessgilde behoorde.

Na de nederlaag bij Gavere in 1453 zetten de zes trompetters hun werk verder in een grondig gewijzigde politieke context. In plaats van een element te zijn van veruiterlijking van het stedelijk particularisme van Gent, werden ze nu vaak aangewend om het vorstelijk centralisme meer glans bij te zetten (Afb.2). Filips de Goede beschikte over zijn eigen trompetters en was wellicht niet erg geneigd een beroep te doen op deze van het opstandige Gent, doch de Graaf van Charolais, de latere Karel de Stoute en de hoogste adel deden bij de belangrijkste en plechtigste gelegenheden een beroep op

---

¹⁵ Roel Ghijs wordt in 1457 vermeld als gezworene van de wollewevers, wonend op Het Zand (de huidige Lange Violettenstraat), in SAG, OA, reeks 195 nr.1, Archief van het Wollewevers, Register van de nering der wollewevers. 15de eeuw - 1657, f.5r. *Louwyc Ghijs, tromper ende wullewever*, eveneens op Het Zand, komt omstreeks 1477 voor in SAG,OA, reeks 20 nr.1, Oorlogskas en rekeningen van de opgelegde boete 1477-1493, Rekening van de hoofdelijke omstelling van een oorlogsbelasting opgehaald door de koninkstavels van de Sint-Jans- en de Sint-Pietersparochie (1477 ?), f.15r en in 1484-1485 in Rijksarchief Gent (verder RG), Fonds Sint-Baafs en bisdom Gent, reeks K nr.3957, Rekening van de oude cotidianen van de Sint-Janskerk, 1484-1485, f.1v.

¹⁶ Dat er in de jaren voor Gavere wollewevers tot de stadstrompetters behoorden en er mogelijk juist een derde van vormden, houdt vermoedelijk verband met het feit dat de zogenaamde Drie Leden van de stad, namelijk de poorterij, de kleine neringen en de weverij, alle niveaus van stedelijke ambtenarij onderling hadden verkaveld. Zie : M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen, ca.1384 - ca.1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, 1990, *Verhandelingen der Koninklijke Academie. Klasse der Letteren*, jg.52, nr.133, pp.124-141.

¹⁷ SAG, OA, reeks 301 nr.42, Schepenregister van de Keure 1451-1452 f.25r.

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

hen. Dit wijst erop dat de muzikale kwaliteit van het ensemble bijzonder hoog werd aangeslagen en ongeëvenaard moet zijn geweest in de Lage landen. Ze vormden ongetwijfeld een bijzonder luistervol element in de Bourgondische *état spectacle*. Mogelijk was hun optreden tijdens de Feestelijkheden van de Fazant in Lille in februari 1454 de eerste gelegenheid waarop de toen negentienjarige Graaf van Charolais hen aan het werk hoorde en zag ¹⁸. Ze waren dan ook van de partij toen de toekomstige Karel de Stoute op 30 oktober van hetzelfde jaar eveneens te Lille in het huwelijk trad met Isabella van Bourbon ¹⁹. In juli 1456 maakten ze deel uit van het gevolg van Karel toen hij naar Holland reisde in zijn functie als gouverneur en luitenant-generaal van de Lage Landen ²⁰. In februari 1457 speelden ze in Brussel bij gelegenheid van het doopsel van Karels dochter Maria van Bourgondië ²¹. Tussen half april en het begin van mei vergezelden ze Karel ter gelegenheid van de steekspelen in Brugge ²².

Vermits op grond van het Obrechtportret bekend is dat de componist geboren werd in 1457 of 1458, kan men deze gebeurtenis situeren in de hier gememoreerde fase van Willems activiteiten als stadstrompetter.

Een ander prestigieus voorbeeld van deze activiteit is dat de Gentse trompetters door het stadsbestuur werden uitgeleend aan Jan I, hertog van Kleef, toen deze in 1459 in opdracht van Filips de Goede een delegatie aanvoerde naar Mantua waar paus Pius II een congres had belegd met het oog op een kruistocht tegen de Turken ²³. Willem Obrecht en zijn collega's werden in Mantua zelfs in audiëntie ontvangen door de paus van wie ze op 13 november 1459 een pauselijke bul verkregen waarbij hen zekere geestelijke gunsten werden toegekend voor de kapel die ze wensten op te richten ter ere van Sint-Andries in de Sint-Janskerk (nu de Sint-Baafskathedraal) te Gent. Uit een schepenvonnis van 19 februari 1472 blijkt dat de kapel inderdaad tot stand kwam. De trompettersgilde werd toen omschreven als *de gulde van van Sente Andries ende Sente Lazarus dat men*

---

¹⁸ SAG, OA, reeks 400 nr.17, Stadsrekening van Gent 1453-1454, f.386r.

¹⁹ SAG, OA, reeks 400 nr.18, Stadsrekening van Gent 1454-1455, f.30r.

²⁰ SAG, OA, reeks 400 nr.18, Stadsrekening van Gent 1456-1457, f.74r.

²¹ SAG, OA, reeks 400 nr.18, Stadsrekening van Gent 1456-1457, f.258r;

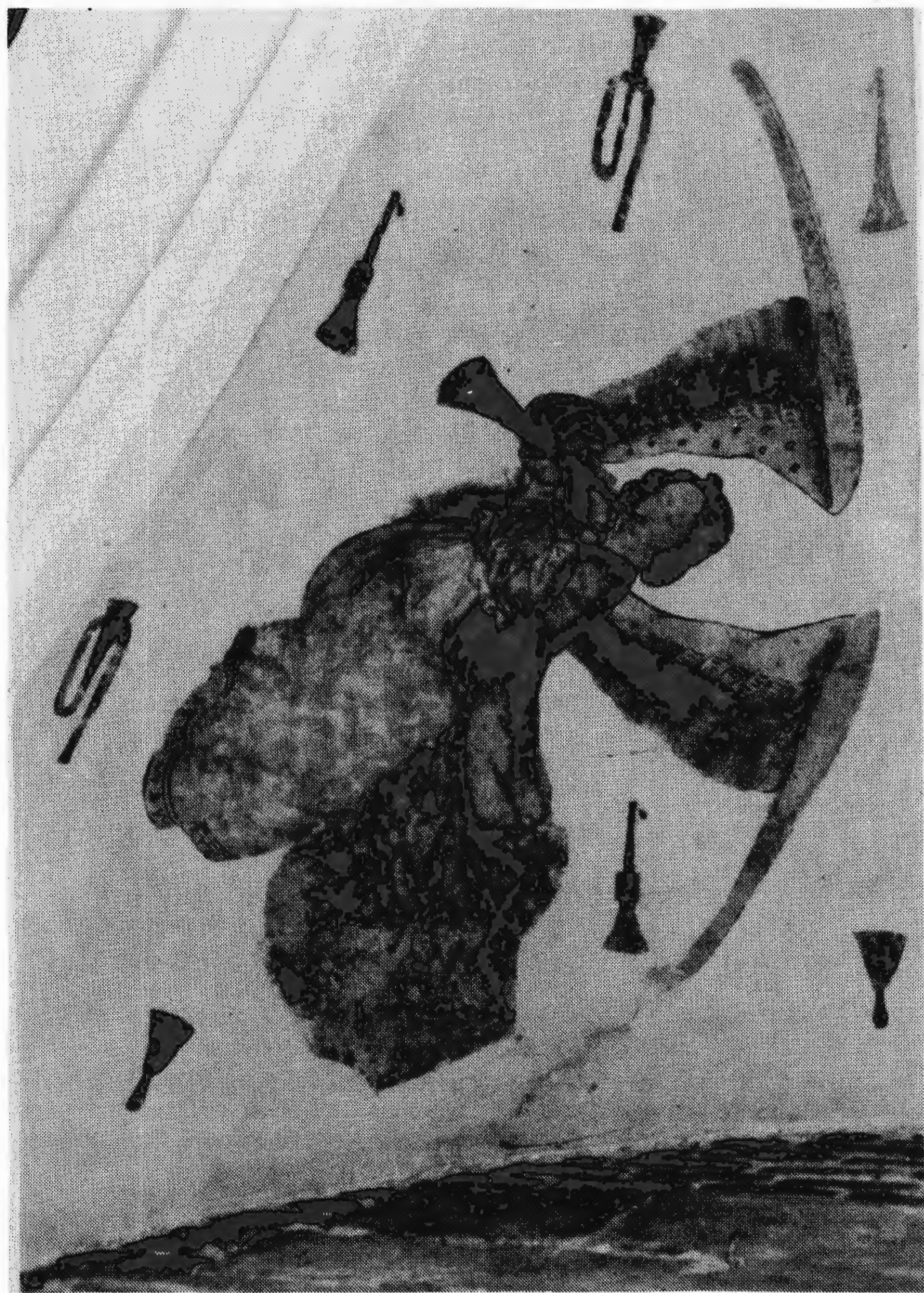
Lille, Archives Départementales du Nord, Série B nummer 3661, Rekening van de graaf van Charolais 1457, f.17v.

²² SAG, OA, reeks 400 nr.18, Stadsrekening van Gent 1456-1457, f.258v;

Lille, Archives Départementales du Nord, Série B nummer 3661, Rekening van de graaf van Charolais 1457, f.17v.

²³ SAG, OA, reeks 301 nr.45, Schepenregister van de Keure 1459-1460, f.125v; reeks 400 nr.19, Stadsrekening van Gent 1459-1460, f.358r.

3. Trompet spelende engel omringd door muziekinstrumenten

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

hout tSente Jans in den crocht ²⁴. De bedoelde kapel was gevestigd in de eerste noordelijke straalkapel in de crypte. In het begin van deze eeuw ontdekte men op de zoldering ervan schilderijen van trompet spelende engelen op een met allerlei muziekinstrumenten bezaaide achtergrond (Afb.3), die inderdaad in de tweede helft van de vijftiende eeuw kunnen worden gesitueerd ²⁵.

Resumerend kunnen we Willem Obrecht omschrijven als een muzikaal hoogbegaafde en virtuoos trompetspelende poorter van Gent uit het burgerlijke milieu die op goede voet stond met de voorstanders van het stedelijk particularisme en die samen met zijn collega's een groep van stadstrompetters vormde die na de slag van Gavere uitgroeide tot een professioneel muzikaal ensemble van veel meer dan plaatselijke betekenis. Dit bracht hem in contact met de hoogste kringen in de Lage Landen en liet hem toe naar Italië te reizen waar hij zelfs door de paus werd ontvangen.

Jacob Obrechts ontwikkeling

Het moet worden toegegeven dat er geen nadere gegevens bekend zijn over de opvoeding en de ontwikkeling van Jacob Obrecht en dat men hiervoor op voorzichtige veronderstellingen aangewezen is. Het lijkt weinig twijfel dat Willem aan zijn zoon het eerste muziekonderricht verstrekte door hem vertrouwd te maken met het notenschrift en met de kunst van het improviseren. Dit was zeker geen alleenstaand geval, want ook in de families De Keyser, Ghijs en Nijs werd de traditie van vader op zoon overgedragen, uiteraard onder de supervisie van de trompettersgilde die als elke andere Gilde de werkzekerheid van de zonen van zijn leden zocht te beschermen ²⁶. Jacobs persoonlijke eigenschappen en mogelijk de talrijke contacten op het hoogste niveau die zijn vader onderhield, moeten hem aldaar in een andere richting gedreven hebben. Wellicht werd hij op zes- of zevenjarige leeftijd als koorknaap opgenomen in een of andere Gentse kerk, mogelijk de Sint-Janskerk, en kreeg hij onderricht in het christelijk geloof, de grammatica en de muziek. Deze evolutie verwijderde hem gaandeweg uit zijn natuurlijke sociale omgeving. Terwijl de zonen van Willems collega's zich in de

---

²⁴ SAG, OA, reeks 301 nr.51, Schepenregister van de Keure 1471-1472 f.13v.

²⁵ E. DHANENS, De artistieke uitrusting van de Sint-Janskerk te Gent in de 15de eeuw, in : *Academiae Analecta, Mededelingen der Koninklijke Academie, Klasse der Letteren*, jg. 44, 1983, pp.66 en 99.

²⁶ K. POLK, *Flemish Wind Bands in the Late Middle Ages : A Study of Improvisatory Instrumental Practices*, onuitgegeven doctoraal proefschrift, University of California, 1968, p.74.

DANIEL LIEVOIS - ROB C. WEGMAN

voetstappen van hun vader en in de Gentse context bleven bewegen, brachten Jacobs ambitie, intelligentie en muzikaal talent hem meer en meer in een kerkelijk milieu. Dit betekende concreet : universitaire studies die hem de titel van meester zouden bezorgen en diverse geestelijke wijdingen tot hij op 23 april 1480 zijn eerste mis opdroeg. Op muzikaal gebied hadden zijn jeugdijaren hem een combinatie geboden van de twee werelden waarin hij zich bewoog : het kerkelijk milieu bood hem een stevige formele traditie en de trompetterskunst bezorgde hem een als het ware aangeboren improvisatietalent. Op een dergelijke basis konden zijn wonderbare compositorische gaven tot een schitterende bloei komen.

Een bijzondere omstandigheid die Willem Obrecht mogelijk toeliet een rol te spelen in de muzikale vorming van zijn veelbelovende zoon waren zijn talrijke professionele contacten aan het Bourgondische hof van 1467 tot 1470. Hierbij kan hij Jacob in contact gebracht hebben met één der voornaamste componisten in Europa, Antoine Busnoys, die destijds als zanger verbonden was aan hetzelfde hof. Archivalische evidentie voor deze bewering is weliswaar niet voorhanden, doch uit diverse latere composities van Obrecht blijkt dat hij altijd een bijzondere muzikale band met Busnoys gevoeld heeft.

Waar Jacob universiteit liep, blijft tot op heden onduidelijk. Speurtochten in de universitaire matrikels in Leuven, Köln, Paris, Orléans en diverse andere steden in Noordwest-Europa leverden geen resultaat op. Zeker is dat hij op ongeveer 22-jarige leeftijd de meesterstitel bezat en kort daarop tot priester werd gewijd. Op deze ongekend jonge leeftijd werd hij ook koormeester in Bergen op Zoom en was er zodoende verantwoordelijk voor het beheer en de muzikale instructie van de koorknepen aldaar. Reeds toen heeft hij internationale roem ge oogst. Omstreeks hetzelfde jaar 1480 bestempelde de muziektheoreticus Johannes Tinctoris in Napels hem als één van de tien belangrijkste componisten van zijn tijd. Het toeval wil dat de enige bewaard gebleven bron van deze uitspraak zich in Gent bevindt; ze is mogelijk afkomstig uit de bibliotheekverzameling van abt Raphael de Mercatellis van de Sint-Baafsabdij. Het bedoelde tekstfragment luidt : *Quis enim Johannem Dunstable, Guilielmum Dufay, Egidium Binchois, Johannem Okeghem, Anthonium Busnois, Johannem Regis, Firminum Caron, Jacobum Carlerij, Robertum Morton, Jacobum Obrechts non novit ... quorum compositiones per universum orbem divulgatae dei templa, regum palatia, privatorum domos summa dulcedine replent*, wat men kan vertalen als : Wie kent inderdaad John Dunstable, Guillaume Dufay, Gilles Binchois, Jan Okeghem, Anthoine Busnois, Johannes Regis, Firmin Caron, Jacobus Carlier, Robert Morton en Jacob Obrecht niet ? Hun composities zijn over de hele wereld verspreid en vervullen de tempels van God, de paleizen der koningen en de privé

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

woonhuizen met de grootste welluidendheid ²⁷.

De componist doorliep een glansrijke carrière die men aan de hand van talrijke documenten goed kan volgen, doch die in deze bijdrage niet verder aan de orde dient te komen ²⁸. Deze loopbaan bracht Obrecht mogelijk in Utrecht waar hij muziekonderricht zou gegeven hebben aan Erasmus van Rotterdam, daarna in Bergen op Zoom, in Cambrai, in Brugge, in Ferrara, mogelijk in Roma, daarna terug in Brugge, in Antwerpen, opnieuw in Bergen op Zoom, een derde keer in Brugge, nogmaals in Antwerpen, dan in Innsbrück, mogelijk in Roma en tenslotte in Ferrara. Hij werd daar in september 1504 benoemd tot *maestro di cappella* aan het hertogelijke hof, destijds één van de best gehonoreerde muzikale posities in Europa. Het lot was hem evenwel niet welgezind want binnen enkele maanden na zijn aanstelling overleed hertog Ercole d'Este die altijd een der meest fervente bewonderaars van Obrecht was geweest. Zijn opvolger Alfonso I ontsloeg de kapelmeester onmiddellijk. De Gentenaar Obrecht was nu gestrand in een vreemd land, zonder vaste positie, en zijn pogingen om een betrekking in Mantua te verwerven leidden tot niets. Binnen een half jaar na zijn ontslag - wij weten niet wat hij tijdens die periode gedaan heeft - werd hij in juli 1505 het slachtoffer van de pestepidemie die toen in Ferrara heerste.

Was Obrecht *persona non grata* in Gent ?

Een laatste vraag betreft de verdere connecties tussen Jacob Obrecht en Gent. Bijzonder opvallend in dit verband is dat de componist nooit als zangmeester in zijn geboortestad heeft gefungeerd. Voor wat de redenen hiervan betreft, tasten we tot nog toe volkomen in het duister.

Obrechts aanwezigheid in Gent vóór het overlijden van zijn vader wordt, in zoverre bekend, slechts bevestigd door één enkel document, waarbij hij op 29 maart 1484 voor de Gentse schepenen van de Keure een schuld van de weduwe van Gheleijn Gheeraerts, zijn oom van moederszijde, aan zijn vader overdroeg ²⁹. In die tijd werkte hij als koormeester in Bergen op Zoom.

---

²⁷ Universiteit Gent, Bibliotheek, handschrift 70, f.77. Zie : A. DEROLEZ, *Inventaris van de handschriften in de universiteitsbibliotheek te Gent*, Gent, 1977, p.6; J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque de la ville et de l'université de Gand*, 1849-1852, nr.421, p.301.

²⁸ Een exhaustieve studie van Obrechts carrière, met uitvoerige bibliografie, kan men vinden in R.C. WEGMAN, *Obrecht in Missa*, onuitgegeven doctoraal proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 1993, en in R.C. WEGMAN, *Born for the Muses*, Oxford University Press, 1994 (ter perse).

²⁹ SAG, OA, reeks 301 nr.57, Schepenregister van de Keure 1483-1484,

Of hij naar Gent kwam bij het overlijden van zijn vader op 22 november 1488 is niet bekend. Op menselijk vlak blijft zijn voornaamste getuigenis dat naar deze gebeurtenis verwijst het eerder vermelde motet *Mille quingentis*, waarin de componist duidelijk uiting gaf aan zijn genegenheid, zijn respect en zijn erkentelijkheid ten aanzien van zijn vader. Anderzijds is er de door Berten de Keyzer aangewezen betaling van de *exuwe*-belasting op Willems successie³⁰. Een andere tekst waarin het overlijden van Willem Obrecht vermeld wordt is de betaling van zijn doodschuld als lid van de gilde van Onze-Lieve-Vrouw op de Rade in de Sint-Janskerk³¹, overigens een qua samenstelling en patrimonium wel bijzonder aanzienlijke broederschap³².

Uit de periode na Willem Obrechts overlijden zijn er ons slechts twee teksten bekend, die trouwens beide dateren van 13 november 1492, en waaruit blijkt dat Jacob Obrecht in eigen persoon voor de schepenen van Gent verscheen. Dit kan worden afgeleid uit het feit dat er in geen van beide akten sprake is van een procureur die hem bij de vermelde rechtshandeling verving. De componist was op dat tijdstip werkzaam als koormeester in de Onze-Lieve-Vrouwekerk - heden de kathedraal - te Antwerpen.

Een eerste tekst (Bijlage II) is eigenlijk een kwijtschrift waarbij Jacob Obrecht verklaarde dat hij met de tweede echtgenote van zijn vader³³ en met Zegher de Leenheer, haar tweede echtgenoot, tot volle tevredenheid van de betrokkenen afgerekend had inzake de erfenis van zijn vader. Hij voegde eraan toe dat hij ook de gelden ontvangen had waarin hij na het overlijden van zijn moeder Lysbette Gheeraerts nog gerechtigd was en die blijkbaar

---

f.142v.

³⁰ SAG, OA, reeks 400 nr.30, Stadsrekening van Gent 1488-1489, f.27v : *Item vander versteerften van Willem Hobrecht, trompet, vanden gheheelen goede dat deelde her Jacop Hobrecht, priestre, ende dit gheappointiert bij scepenen xxiiij s.gr., afghetrocken voor den aenbringhere ende yssuers boden xviii gr., blijft net xxij s. vij d.gr.*

³¹ RG, Fonds Sint-Baafs en bisdom Gent, reeks K nr.5224, Rekening van Onze-Lieve-Vrouw op de Rade in de Sint-Janskerk 1488-1489, f.2v : *Ontfanghen van dootghelde vanden gulde broeders ende zusteren boven dien dienste ... Item Willem Obrecht bij meester Jacop vanden Velde x sc.par.*

³² Zie : P. TRIO, *De Gentse broederschappen (1185-1580). Ontstaan, naamgeving, materiële uitrusting, structuur, opheffing en bronnen*, Gent, 1990, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, dl.XVI, p.67; Idem, *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving. De broederschappen te Gent in de late middeleeuwen*, Leuven, 1993, Symbolae fac. litterarum et philosophiae Lovaniensis, s.B, vol.11, pp.209-211.

³³ Willem Obrecht was uiterlijk op 25 april 1465 hertrouwd met Beatrijs Jacobs, zoals blijkt uit een akte in SAG, OA, reeks 301 nr.48, Schepenregister van de Keure 1464-1465, f.81r.

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

4. Ligging van het huis dat Obrecht aankocht in 1492

opgenomen waren in de erfenis van zijn vader. Merkwaardig is alleszins dat deze ontlasting ten gunste van het echtpaar Zegher de Leenheer - Beatrijse Jacops slechts tot stand kwam vier jaar na het overlijden van Willem Obrecht. Over het waarom hiervan tasten we in het duister, hoewel we twee mogelijke scenario's kunnen vooropstellen. Een eerste is dat er betwistingen of onduidelijkheden gerezen waren tussen de beide betrokken partijen, inzonderheid betreffende de achterstallige erfenis van moederszijde, die vooraf dienden opgelost te worden, wat enige tijd in beslag kan genomen hebben. Een andere mogelijkheid is dat het in de bijzonder troebele tijd van de opstand van Gent tegen Maximiliaan van Oostenrijk beter was de regeling van de erfenis uit te stellen, bijvoorbeeld uit vrees dat Jacob Obrecht het slachtoffer zou worden van een confiscatiemaatregel vanwege het stadsbestuur. In het licht van het feit dat de proclamatie van de vrede van Cadzand, waarin de nederlaag van Gent zijn beslag kreeg, op zondag 12 augustus 1492 plaatsvond ³⁴, is het toch wel treffend dat korte tijd daarna de erfeniskwestie werd afgehandeld. Mocht deze mogelijkheid inderdaad met de werkelijkheid overeenstemmen, dan moet het conflict tussen Obrecht en de anticentralistische partij in zijn geboortestad wel zeer diep geweest zijn.

Een tweede tekst, die zoals gezegd eveneens op 13 november 1492 tot stand kwam (Bijlage III), betreft de aankoop door Jacob Obrecht van een huis in de Talboomstraat, nu de Ursulinenstraat ³⁵. Dit huis was reeds eigendom van Willem Obrecht, ten minste tijdens de laatste drie jaar van zijn leven ³⁶. Na Willems overlijden erfden zijn weduwe Beatrijse Jacops en zijn enige zoon Jacob elk de helft van het huis. Zegher de Leenheer, de toenmalige echtgenoot van Willems weduwe en dus haar wettelijke voogd, verkocht in hun beider naam de helft van het huis aan de componist. Het pand werd aangeduid als een *loeve*, gelegen beneden de Zandberg in de Talboomstraat, en was belast met een landcijs ten bedrage van 2 schelling 10 groot ten gunste van de Armentafel van de Sint-Jansparochie en met een erfelijke rente van 6 schelling groot ten gunste van de infirmerie van het Begijnhof van Sint-Elisabeth. De verkoper verklaarde dat hij de koopsom van 24 schelling groot inderdaad ontvangen had. Het is niet duidelijk welke bedoeling Jacob

---

³⁴ A.G.B. SCHAYES, *Dagboek der Gentsche Collatie 1446-1515*, Gent-Rotterdam, 1842, pp.503-504.

³⁵ M. Gysseling, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1954, p.79 nr.498.

³⁶ Dit blijkt uit SAG, OA reeks 301 nr.58, Schepenregister van de Keure 1485, f.13r : *een huus ende stede ... jnde talboomstrate beneden sandtberghe Willem Hoebrecht daer neffens ghehuust ... xxj july a^o lxxxv* en SAG, OA, reeks 301 nr.60, Schepenregister van de Keure 1489-1490 f.50v : *eenen huuse ende stede staende inde Talboomstrate beneden den Sandberghe Willem Hobrecht ghehuust an deen zijde ... xxiijen in december lxxxix*.

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

Obrecht met deze aankoop gehad heeft. Wenste hij de mogelijkheid te behouden om later naar Gent terug te keren en zijn intrek te nemen in de onmiddellijke omgeving van de Sint-Janskerk - het pand was gesitueerd op zowat honderd meter van de noordzijde van deze kerk - in de nabijheid van zekere van zijn familieleden ? Wilde hij er de huur van opstrijken of mogelijk gebruiken voor het spijzen van een fundatie voor de zielerust van zijn ouders ? Men kan enkel hopen dat verder onderzoek ooit zal toelaten op deze vragen te antwoorden.

Een gedetailleerd onderzoek naar de precieze ligging van het pand aan de hand van de landcijsboeken van de Armentafel van de Sint-Jansparochie, van de oude en nieuwe registers van het huisgeld, van het Frans kadaster, van de zogenaamde *Atlas Napoléon* en van het Belgisch kadaster, liet toe de ligging van het huis van Jacob Obrecht ondubbelzinnige wijze te situeren in de huidige Ursulinenstraat, oorspronkelijk kadaster sectie C nummer 1428, met een gevelbreedte van zowat 7.5 meter ³⁷. Het huizenblok waarvan het gezochte pand deel uitmaakte kan worden herkend op diverse stadsplattegronden, zij het dat deze afbeeldingen niet noodzakelijk helemaal correct zijn (Afb.4). In de fotoverzameling van de Stedelijke Commissie van Monumenten en Stadsgezichten bleef een beeld bewaard van het huis dat op die plaats stond vooraleer het in 1977 werd afgebroken om plaats te ruimen voor de huidige achteruitgang van de recent opgetrokken rijkswachtkazerne (Afb.5).

Besluit

Zoals reeds opgemerkt, vormen de nieuwe ontdekkingen met betrekking tot de Gentse afkomst van Jacob Obrecht slechts een deel van een bredere stroomversnelling, die tevens een nieuwe evaluatie van zijn muzikale betekenis en historische positie inhoudt. De muziekgeschiedschrijving van Obrechts tijd is vanouds sterk bepaald geweest door het *a priori* centraalstellen van Josquin des Prez (c.1455-1521) als grootste creatief genie van deze periode, en het marginaliseren van tijdgenoten, inclusief Obrecht, als 'secundaire' componisten. De belangrijkste oorzaak hiervan ligt in het feit dat Josquin na zijn dood als genie vereerd werd - in een mate die geen overleden componist ooit tevoren had genoten - en het lag voor de hand deze

---

³⁷ De hierbij gebruikte onderzoeksmethode werd beschreven in : D. LIEVOIS, Bouwhistorisch onderzoek van particuliere huizen in stedelijk milieu, in : *Stadsarcheologie*, 1992, jg.16 nr.2, pp.9-26, en concreet toegepast in : G. EVERAERT, M.C. LALEMAN & D. LIEVOIS, Het huis met de houten achtergevel. Een nieuwe synthese, in : *Stadsarcheologie*, 1992, jg.16 nr.3, pp.21-36.

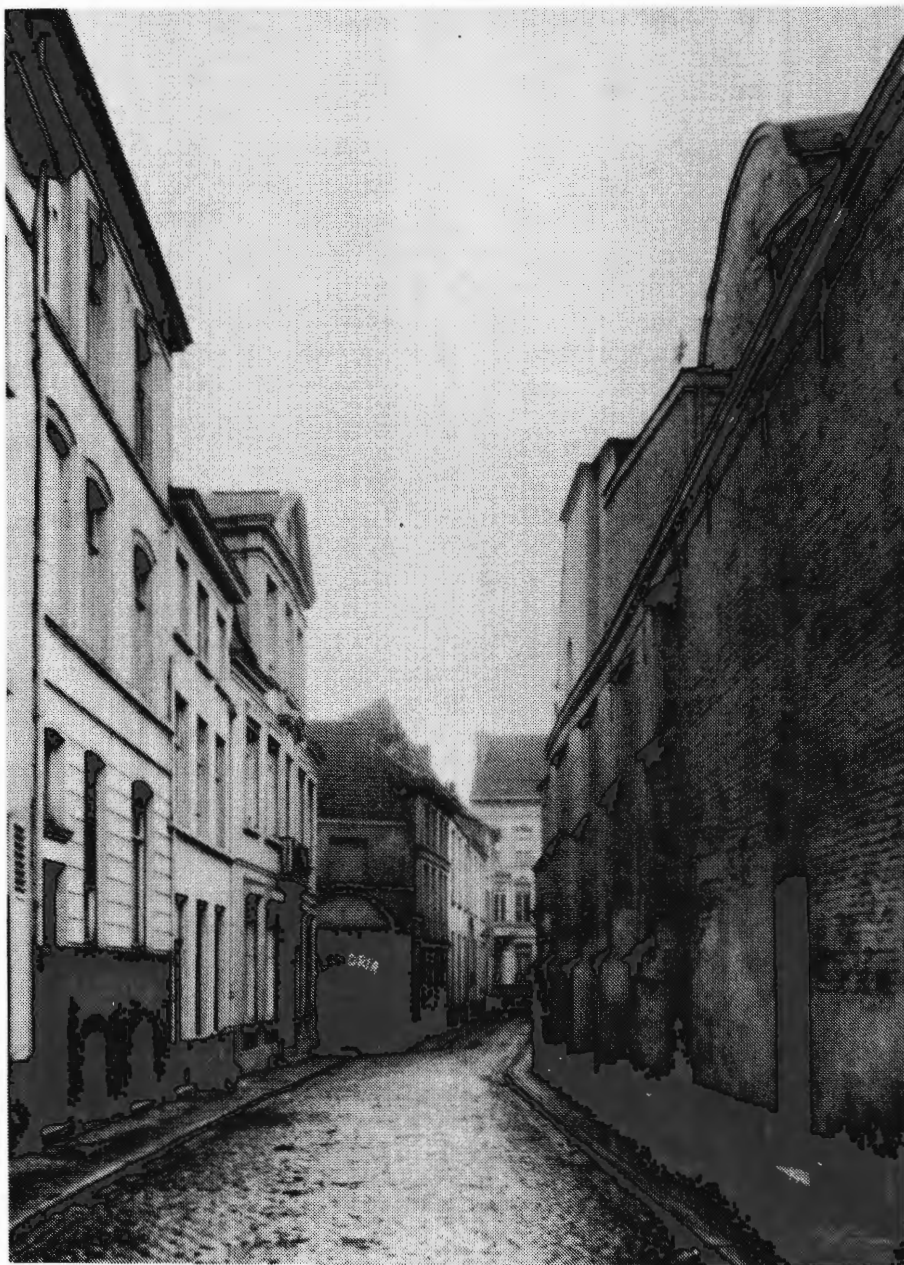
verering als een betrouwbaar getuigenis op te vatten van de muzikale verhoudingen tijdens zijn leven. Thans worden er bij die postume verheerlijking van Josquins naam echter vraagtekens geplaatst, omdat zij grotendeels een projectie lijkt van het typisch zestiende-eeuwse concept van het creatieve genie, en daarmee een nauwere aansluiting van de muziek met de literaire en beeldende kunsten in deze periode weerspiegelt. Met andere woorden : de zestiende-eeuwse muziekcultuur mag zijn eigen redenen hebben gehad om Josquin boven zijn tijdgenoten als genie te verheffen, maar voor ons is dit niet langer een reden om dat historiografisch beeld over te nemen.

De nieuwe evaluatie van Obrechts muzikale betekenis en historische positie sluit dus aan op een algemene ontmythologisering van de muziekgeschiedenis van zijn tijd. Dat dit proces zo langzaam zijn beslag krijgt, hangt vermoedelijk samen met onze eigen muziekcultuur, die zich slechts met moeite kan ontworstelen aan begrippen die zijn overgeleverd uit de periode van de Romantiek. Ook die periode had zijn eigen redenen om de muziekgeschiedenis op te vatten in termen van tot genie uitgeroepen componisten. In het overgeleverde geschiedbeeld, zoals dat thans nog in de meeste handboeken gepropageerd wordt, neemt Josquin nog steeds een bijna onomstootbare positie in. Het is juist om die reden dat muziekhistorisch onderzoek zoals dat in Gent is verricht zo belangrijk is : het geeft ons een beeld van de werkelijke maatschappelijke waardering van vijftiende-eeuwse componisten in hun eigen tijd, en bevrijdt ons van zestiende- of negentiende-eeuwse opvattingen. Het is in de nieuwe evaluatie derhalve niet de bedoeling Josquin van zijn voetstuk te werpen en er Obrecht voor in de plaats te zetten : daarmee zou slechts een nieuwe mythe in plaats van de oude gesteld zijn. Veeleer wordt in het onmetelijk rijke Stadsarchief van Gent een unieke gelegenheid gezien om in Obrechts leven de historische verhoudingen te ontdekken die bij zijn veel minder goed gedocumenteerde tijdgenoten verborgen zijn gebleven. Het valt nu nog niet te overzien wat hieruit voor de muziekgeschiedenis in het algemeen geleerd zal kunnen worden ³⁸.

---

³⁸ Onze oprechte dank gaat uit naar de heer Dr. Marc Boone, mevrouw Marie Christine Laleman en de heer Joris De Zutter voor de hulp, raadgevingen en informatie die wij bij het totstandkomen van deze bijdrage van hen mochten ontvangen.

DE COMPOSITIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

5. Het groot huis links stond tot 1977 op de plaats van het Obrecht-huis, foto 1941

Bijlagen

BIJLAGE I - 1460, 30 juli - Staat van goed ten gunste van Jacob Obrecht na het overlijden van zijn moeder Lijsbette Gheeraerts - SAG, OA, reeks 330 nr.28, Schepenregister van Gedele 1459-1460, f.127r.

Kenlic etc. dat dit es den staet van goede toebehoerende Copken Hoebrecht filius Willems bij Lijsbette Gheeraerts, zijnen wettigen wive was, der voornoemder weese toecommen ende verstorven etc. bijden overlijden vander vorscreven Lijsbette, zijnder moeder was, welc goed Jan Oebrecht als vooght vanden voornoemden weese upbrijnct etc. ghelijc dat ten steerfhuse vander voornoemder Lijsbette, ziere moeder was, verdeelt, verheffent ende ghepoint es jeghen Willeme, zijnen vader vornoemt, ter presentie ende bijzijne van ghemeenen maghen etc., thaldermeesten orbuer ende profijt vanden zelven weese. Eerst verclaert de voornoemde vooght hoe dat de voornoemde weese heeft hem verstorven bijden overlijden vander voorseider Lijsbette, zijnder moeder was, van harer zijde commende tvierendeel duergaende van xvj gemeten lants, lettcl min of meer, heffende iijj gemeten, liggheende ende streckende in vele diversche sticken ende percheelen binnen der prochien van Steelant bij Hugherslus in Assenede ambocht, met zulken bomen ende catheilen alsmer up bevinden mach ende met zulken commere ende laste van dicagen, ghescote ende anderssins alser jaerlijcx utgaet etc., verpacht in advenant van ij s. vj d.gr. siaers elc gemet, der weesen vierendeel van desen lande liggheende ghemeene ende onverdeelt met Janne ende Ghelajjne Gheerarts, ghebroeders, ende Catherine Gheerarts, haerlieder zuster, met Cornelis Beelenzone, haer man, der weesen oems ende moijs, an welc vierendeel van desen lande, der weesen toebehoerende, Marije Laps, weduwe van Andries Gheerarts, nu Jan Wolfaerts wijf, der weesen grootvrouwe vander moederlicker zijde, behoudt deene heeltsceede duergaende tharer bijlevijnghe haer leven lanc ghedurende, ende an dander heelft van desen, die de weese hebben moet, behoudt de voornoemde Willem, zien vader, de heelft te zijnder bijlevijnghe oec zijn leven lanc ghedurende, aldus en heeft de voornoemde weese van dese nu ter tijt duergaende maer heffens tprofijt vanden j gemete lants zonder meer, elke ghehouden inde commer ende last diere jaerlijcx utgaet ende up vallen mach also verre alser elc baten in heft, alzoot behoort. Item esser zeker erfachtighede ghelegghen ende streckende binnen der voornoemde prochien van Steelant ende in Axelambocht, ghecocht ende ghecreghen met ghemeenen goede binnen den huwelicke vanden voornoemden Willem ende Lijsbette Gheerarts, der weese vader ende moeder, dats te weten ij gemeten lants ghelegghen onder dander vanden vorscreven xvj gemeten lants, wijlen ghecocht jeghen Katheline Gheerarts met Cornelijse Beelenzone, haren man vornoemt, ende iij gemeten ghelegghen teenen streke in Axelambocht binnen der vrijheden van

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

Hughersluus, elcx van desen twee percheelen van lande, lettelt min of meer ombegrepen, met zulcken commere alser jaerelicx uitgaet, de vornoemde ij gemeten verpacht ter tijt van nu ij s. vj d.gr. siaers gemet, ende de vornoemde ander iij gemeten verpacht ter tijt van nu x s.gr. siaers boven commere, ende van desen ij percheelen van erven ghecocht binnen huwelijc behoort der vornoemder weese als erfachtig proper toe doen heelft, ende Willeme, zijnen vader, dander heelft, ende anden weese behoudt de selve Willem de heelft te zijnder bijlevijnghe zijn leven lanc gheduerende, elken ghehouden inden commere diere jaerelicx uitgaet ende ancleeft, alzo verre alser elc bate in heft, alzoot behoort, ende vanden catheilen diemer up al bevinden mach elken hebbende zijn aendeel etc. Item verclaert de vornoemde vooght dat de vornoemde weese heeft in ghereeden ghelde commende van zijnder heeltsceden van alden ghereeden goede, juweelen, inhaven ende catteilen, metgaders der scult van baten, bleven ende vonden ten steerfhusse vander vorscreven Lijsbette, zijnder moeder was, dat de vornoemde Willem, der weesen vader, bij duegdelijke prijsijen daer af leden ende ghesiet, bij rade, advijse ende overeendraghene van ghemeenen maghen ende vrienden vanden vornoemden weese, ten alder meesten orbuere etc., vander selver weesen alte male gheaenveerdte ende an hem ghesleghen heeft, ende ditte boven der weesen last van Lijsbette, zijnder moeder was, testamenten, sepulturen ende uitfaert met dies daer an cleefde, ende boven allen commereren, costen ende lasten diemen der vornoemden weesen heeschen mochte ter causen vander versterfte vander vorscreven Lijsbette, zijnder moeder was, danof de vornoemde Willem belooft heeft zijnen vornoemde weese vrij, costeloos ende al scadeloes te houden ende te quijten zuver ende net de somme van iij lb.gr. rustende onder Willem, der weesen vader vornoemt, met welke somme onghemindert der principale, ende metten baten ende bladinghe jaerlijcx commende vanden weesen goede voren verclaerst, de vornoemde Willem belooft heeft zijne vorseide weese te houden van etene, drijncken, cleederen, coussen, scoens, etc., ende voort van alder sustinanchien, etc., ende boven dien te ghelden ende weeren ende te betaelene der weesen porcie ende aendeel vanden commere jaerlicx gaende uutten vorscreven percheelen van goede, zonder der weesen cost oft last, al dwelke metgaders de somme voren verclaert etc., de vornoemde Willem bekent ende verzekert heeft up hem ende up al tzijne, ende voort zijn borghen over hem ende elc over al Victoer Sijmoens ende Pieter Claijs, sceppere. Verclarijnghe dat Lijsbette, der weesen moeder, up dat zo ghebeden hadde de doot van Maijen Laps, weduwe Andries Gherarts, haer moeder, vanden goede dat den steerfhusse vander selver Marien toebehoeren zoude voren uut ghehadt zoude hebben, in recompensatie ende begroetinghe van tghuent dat Janne Gheetarts ende Catheline Gheerarts met Cornelis Beelenzone, haer man, haer broeder ende zuster wijlen waren, thuwelijc ghegheven was bijder selver Maijen ende Andriese haer man, x lb.gr. eenswechdraghende, ne maer omme dat de

DANIEL LIEVOIS - ROB C. WEGMAN

vernoemde Lijsbette, der weesen moeder, nu overleden es der weerelt, zoe moet de selve weese ter doot vander voornoemder Maijen, zijnder grootvrouwe, up dat hijt ghebidt hem af te staen in de stede vander voornoemder Lijsbette, zijnder moeder, omme dan de vornoemde x lb.gr. voren uute te hebbene al eer dander hoijr van Maijen ijte deelen zullen, ghelijc dat tanderen tijden bij maghen ende vrienden gheordonneert gheweest es, an welken x lb.gr. de vornoemde Willem pretendeert recht thebbene, ende hier af elken staende in zijnen rechten om ter doot vander vornoemde Maijen te gheschiene alzo verre als recht bewijsen sal. Up dwelke de vooght scalt quijte der weesen vader vander versterften vander weesen moeder etc., ende kenden hem verdeelt etc. ende de voornoemde vooght wart verlaten der voogdie ende wettelick quijte ghesolden etc. ende de vorseide Willem, da vader, wart vooght van zijnen vornoemden kinde. Actum xxx^a julij a^o lx.

BIJLAGE II - 1492, 13 november - Jacob Obrecht bevestigt dat hij door zijn stiefmoeder Beatrijs Jacobs en haar echtgenoot Zegher de Leenheer voldaan werd betreffende de nalatenschap van zijn vader Willem Obrecht - SAG, OA, reeks 330 nr.39, Schepenregister van Gedele 1492-1493, f.13r.

Meester Jacop Hobbrecht, presbyter, wonende tAndwoorpen als gheel hojr bedeghen van zulcken versterften van goede als daer Willem Hoobrecht, trompet, zyn vader was, uute verstorven es, es commen voor scepenen van ghedeele jn Ghendt kende ende verclaersde dat hy van alden goede negheen uutghesteken noch ghesondert der versterfte vanden voorscreven Willem anclevende jeghen Beatrijsen Jacobs, wylen hauderigghe bleven achter den vornomden Willem ende alsnu twyf van Zegher den Leenheere, wel verpaert, verheffent, verdeelt ende verscheeden es ende zijnen rechten deele van al dien themwaerts ende gheandveert heeft, kennende hem ooc bijder voornomder Beatrijsen metten voornomden Zegher hueren man te vullen ghedaen ende ghecontenteert wesende van zulcken penninghen als zoe ende de voorscreven Willem tzijnen overlidene onder hemlieden rustende hadden hem toebehoorende ende up tijdt vorleden toecommende ende verstorven bijder aflivichede van Lijsbette Gheeraerts, tvoorseits Willems eerste wijf, zijnder moeder was. Sceldende mids desen den voorcreven Zegher en Beatrijsen, zinen wive, van tguent dat hij hemlieden ten occasione vander voorscreven versterfte penninghen oft anderssens generalic oft specialic emmermeer zoude moghen oft weten te heesschene wel ende wettelic quyte zonder meer reprochen of verclaers nu ende teeuwelicken daghen. Actum den xiiij in november a^o xcij

DE COMPONIST JACOB OBRECHT (c. 1457-1505)

BIJLAGE III - 1492, 13 november - Zegher de Leenheer verkoopt aan Jacob Obrecht de helft van een huis in de Talboomstraat te Gent - SAG, OA, reeks 301 nr.62, Schepenregister van de Keure 1492-1493, f.23r.

Zegher de Leenheere es commen voor scepenen vander kuere in Ghend, kende ende lijde dat hij vercocht heeft wel ende redelic meester Jacoppe Hoobrechte fs. Willems, presbyter, deen heeltschede duergaende van eenen huuse ende stede staende beneden den Zantberghe inde Talboomstrate, eene loeve zijnde, Pauwels Blijc ghehuust ter eender zijde ende de hoirs van Pieter den Bueren (?) ter andere, met ghelijcker portie duergaende met allen plaetsen, aysementen, vrijheden ende anderen ghelaghen diere an alle zijden toebehooren ende ancleven moghen van vooren tot achter tzelve gheheel huus belast met viij s. x d.gr. tsiaers eerffelic, te weeten de ij lb. (sic) x d.gr. landcheyns den heelighen gheest in Sent Jans kerck ende dandere vj s.gr. de fermerijen van Sente Lijsbetten, zonder meer commers. Desen cop es ghedaen omme de somme van xxiiij s.gr. die de vercooper daervooren vanden voornoemden meester meester (sic) Jacop zijnen cooper kennen upghegheven hebbende ende scelt hem mids dien danof quicte. Dies en zal de voornoemde meester Jacop de voorscreven zijne ghecochte heelft van huuse noch deel van dien moghen transporteren, updraghen noch vercoopen inden handen van eeneghen cloosters, gulden, neeringhen of andere van doode hand in eenegher wijs. Actum den xij Novembre anno xcij

Afbeeldingen

1. Portret van Jacob Obrecht, atelier van Hans Memling, 1496
2. De intrede in Gent van Filips de Goede op 25 april 1458, waarbij de trompetters een centrale plaats innemen. SAG, Atlas Goetghebuer, lade 125 nr.4, anonieme kopergravure, gekleurd
3. Trompet spelende engel omringd door muziekinstrumenten, gewelfschildering in de crypte van de Sint-Baafskathedraal te Gent, 2de helft 15de eeuw
4. Het huizenblok waarin Obrechts huis voorkwam uit de stadsplattegrond van Gent, in : A. SANDERUS, *Flandria Illustrata*, dl.1, Colonia Agrippina, 1641, pp. 81-82
5. Het huis dat in 1941 en tot 1977 op de plaats stond van het Obrecht-huis, foto Stedelijke Commissie van Monumenten en Stadsgezichten, Gent

Fotoverantwoording : 1, 2, 4 en 5 : SAG
3 : Rob C. Wegman

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT 1992-1993¹

René DE HERDT, Marie Christine LALEMAN en Johan

VANNIEUWENHUYSE

MIAT, Dienst Stadsarcheologie en Stadsarchief Gent

Inhoud

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën (nrs. 1-16), Archeologische kronieken (nrs. 17-23), Algemeen (nrs. 24-29), Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden (nrs. 30-36), Middeleeuwen (nrs. 37-46), Moderne tijden (nrs. 47-53), Hedendaagse tijd (nrs. 54-74), Industriële archeologie (nrs. 75-82), Kerkgeschiedenis, kloosters (nrs. 83-98), Gebouwen, monumenten, stadsbeeld (nrs. 99-140), Kunst, cultuur (nrs. 141-178), Materiële cultuur (nrs. 179-181), Heemkunde, volkskunde, genealogie (nrs. 182-224), Biografieën (nrs. 225-260).

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën

1. BAUTE T. en A. DEPRez, *Onze Vlag, 1884. Ons Vaderland, 1888-1889. Land en Volk, 1890-1896*, (Cultureel Documentatiecentrum. *Bibliografie van de Vlaamse Tijdschriften in de Negentiende Eeuw*), Gent, 1993, 212 blz.

Het jeugdtijdschrift *Land en Volk* werd uitgegeven door Adolf Hoste; de belangrijkste redacteurs waren Johan Kesler (Delft, 1854 - Sint-Gillis, 1924) en Pol Anri (Gent, 1865-1953). Met inhoudsanalyses van de bladen, indices en reproducties van titelbladzijden.

---

¹ Gebruikte afkorting: *HMGOG* = *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Uit vulgariserende werken en artikels werd slechts een keuze gemaakt. Een aantal niet opgenomen artikels en mededelingen kan men vinden in tijdschriften over heemkunde, toerisme, enz. Het opstellen van een volledige bibliografie vraagt heel wat zoekingswerk. U kan het werk van de auteurs vergemakkelijken door uw boek of een overdruk van uw artikel toe te sturen aan het Stadsarchief, Abrahamstraat 13 te 9000 Gent. Het toegestuurd exemplaar zal ingeschreven worden in de bibliotheek van het Stadsarchief.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

2. CHARLES L., *De Gentse registers van het huisgeld als kadastrale bron : mogelijkheden en beperkingen (17de-18de eeuw)*, in *HMGOG*, XLVI, (1992), p. 151-193.

Overzicht en evaluatie van de Gentse archiefdocumenten opgesteld bij de inning van het huisgeld, een belasting op de huurwaarde van onroerende goederen. De registers van het huisgeld bevatten "kadastrale" gegevens, die opklimmen tot 1672 en soms tot 1650. Met bijlagen en reproducties van folio's uit de besproken registers.

3. CHARLES L., *De oude orde verloren. De briefwisseling van het Modern Archief van de Stad Gent, 1794-1914 (1921)*, in J. BAERTEN, F. SCHEELINGS en J. VERHELST (eds.), *Archiefinitiatief. Archiefproblemen en -oplossingen 2*, (V.U.B.), Brussel, 1993, p. 51-66.

Bedenkingen bij de inventarisatie van de reeks briefwisseling van het Gentse Modern Archief (= archiefreeks B). Deze reeks bevat de agenda's, indicateurs en repertoria op de eigenlijke correspondentie, die terug te vinden is in de dossiers. Vastgesteld werd dat de onderwerpsmatige ontsluiting van het Modern Archief, die men in 1863 retrograde introduceerde, het thans vrijwel onmogelijk maakt de oude ordening en de correcte archiefvormers op te sporen.

4. COOMANS T., *Les plans de monuments belges rassemblés par le Service du Répertoire des Biens Culturels (1952-1960) et conservés aux Musées Royaux d'Art et d'Histoire à Bruxelles, (Archives générales du Royaume. Fonds conservés hors des Archives de l'Etat, 2)*, Brussel, 1992, 265 blz.

Het bestand in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis bevat onder meer plannen van de Sint-Baafskathedraal, de Sint-Baafsabdij, het Kinderen Alijnshospitaal, het Stadsarchief, de Bijloke, de Handelsbeurs, de Grote Sikkel, het Gravensteen, de Lakenhalle en het Belfort, het Stadhuis, het Hotel d'Hane-Steenhuysse, het Hotel De Coninck, het Bureel van het Openbaar Onderwijs (Nederpolder) en het Museum van Oudheden.

5. DE HERDT R., M.C. LALEMAN en J. VANNIEUWENHUYSE, *Bibliografie van de geschiedenis van Gent 1991-1992*, in *HMGOG*, XLVI, (1992), p. 257-294.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

6. DEMETS J., B. DE WALSCHE en F. MARYSSE, *Inventaris van het archief St.-Jozefshuis Gent 1808, Maison de Santé Gent 1842, Psychiatrisch Centrum Caritas Melle 1908*, (KADOC. Reeks inventarissen en repertoria, nr. 30), Leuven, 1993, 47 blz. + discette.

Op initiatief van kanunnik P.J. Triest namen de zusters van liefde in 1808 de verzorging van krankzinnige vrouwen in het hospice nr. 8 over. De instelling in de Korte Violettestraat werd van dan af het Sint-Jozefshuis genoemd. Naar de ideeën en concrete plannen van Joseph Guislain opende in 1842 een Maison de Santé aan de Bestormstraat zijn deuren voor betalende patiënten. In 1908 werden de twee instellingen opgeheven en vervangen door Caritas Melle, dat naar het concept van het paviljoensysteem gebouwd was. De inleiding is in boekvorm uitgegeven, de inventaris zelf op discette volgens een origineel uitgewerkt inventariseringsprogramma. Het archief berust in het Psychiatrisch Centrum Caritas te Melle.

7. DEMEYER M. en H. DE SMAELE, *Inventaris van het archief van minister van staat Gerard Cooreman 1852-1926*, (KADOC. Reeks inventarissen en repertoria, nr. 31), Leuven, 1993, 58 blz.

Herwerkte en aangevulde uitgave van de inventaris van een archiefbestand dat op het KADOC berust.

8. HAEGEMAN M., *Inventaris van het archief van de priorij van Waarschoot*, (Algemeen Rijskarchief), Brussel, 1991, 217 blz.

Met uitvoerige inleiding, beschrijving van de stukken en indices.

9. KERCKHAERT N., *Oude Oostvlaamse huisnamen. Zesde deel, W-Z*, (Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe Reeks, nr. 37), Gent, 1993, 110 blz.

Laatste deel van een *Alfabetisch repertorium van namen van huizen, hoeven, herbergen en molens in Oost-Vlaanderen onder het Ancien Régime*. Met index op de zes verschenen delen.

10. KWANTEN G., J. VERHOOGEN en L. VINTS, *Inventaris van het archief van minister van staat August E. de Schryver 1898-1991*, (KADOC. Reeks inventarissen en repertoria, nr. 34), Leuven, 1993, 198 blz.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

Herwerkte en aangevulde uitgave van de inventaris van een archiefbestand dat op het KADOC berust.

11. LEEMAN K., *Inventaris van het Generaatsarchief van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria 1803-1966*, (KADOC. Reeks inventarissen en repertoria, nr. 29), Leuven, 1993, 326 blz.

Het archief van het algemeen bestuur en de bestuurlijke diensten van de zusters van liefde J.M. is dagelijks raadpleegbaar in de Molenaarsstraat nr. 28 te Gent. De inventaris bevat een inleiding, een bibliografie, de beschrijving van de stukken en een klapper.

12. *Leven en dood van volkshuizen... en archiefophalingen*, in AMSAB-Tijdingen, n.r., (1993), nr. 20, p. 24-25.

Naar aanleiding van de renovatie van "Ons Huis" aan de Vrijdagmarkt werd archief- en documentatiemateriaal gerecupereerd van diverse A.B.V.V.-diensten en hun voorgangers.

13. PRAET P., *E. de Laveleye. Bibliografie*, (Liberaal Archief. Reeks Bibliografieën, nr. 4), Gent, 1992, 138 blz.

Publikaties van en over Emile de Laveleye (Brugge, 1822 - Doyon par Havelange, 1892), die vanaf 1842-1843 aan de Gentse universiteit studeerde, waar hij sterk beïnvloed werd door de liberaal-katholieke Société Huet. Zie ook in de *Reeks Verhandelingen* van het Liberaal Archief: M. BOTS (ed.), *Lettres adressées   Emile de Laveleye* (1992) en H. VAN VELTHOVEN, *E. de Laveleye en de Vlaamse kwestie* (1992).

14. SOUBRY L., *AMSAB-Tijdingen. Index 1982-1992*, Gent, 1993, 48 blz.

15. VERKERKEN D., *Naamlijst der medebroeders Augustijnen. Deel 1*, Gent, (1992), z. blz.

Alfabetische naamlijst van paters augustijnen (14de eeuw - heden).

16. VERKERKEN D., *Sint-Stefanus, Parochie Gent. Register der begravingen (1834-1846)*, Gent, (1992), z. blz.

Alfabetische naamlijsten der begravenen.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Archeologische kronieken

17. ERVYNCK A. en W. VAN NEER, *Archeozoologisch onderzoek*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 16, (1993), p. 19-21.

Onder meer over de vulling van een post-middeleeuwse beerput, opgegraven in de Schepenhuisstraat.

18. LALEMAN M.C., A. MATTHYS en J. DE MEULEMEESTER (ed.), *Archaeologia Mediaevalis*, 16, (1993), 2 dln, 96 + 23 blz.

Overzicht van de middeleeuwse archeologie in de zuidelijke Nederlanden, onder meer in Gent en in de aangrenzende gebieden. In deel 2 onder andere een samenvatting over onderzoek van de Gentse Universiteit in Turkije. Met een uitgebreide bibliografie in deel 2.

19. LALEMAN M.C. en P. RAVESCHOT (+), *Stadsarcheologisch onderzoek in Gent (O.-VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 16, (1993), p. 63.

Overzicht van de archeologische interventies over 1992 en van enkele onderzoeksresultaten.

20. LALEMAN M.C. en G. STOOPS, *Stadsarcheologie. Aan de voet van Jan-Frans Willems*, in *De Geus van Gent*, 25, (1993), nr. 6, p. 8-9.

Beknopt overzicht van het archeologisch onderzoek dat in het voorjaar van 1993 op het Sint-Baafsplein plaatsvond.

21. LICHTENBERG L., *Nieuw onderzoek bij ruïnes van Gentse Sint-Baafsabdij*, in *Scarabee*, 1, (1993), nr. 5, p. 28-31.

Beknopt overzicht van de geschiedenis van de prestedelijke site ten oosten van de samenloop van Leie en Schelde, van de Sint-Baafsabdij en het Spanjaardkasteel, met klemtoon op de bijdrage van het recent archeologisch onderzoek.

22. *Vondstmeldingen*, in *Stadsarcheologie*, 16, (1992), nr. 3, p. 37-43.

Mededeling van archeologische bevindingen en vondsten : muurrest in Doornikse kalksteen (Drabstraat 13-17), grachtracé, muurresten in Doornikse kalksteen en baksteen (Gouvernementstraat 5), bakstenen muurresten, misbakken kleipijpen en een zogenaamde eesttegel

(Fratersplein 7), parochiekerk van het Sint-Baafsdorp met verscheidene bouwfases en laat-middeleeuwse tegelvloer, restanten van het Spanjaardkasteel (Gandastraat-Nieuwe Beestenmarkt), middeleeuwse huizen in Doornikse steen en baksteen (Graslei 1-3, Pensmarkt 3-9), ontwikkeling van de kerk en het klooster van de geschoeide karmelieten (Lange Steenstraat-Vrouwebroersstraat), middeleeuwse gebouwresten in Doornikse kalksteen en baksteen (Poel-Ravensteinstraat), suikerraffinagemateriaal en grachttracé (Rabotstraat), gebouwresten in Doornikse steen, die deel uitmaakten van de Sint-Baafsabdij (Sint-Machariusstraat-Spanjaardstraat), resten van een middeleeuws huis in Doornikse steen (Voldersstraat).

23. *Vondstmeldingen*, in *Stadsarcheologie*, 16, (1992), nr. 4, p. 56-58.

Mededeling van archeologische bevindingen en vondsten : gegevens over de kapel bij de 13de-eeuwse hospitaalzaal van de Bijloke met vondst van een glas-in-lood-raam uit een oculusvenster (Bijlokekaai), bouwkundige gegevens over de zogenaamde loove Van der Gracht in het François Laurentinstituut (Onderstraat 10) en herbruikmateriaal in de oudste steenbouw van het Gravensteen, mogelijk van Romeinse origine (Sint-Veerleplein).

Algemeen

24. *8 eeuwen Gentse ziekenhuizen*, (*Universitair Ziekenhuis Gent*), Gent, 1993, 206 blz.

Bijna 60 Gentse instellingen, die zich met de ziekenzorg inlieten of nog inlaten, worden in deze catalogus besproken. Van elke instelling is een korte historiek opgenomen, een beschrijving van de tentoongestelde stukken en een bibliografie. Geïllustreerd.

25. BUERMAN L. en H. VAN DAELE, *Oost-Vlaanderen*, Tielt, 1992, 231 blz.

Fotoboek met commentaren over de verschillende streken in de provincie. Gent wordt behandeld op de p. 50-99. Met Franse, Duitse en Engelse teksten van gastauteurs F. DE CLIPPELE, I. MAYER-FALK en P. CARSON, die hun persoonlijke visie op Oost-Vlaanderen weergeven.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

26. CARSON P. en G. DANHIEUX, *Gent. Een stad van alle tijden*, Tielt, 1992³, 142 blz.

Rond negen thema's geweven, wordt de volledige Gentse stadsgeschiedenis beknopt weergegeven. Elk nog in het stadsbeeld zichtbaar relict, gebouw of plein komt daarbij aan bod. Het boekje bevat ook praktische informatie en uitgetekende wandelingen voor de toerist door P. DE BACKER. Met diverse kaartjes.

27. DE KRAKER A., *De Vier Ambachten in vogelvlucht, circa 750 jaar kaartbeeld*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 5-12.

Overzicht van het cartografisch materiaal betreffende de Vier Ambachten. De ouste stukken - de zogenaamde Dampierre-kaarten - stammen uit de 13de eeuw. Doorgaans worden Gent en Sint-Kruis-Winkel op de kaarten mee aangeduid. Met kaartreproducties.

28. VAN ROYEN H., *In vogelvlucht langs de Belgische dorpen van de Vier Ambachten*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 13-16.

Korte historische nota's over de dorpen uit de Vier Ambachten, onder meer over Sint-Kruis-Winkel. Met fotoreproducties.

29. VAN TYGHEM F. (red.), *De Gentse brandweer, 100 jaar in de Academiestraat*, Gent, 1993, 144 blz.

Het boek beschrijft de brandbestrijding te Gent door de eeuwen heen, de opeenvolgende brandweerkazernes en het hedendaagse brandweerleven. Het bevat historische artikels over de brandbestrijding tijdens het Ancien Régime door J. VANNIEUWENHUYSE (p. 12-21), de brandweer tijdens de 19de en 20ste eeuw door L. FRANCOIS (p. 22-37), de patrones van de brandweer, de H. Barbara, door B. BAILLIEUL (p. 38-39) en gedenkwaardige interventies door G. VAN DOORNE (p. 118-129). Daarnaast zijn er architectuurgeschiedenissen opgenomen over de brandweerkazernes aan de Hoogpoort door F. VAN TYGHEM (p. 42-49), in het Geraard de Duivelsteen door B. BAILLIEUL (p. 50-53), in

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

de Academiestraat door F. VAN TYGHEM en V. BOUCKAERT (p. 54-79) en over de kazerne Rodenhuize in de Voorhaven door F. NOTTEBOOM (p. 80-83). Geïllustreerd.

Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden

30. BOURGEOIS J. en L. BAUTERS, *De nederzetting uit de Metaaltijden van Sint-Denijs-Westrem. Resultaten van de noodopgravingen 1984 en 1986*, in *Archeologisch Jaarboek Gent 1992*, (1993), p. 131-155.

Bij een noodopgraving in 1986 op de terreinen van het voormalige Vliegveld in Sint-Denijs-Westrem kwamen sporen uit verscheidene periodes aan het licht. In deze bijdrage gaat de aandacht uit naar de nederzettingssporen uit de late Bronstijd en hun betekenis voor de kennis van de toenmalige menselijke aanwezigheid in de Gentse regio. Het schaarse vondstengoed dat in samenhang met sporen van houtbouw werd aangetroffen, laat een datering toe in de late Bronstijd en de vroege IJzertijd.

31. *De Bronstijd in Oost-Vlaanderen*, (Stedelijk Museum Oud Hospitaal), Aalst, 1992, 17 blz.
32. THOEN H., *Romeinen in de Vier Ambachten*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk, Kloosterzande*, 1993, p. 133-136.

Met onder meer een overzicht van de vondsten in Sint-Kruis-Winkel. Geïllustreerd.

33. VAN VLAENDEREN L., *Steentijdvondsten te Wachtebeke en te Sint-Kruis-Winkel*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 121-124. Geïllustreerd.
34. VERLAECKT K., *Metalen voorwerpen uit de Bronstijd, gevonden op het grondgebied van de provincie Oost-Vlaanderen*, in *Archeologisch Jaarboek Gent 1992*, (1993), p. 49-130.

Vernieuwde studie, onder de vorm van een repertorium met inleiding, van metalen voorwerpen uit de Bronstijd. Voornamelijk

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

toevalsvondsten die sedert de tweede helft van de 19de eeuw bij baggerwerken aan het licht kwamen en waarvan de betrouwbaarheid vaak werd in vraag gesteld. Repertorium in alfabetische volgorde per gemeente met per voorwerp een analyse van technische en vormtypologische gegevens, evenals een bespreking van de eventuele vondstomstandigheden. Een grondige studie van deze stukken kan leiden tot nieuwe inzichten in de toenmalige leef- en/of cultusgewoonten. Voor Gent werden behalve de depotvondsten van Port Arthur en toevalsvondsten uit Afsnee, Gentbrugge, Ledeberg en Sint-Amandsberg, ook een aantal vondsten in het repertorium opgenomen waarvan de precieze vindplaats niet meer kon worden achterhaald. De meeste van deze voorwerpen worden bewaard in het Bijlokemuseum of het Oudheidkundig Museum van de Universiteit, beide in Gent. Andere kwamen terecht in het Museum Vleeshuis te Antwerpen. Terloops zijn er ook enkele verwijzingen naar 19de-eeuwse kunstverzamelingen, zoals deze van Benoni Verhelst.

35. VERMEULEN F., *De Gallo-Romeinse nederzetting te Sint-Denijs-Westrem (gem. Gent, Prov. Oost-Vlaanderen)*, in *Archeologisch Jaarboek Gent 1992*, (1993), p. 187-303.

Het grootste gedeelte van de bevindingen van de noodopgravingen die in 1986 werden uitgevoerd op het voormalige Vliegveld van Sint-Denijs-Westrem, hebben betrekking op een Romeinse nederzettingkern en bijhorend grafveld. De grondsporen en het vondstenmateriaal, grosso modo te dateren van de 1ste tot het midden van de 3de eeuw van onze jaartelling, worden uitvoerig behandeld. De bevindingen betreffende het grafveld sluiten aan bij enkele oude bodenvondsten die thans in het Bijlokemuseum worden bewaard. De aandacht gaat ook uit naar de organisatie en structuur van de nederzetting, de betekenis van het wegennet, de interne chronologie, economische en sociale aspecten.

36. VERMEULEN F., *Moderate Acculturation in the Fringe Area of the Roman Empire : Some Archaeological Indications from the Civitas Menapiorum*, in *Bulletin van het Belgisch Historisch Instituut te Rome*, LXII, (1992), p. 5-41. Met kaarten, plannen en foto's van voorwerpen.

Middeleeuwen

37. BOONE M., *Les Gantois et la grande procession de Tournai : aspects d'une sociabilité urbaine au bas moyen âge*, in J. DUMOULIN en J. PYCKE (eds.), *La grande procession de Tournai (1090-1992). Une réalité religieuse, urbaine, diocésaine, sociale, économique et artistique*, Tournai-Louvain-la-Neuve, 1992, p. 51-58.

Zeker vanaf 1321-1322 en tot 1487 nam een Gentse delegatie in principe jaarlijks op 14 september deel aan de processie van Onze-Lieve-Vrouw in Doornik. Geïllustreerd.

38. BOONE M. en H. BRAND, *Vollersoproeren en collectieve actie in Gent en Leiden in de 14de-15de eeuw*, in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 19, (1993), nr. 2, p. 168-192.

Zowel looneisen als de vraag naar sociale en politieke erkenning veroorzaakten tot 1427 vollersstakingen en -opstanden tegen de wevers in Gent. Ook in Leiden - samen met Gent het belangrijkste textielcentrum van de Nederlanden - manifesteerden de vollers zich herhaaldelijk in de late middeleeuwen. In het artikel worden deze collectieve acties gedetailleerd beschreven, vergeleken en getoetst aan de bestaande verklaringsmodellen.

39. DAEM M. en A. DE SCHRYVER, *Het cartularium der Gentse huidevetters*, in *HMGOG*, XLVI, (1992), p. 81-110.

Analyse van het gildeboek van de huidevetters of leerlooiers, dat in 1478 tot stand kwam. Het gildeboek bevat een miniatuur, reglementen, leden- en inschrijvingslijsten, en een overzicht van regelmatig terugkerende financiële uitgaven. De originele band bleef eveneens bewaard. Geïllustreerd.

40. DE MEULEMEESTER J., *La fortification de terre et son influence sur le développement urbain de quelques villes des Pays-Bas méridionaux*, in *Revue du Nord*, LXXIV, (1992), nr. 296, p. 13-28.

Enkele beschouwingen over de betekenis van aarden versterkingen zoals Karolingische walstructuren en mottekastelen in de ontwikkeling van middeleeuwse steden in de zuidelijke Nederlanden. Archeologisch onderzoek in diverse steden en de stadspatragronden uit de atlas van Jacob van Deventer vormen de basis van de studie. Gent komt aan bod met de Karolingische omwalling bij de Schelde,

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

de inplanting van de vroegere Vismarkt (nu Groentenmarkt) en de plaats van het Gravensteen. De auteur suggereert ook het bestaan van een half-cirkelvormige omwalling op de westelijke oever van de Leie, in de Sint-Michielswijk.

41. NICHOLAS D., *Medieval Flanders*, Londen-New York, 1992, XIV + 463 blz.

Synthesewerk waarin onder meer de Gentse middeleeuwse geschiedenis behandeld wordt in een meer algemene Vlaamse context. Met kaarten en genealogische tabellen betreffende de graven van Vlaanderen.

42. PREVENIER W. en M. BOONE, *De sociale geschiedenis van de steden in de Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik van de 13de tot de 19de eeuw : nieuwe tendensen. De steden van de Zuidelijke Nederlanden in de late middeleeuwen : stedelijke identiteit en corporatieve solidariteiten*, in *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 47, (1993), nr. 1, p. 25-42.

Het laatmiddeleeuwse Vlaanderen was een sterk verstedelijkt gebied. Demografische factoren, de interne sociale stratificatie, de interactie van de plaatselijke sociale en politieke belangen en het volksvertegenwoordigend systeem karakteriseerden de steden. De stedelijke identiteit werd vooral bepaald door de sociaal-economische, religieuze, artistieke en militaire corporaties. In dit historiografisch en methodologisch artikel komt Gent, de tot dusver best bestudeerde stad, uitvoerig aan bod. Geïllustreerd.

43. VAN CAENEGEM R.C., *Democratie en rechtsstaat in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen*, in *Tijdschrift voor Rechts-geschiedenis*, LXI, (1993), afl. 2, p. 205-215.

Uit de analyse van het conflict na de moord op graaf Karel de Goede (1127), bekend uit het werk van Galbert van Brugge, en van keuren voor Sint-Omaars (1127, 1128 en 1164) en Gent (1191) blijkt dat in Vlaanderen principieel de vorst onderworpen was aan de rechtsregels en aan de uitspraken terzake van de stedelijke schepenbanken.

44. VAN DRIESSCHE T., *Het Hebberechtshospitaal in het Sint-Pietersdorp te Gent : functie en ontwikkeling van een middeleeuws proveniershuis*, in *HMGOG*, XLVI, (1992), p. 47-79.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

Kort voor 1222 stichtte de abt van de Sint-Pietersabdij een hospitaal voor hulpbehoevende zieken. Tijdens de 14de eeuw evolueerde het hospitaal tot een proveniershuis voor welgestelde bejaarden. Om een prove te bekomen moest men invloedrijke personen en relaties aanspreken. Met tabellen en bijlagen.

45. VAN DURME L. en K. BRAECKMAN, *Toponymie en vroegste schriftelijke overlevering*, in F. VERMEULEN, M. ROGGE en L. VAN DURME (red.), *Terug naar de bron. Kruishoutem archeologisch doorgelicht*, Gent, 1993, p. 75-99.

Met verwijzingen naar het missioneringswerk van Amandus in onze gewesten, de zogenaamde bedelbrief van Othelboldus, abt van de Sint-Baafsabdij aan gravin Otgiva (1019-1030) en de bezittingen van de Sint-Baafsabdij te Kruishoutem.

46. VERBRUGGEN J.F., *De slag bij Guinegate, 7 augustus 1479. De verdediging van het graafschap Vlaanderen tegen de koning van Frankrijk, 1477-1480*, (*Centrum voor Militaire Geschiedenis. Bijdragen*, 27), Brussel, 1993, 160 blz.

In Guinegate (dép. Pas-de-Calais, Frankrijk) versloeg Maximiliaan van Oostenrijk het Franse adellijke leger. De inbreng van de Vlaamse gemeentelijke milities als voetvolk en piekeniers was hierbij bepalend. Geïllustreerd.

Moderne tijden

47. DE BUCK R., *De Gentse brandewijnhandel in 1595-96*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 4, p. 192-202.

Met tabellarische weergave van de brandewijnhandel en illustraties.

48. DE ROO J., *De lederneringen en de techniek van het lederbewerken te Gent (ca. 1500-ca. 1800)*, in *HMGOG*, XLVI, (1992), p. 111-150.

Over de werkmethoden en technieken aangewend bij het bereiden van leder uit ruwe huiden en bij het vervaardigen van allerlei eindprodukten. Met het eerste lieten de huidevetters, de zwartledertouwers en de witledertouwers zich in, met het tweede de corduaniers of nieuwe schoenmakers, de schoenlappers, de zadelmakers en de riemmakers. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

49. DUVOSQUEL J.M. (red.), *Albums de Croÿ. Valleien van Schelde en Scarpe*, Brussel, 1990, 334 blz.

De albums werden op initiatief van Karel van Croÿ (1560-1612) samengesteld. De uitgave bevat een inleidende beschrijving over de Schelde van de Franse tot de Nederlandse grens door R. SEVRIN (p. 35-52) en becommentarieerde platen betreffende Zwijnaarde, Gent, Ledeberg en Gentbrugge (p. 190-199).

50. OSSIEUR E.G.R., *Vliegende Hollander te Gent in 1692*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 5, p. 269-274.

Relaas over de explosie van een Hollands vrachtschip dat aangemeerd lag op de Sassevaart nabij Vogelenzang te Gent. Geïllustreerd.

51. SCHEERDER J., *Documenten in verband met confiscatie van roerende goederen van hervormingsgezinden te Gent (1567-1568)*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLVII, (1991), afl. 1-4, p. 125-242.

Van 76 voortvluchtige Gentenaars, verdacht van deelname aan de ongeregelheden tijdens het Wonderjaar, werden de roerende goederen aangeslagen. Vooraf maakten schatters gedetailleerde inboedelbeschrijvingen op, die nu van belang zijn voor de sociaal-economische, volkskundige, religieuze en mentaliteitsgeschiedenis. De auteur brengt een uitgave van de inventaris van de inboedels met inleidende commentaar, biografische nota's van de betrokkenen, een glossarium en indices van beroepen, persoons- en plaatsnamen.

52. VAN HEESVELDE P., *"Koppen tellen". Enquêtes en tellingen met betrekking tot de Gentse nijverheden in de achttiende eeuw*, in *De Oost-Oudburg. Jaarboek*, XXIX, (1992), p. 60-84.

Voorstelling van de nijverheidstellingen en enquêtes uit 1738, 1751-1753, 1764, 1784, 1794 en 1795 met bespreking van de verwerkingsmogelijkheden. Verder worden de tellingen nader geanalyseerd in verband met de 18de-eeuwse Gentse textielsector. Met tabellen.

53. VANNIEUWENHUYSE J., *Weinig loon naar werk? Gent op zoek naar een volwaardige zeeweg langs Assenederambacht, zestiende-achttiende eeuw*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure*,

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

500 jaar Graaf Jansdijk, Kloosterzande, 1993, p. 365-370.

Geschiedenis van de Sassevaart, de nederzetting Sas van Gent en de Gentse haven voor de aanleg van het kanaal naar Terneuzen. Geïllustreerd.

Hedendaagse tijd

54. BALTHAZAR H., *Verzet, vernieuwing en aanpassing : het dooreenstromen van oude en nieuwe politieke elites te Gent (1780-1850)*, in P. LENDERS (red.), *Het politiek personeel tijdens de overgang van het ancien régime naar het nieuw regiem in België (1780-1830)*, (*Standen en Landen, XCVI*), Kortrijk-Heule, 1993, p. 139-153.

Het prosopografisch onderzoek van alle personen die een politiek mandaat bekleedden in de beschouwde periode te Gent, laat toe conclusies te trekken over continuïteit en discontinuïteit doorheen de verschillende regimewisselingen en over het systeem van machtsverwerving. De grote politieke vernieuwingsmomenten deden zich voor in 1787-1792, 1830-1831 en 1848-1850.

55. BRAUSCH P., *Pierlala en de Gieljotiene van Pierlala*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LII, (1993), nr. 1, p. 10-33 en nr. 2, p. 88-116.

Bespreking van de satirische weekbladen die respectievelijk werden uitgegeven van 1921 tot 1934 en van 1934 tot 1943.

56. DE BELDER J., E. VANHAUTE en S. VRIELINCK, *Naar een kwantitatieve databank van de Belgische gemeenten, 19de en 20ste eeuw. Verslag van een proefproject*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXIII, (1992), nr. 3-4, p. 355-414.

Het proefproject had betrekking op het arrondissement Gent.

57. DE CLERCQ R., *Prof. dr. Félix Daels en de vergiftigingszaak te Steendorp*, (*Uit het verleden van de R.U.G., nr. 34*), Gent, 1992, 93 blz.

Het hof van assisen te Gent veroordeelde op 9 mei 1928 Clementina Lyssens wegens vergiftiging van haar echtgenoot Frans Teugels. De

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

bewijzen in deze zaak waren in hoofdzaak aangebracht door toxicoloog prof. Daels. Achteraf bleek Daels geknoeid te hebben en moest hij ontslag nemen als professor. Hij werd bovendien zelf nog veroordeeld wegens geldverduistering, machtsmisbruik en gebrek aan verantwoordelijkheidszin. De zaak-Lyssens werd herzien en op 6 oktober 1937 volgde de vrijspraak van de beschuldigde.

58. DESLE E., *Arbeidsbemiddeling en/of werklozencontrole. Het voorbeeld van de Gentse arbeidsbeurs (1891-1914)*, (*Gemeentekrediet. Historische uitgaven, reeks in-8°, nr. 84*), Brussel, 1991, 236 blz.

Tijdens de economische depressie van 1873-1895 met massale werkloosheid ontstonden op initiatief van het patronaat arbeidsbeurzen. Bedoeling was de vraag naar en het aanbod van arbeid samen te brengen. De eerste beurzen verschenen in Luik (1888), Brussel (1889), Antwerpen (1890) en Gent (1891). De instellingen kregen echter slechts impact nadat ze paritair beheerd werden door de organisaties van de arbeiders en de patroons. In Gent geschiedde dit vanaf 1908 in de stedelijke arbeidsbeurs. Met tekstuitgaven en tabellen in bijlage.

59. DE WIN P., *De kaakstraf in België van de Franse tijd tot 1867*, (*Juris scripta historica, VI*), Brussel, 1992, 141 blz.

Vervolg op een studie over de schandstraffen tijdens het Ancien Régime, verschenen in *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, nr. 139*. In de hedendaagse tijd kwam enkel nog de kaakstraf (=tepronkstelling aan de kaak of schandpaal) als schandstraf voor. Met aandacht voor Gentse schandstraffen. Geïllustreerd.

60. FRANÇOIS L., *De politieke regimes ten tijde van Charles Joseph d'Ursel (eind 18de-begin 19de eeuw)*, in *Boerenkrijgtijdschrift, 1*, (1993), nr. 2, z. blz.

Met een aantal gegevens over Gent in de periode 1789-1805.

61. GOOSSENS N., *De Gentse morfologenschool, (Uit het verleden van de R.U.G., nr. 33)*, Gent, 1992, 82 blz.

Charles van Bambeke (Gent, 1829-1918) en Omer van der Stricht (Dikkelvenne, 1862 - Menton, 1925) leidden van 1871 tot 1925 een

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

morfologenschool aan de Gentse universiteit. De anatomie van de levende wezens werd er onderzocht en bestudeerd. Geïllustreerd.

62. *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen. Bijdrage Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 9),* Gent, 1993, 292 blz.

Een kleine groep vrienden van Jan Frans Willems (+1846) stichtte op 23 februari 1851 het pluralistische Willemsfonds. Bedoeling was de Nederlandse taal- en letterkunde te steunen en aan te moedigen door het uitgeven van Nederlandse boeken en het verlenen van premies aan studenten. In 1862 werd Julius Vuylsteke secretaris-schatbewaarder. Hij zorgde voor de organisatorische uitbouw van de vereniging, die nu militanter antiklerikaal en Vlaamsgezind werd. In 1884 behaalden de katholieken de volstrekte meerderheid in het parlement. Hierna begon de terugval van het Fonds. Ook Gillis Désiré Minnaert, die in 1896 Vuylsteke opgevolgd was, kon het tij niet doen keren. Met teksten van M. BOTS, J. DAELMAN, A. DEPREZ, J. DEWILDE, L. PAREYN en H. VAN VELTHOVEN. Geïllustreerd.

63. HIMPE A., *De Beweging in Huis. Vlaamse huizen tijdens het Interbellum, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen. Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 8),* Gent, 1992, 271 blz.

Het verenigingsleven van de Gentse Vlaams-Nationalisten vond plaats in een huis aan de Korte Kruisstraat. Dit huis werd achtereenvolgens Uilenspiegel (vanaf 1919), Elckerlyc (vanaf 1934) en Roeland (na de Tweede Wereldoorlog) genoemd. Met illustraties, diverse tabellen en bijlagen.

64. IMPENS A., E. LANGENDRIES en R. VERVAET, *Koninklijke Bond van het Personeel en andere ATP-verenigingen, (Uit het verleden van de R.U.G., nr. 32),* Gent, 1992, 196 blz.

Jubileumpublikatie over het administratief en technisch personeel van de Universiteit Gent tussen 1817 en 1918 en over de personeelsverenigingen sinds 1919. Geïllustreerd.

65. MARCHAL J.P., Gent, september '44, *Gent-Sint-Amandsberg, 1992*², 206 blz.

Bijgewerkte versie van een eerder verschenen boek, dat de bevrijding van Gent in 1944 evoceert. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

66. NAUDTS K., *De Gentse kanaalzone, twee eeuwen strijd voor een vaarweg naar zee*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 391-404.

Geschiedenis van het kanaal Gent-Terneuzen en van de economische expansie in het havengebied van de Franse tijd tot heden. Geïllustreerd.

67. PEIREN L., *Het Universeel Socialistisch Congres van Gent (9-16 september 1877) en zijn betekenis voor de Europese en de Belgische arbeidersbeweging in het laatste kwart van de 19de eeuw*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXIII, (1992), nr. 1-2, p. 131-182.

Het Gentse Socialistische Congres van 1877 heeft weinig of geen beklivende stellingen of beslissingen afgekondigd. Wel is het belangrijk omdat het een versnelling bracht in de ontwikkeling, die uiteindelijk de sociaal-democratische ideologie de bovenhand deed halen op haar anarchistische tegenpool.

68. SCHOLLIERS P., *Loon, klassenstrijd en mechanisering. De loonontwikkeling in vier Belgische industrieën tussen 1870 en 1914*, in *De kracht der zwakken. Studies over arbeid en arbeidersbeweging in het verleden. Opstellen aangeboden aan Theo van Tijn bij zijn afscheid als hoogleraar Economische en Sociale Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht, (Stichting beheer IISG)*, Amsterdam, 1992, p. 247-272.

De loonvorming en -ontwikkeling in de katoenindustrie (= de firma Voortman-N.V. Texas) en machineconstructie (= de N.V. Phoenix) te Gent en in de typografie en de bouw te Brussel werden tijdens de tweede technologische revolutie sterk beïnvloed door de produktiviteit en de arbeidsverhoudingen. Met grafieken, tabellen en foto.

69. TAGHON P., *La reddition de Gand : légende et vérité*, in F. BALACE (ed.), *Jours de guerre. Les dix-huit jours*, Brussel, 1990, p. 115-123.
70. VANDEWALLE I., *Een onderzoek naar de organisatie van de Gentse gemeentepolitie 1848-1914*, in *HMGOG*, XLVI, (1992), p. 195-225.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

Reeds in 1848 drong het ministerie van Justitie en Binnenlandse Zaken aan op een reorganisatie van het Gentse politiekorps. Pas in september 1852 nam de gemeenteraad een "Règlement sur l'organisation de la police de la ville de Gand" aan, dat alle aangelegenheden in verband met het personeel, de benoemingen, de lonen, het uniform en de tuchtprocedure vastlegde. Het bleef grotendeels in voege tot aan de Eerste Wereldoorlog. Voor de nachtwakers, die deel uitmaakten van het politiekorps, stelde de raad in januari 1854 een afzonderlijk reglement op. Met tabellen en fotoreproductie van de nachtwakers met politiehonden.

71. VAN GOETHEM G., *De samenwerkende maatschappij De Werker (1880-1914). De mislukte start van de Antwerpse socialistische koöperatieven*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXII, (1991), nr. 1-2, p. 311-331.

Met verwijzingen naar Gent.

72. VANSCHOENBEEK G., *De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen. De Gentse socialisten voor de Eerste Wereldoorlog*, in *AMSAB-Tijdingen*, n.r., (1992), nr. 17, p. 2-9.

De auteur brengt een samenvatting van zijn doctoraal proefschrift, dat op 9 juni 1992 werd voorgelegd aan de Universiteit Gent. Geïllustreerd. Zie ook *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXIII, (1992), nr. 3-4, p. 573-575.

73. VINKE W.M., *De verbinding van de stad Gent met de zee, de ontwikkeling in historisch perspectief*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 371-378.

Overzicht van de technische werken uitgevoerd aan het kanaal Gent-Terneuzen van 1827 tot heden. Met kaartreproducties.

74. WOESTENBORGHES B., *De Katholieke Studentenactie in Oost-Vlaanderen 1928-1992*, Gent-Leuven, 1992, 248 blz.

Als reactie op de extreem Vlaams-nationale en anti-autoritaire standpunten van het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS), richtte het episcopaat in 1928 een nieuwe studentenactie op.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Geïnspireerd door scouting en de studentenorganisatie Neudeutschland, kwam de KSA in Oost-Vlaanderen tot bloei. In 1943 werd aangesloten bij de interdiocesane federatie. Met illustraties, bijlagen en indices.

Industriële archeologie

75. DESEYN G., *De Barakken. Ontwikkeling van een vroeg-industrieel site*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 11, (1993), nr. 3, p. 13-20. Geïllustreerd.
76. DESEYN G., *Eigenaars en uitbaters van de spinnerij Desmet-Guequier*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 11, (1993), nr. 2, p. 23-30. Geïllustreerd.
77. DESEYN G., *Indisch zout. Overzicht van de Gentse suikerraffinaderijen in de 18e en 19e eeuw*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 11, (1993), nr. 3, p. 5-11.

Met lijst van de Gentse suikerraffinaderijen (1750-1900) en illustraties.

78. DESEYN G., *Reconversie van het Gents industrieel bouwkundig erfgoed*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 11, (1993), nr. 2, p. 19-21.

De aandacht wordt gevestigd op de snelheid waarmee het Gents industrieel patrimonium wordt gesloopt. Geïllustreerd.

79. DESEYN G. en P. VIAENE, *De laatste twee gashouders van Vlaanderen*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 11, (1993), nr. 2, p. 30-33.

Gegevens over de Gentse gashouder daterend uit 1880.

80. FACK R., *Koper- en ijzerdraaijerij R. De Wispelaere en J. D'Hont*, in *Marka. Notulenblad*, 105, (1993), z. blz.

De handelsvennootschap werd in 1836 te Mariakerke opgericht. Geïllustreerd.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

81. LINTERS A., *Gent : Textielpatrimonium verdwijnt*, in *Industrieel erfgoed in Vlaanderen*, 26-27, (1992), p. 22-23.
82. VIAENE P., *Fabrieksmerken en gedeponeerde modellen. Getuigen van inventiviteit en dynamisme van de industriële maatschappij*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 10, (1992), nr. 4, p. 19-25.

Merken en modellen gedeponeerd bij de rechtbank van koophandel te Gent tussen 1887 en 1914. Geïllustreerd.

Kerkgeschiedenis, kloosters

83. DE BAETS A., *De abdis van Nieuwenbos contra de inwoners van het Hooiken (Gent) of een ruzie omtrent de dodenverering in de 17de eeuw*, in *Heemkundige Vereniging De Gonde*, 21, (1993), nr. 1, p. 13-17.

Korte analyse van een proces tussen abdis Catharina de Ghistelles en de gebuurte van het Hooiken betreffende het eigendomsrecht over het kerkhof bij de Sint-Catharinakapel en het wegruimen ervan. Met kaartreproductie.

84. DE BLOCK J. (eindred.), *400 jaar Jezuïetencollege te Gent*, Brussel, 1992, 95 blz.

Op 14 maart 1592 werd het Jezuïetencollege op de hoek van de Paddenhoek en de Voldersstraat officieel ingehuldigd. Bij de 400ste verjaring werd een tentoonstelling in het Museum Arnold Vander Haeghen opgezet en een gedenkboek uitgegeven met artikels van K. ROOSE, *Het Ignatiaanse denken* (p. 9-18), J. DECAVELE, *Gent in de contrareformatie van de 17de eeuw* (p. 19-26), G. VAN DOORNE en M. DOLDERS, *Het Jezuïetencollege : een financiële strop voor de stad* (p. 27-38), J. DE BLOCK, *Vier eeuwen bouwen en breken in de Voldersstraat* (p. 39-51), G.J. BRAL, *Jezuïetencolleges naar vorm en inhoud* (p. 53-62), T. LENAERTS, *Broeder Hoeymaker en de Gentse collegekerk* (p. 63-70), K. ROOSE, *De eerste 250 jaar* (p. 71-76) en P. VANDERGHOTE, *Van Sint-Livinus naar Sint-Barbara : vijf minuten afstand* (p. 77-84) en met een lijst van de tentoongestelde stukken (p. 85-89). Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

85. DECAVELE J., *Jan Utenhove en de opvoering van het zinnespel te Roborst in 1543*, in *Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van Rhetorica "De Fontaine" te Gent. Jaarboek, XXXIX-XL*, (1989-1990), p. 101-116.

In 1543 werd te Roborst een vroeg-reformatorisch zinnespel opgevoerd, dat vermoedelijk geschreven was door Gillis Joyeux en Jan Utenhove. De Gentse patriciër Utenhove had zelf hiervoor lokale spelers aangetrokken en het kasteel van Roborst, dat hij van zijn vader geërfd had, ter beschikking gesteld. Daar het opgevoerde stuk getuigenis aflegde van de nieuwgezinde activiteiten in de streek, volgden een gerechtelijk onderzoek en bestraffing. Verschillende verdachten, onder wie Utenhove, waren tijdig gevlucht. Ze staan aan het begin van een heuse emigratiegolf vanuit het gebied Gent-Oudenaarde-Ronse naar het buitenland, waar vluchtelingenkerken opgericht werden (Londen, Emden en langs de Nederrijn). De tekst van het zinnespel (geschreven in 1532) wordt uitgegeven door C.C. DE BRUIN (+) op p. 21-99 en inhoudelijk besproken door D. COIGNEAU op p. 117-145 van hetzelfde *Jaarboek*.

86. DE MAEYER J., P. HEYRMAN en P. QUAGHEBEUR, *Een glorierijk verleden : de Vincentianen in Gent (1845-1992)*, in J. DE MAEYER en P. WYNANTS (red.), *De Vincentianen in België. Les Vincentiens en Belgique, 1842-1992, (KADOC-Studies, 14)*, Leuven, 1992, p. 279-315.

Enkele welstellende conservatieve katholieken stichtten in 1845 ook te Gent een Sint-Vincentius a Paulogenootschap. In de verschillende stadswijken werden conferenties van het genootschap ingeplant. De Vincentianen trachtten materiële en vooral geestelijke bijstand te verlenen aan behoeftige medeburgers. Meestal betrof het kinderrijke arbeidersgezinnen waarvan de kostwinner werkloos of werkonbekwaam geworden was. Daarnaast werd een net van "volkswerken" uitgebouwd : scholen en patronaten, geleid door de Broeders van de Christelijke Scholen, soldatenkringen, werkmanskringen, enz. In de laatste decennia verminderde de behoefte aan een afzonderlijk Vincentianenwerk in Gent. De Vincentianen engageren zich meer in de algemene parochiale sociale werken. Met illustraties, kaart en tabel. Het boek bevat verder ook diverse bijlagen, onder meer een biografisch repertorium van leden (p. 377-390).

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

87. HENDRIX G., *Auteurs, vertalers en kopiisten van de abdij Boudelo en de priorij Waarschoot*, in M. SABBE, M. LAMBERIGTS en F. GISTELINCK (eds.), *Bernardus en de Cisterciënzerfamilie in België 1090-1990*, Leuven, 1990, p. 379-404.

Overzicht van de literaire bedrijvigheid in de abdij en de priorij, die na de 16de-eeuwse godsdiensttroebelen in Gent gevestigd waren.

88. HENDRIX G., "*Religieus uijt de abdije van Baudeloo in het habijt ordinaire...*", in M. SABBE, M. LAMBERIGTS en F. GISTELINCK (eds.), *Bernardus en de Cisterciënzerfamilie in België 1090-1990*, Leuven, 1990, p. 405-416.

Bespreking van de Gentse albums met religieuze klederdrachten uit het begin van de 19de eeuw, vervaardigd door schilder Louis De Clercq en met teksten van Leo Vlaming, monnik in Boudelo.

89. LAUREYS D., *De Mindere Broeders van Franciscus 1842-1992. 150 jaar minderbroeders in Vlaanderen*, Mechelen-Leuven, 1992, 256 blz.

De minderbroeders werden in 1796-1797 door de Franse bezetter afgeschaft. In 1833 werden de kloosters van Tielt en Sint-Truiden, en in 1840 het klooster van Gent heropend. Op 12 mei 1842 werd de minderbroedersprovincie van Sint-Jozef in België gesticht. Het boek beschrijft het heroprichten en de institutionele evolutie van de minderbroeders, de apostolaatsterreinen, de rekrutering en opleiding van de leden, en het dagelijkse kloosterleven. Met illustraties, bijlagen en indices.

90. MEERSSEMAN S., *Enkele vijftiende eeuwse inventarissen uit het Sint-Jacobsgodshuis te Gent*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, CLVIII, (1992), afl. 1-4, p. 51-74.

Uitgave van inventarissen van het roerend bezit van het godshuis en de kapel en van een akte met een overzicht van het bezit van de proveniers Jan Belkier en Marie de Rijcke.

91. MÖHR W., *Studien zur Klosterreform des Grafen Arnulf I. von Flandern. Tradition und Wirklichkeit in der Geschichte der Amandus-Klöster, (Mediaevalia Lovaniensia. Series I, Studia XXII)*, Leuven, 1992, VIII + 155 blz.

De vroegste geschiedenis van de kloosters Elnone, Ganda (later Sint-

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Baafsabdij) en Blandinium (later Sint-Pietersabdij) in het licht van de 10de-eeuwse hervorming van graaf Arnulf I, die voor het materieel herstel instond, en Gerard van Brogne, die voor het geestelijk herstel zorgde. Voor een bespreking van deze studie zie G. DECLERCQ, *Amand, Bavon et les autres. Kritische bedenkingen bij een overbodig boek over de vroegste geschiedenis van Gent*, in *HMGOG*, XLVI, (1992), p. 227-237.

92. SCHEEPSMA W.F., *Twee onuitgegeven traktaatjes van Alijt Bake*, in *Ons Geestelijk Erf*, 66, (1992), afl. 3, p. 145-167.

Bespreking en uitgave van twee mystieke traktaten geschreven door Alijt Bake (1415-1455), priorin van het Gentse klooster van Galilea.

93. SIMONS W., *The Beguine Movement in the Southern Low Countries : a Reassessment*, in *Bulletin van het Belgisch Historisch Instituut te Rome*, LIX, (1989), p. 63-105.

Vanaf het einde van de 12de eeuw ontwikkelde zich de begijnenbeweging in vele Zuidnederlandse steden. Meer dan de helft van de "devotae mulieres" was afkomstig van het platteland. De begijnen leefden individueel of in kleine gemeenschappen. De wereldlijke en kerkelijke hiërarchie stimuleerde gedurende de 13de eeuw hun concentratie in grote begijnhoven. Tot ca. 1700 bleef de aantrekkingskracht van deze hoven zeer groot, nadien nam het aantal begijnen geleidelijk af. Toch bleven de begijnengemeenschappen in de Zuidelijke Nederlanden tot in de 20ste eeuw doorleven. Met tabellen in bijlage.

94. SMET D., *Een Gentse bisschopsbenoeming in de Spaanse tijd*, in *Collationes*, 22, (1992), nr. 2, p. 163-177.

Over de wijze waarop de bisschoppen benoemd werden gedurende de periode 1555-1713 en meer speciaal over de benoemingsprocedure van Albert de Hornes tot 12de bisschop van Gent in 1680-1681.

95. SPANHOVE J., *De kerkgebouwen tussen 1623-1657*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk, Kloosterzande*, 1993, p. 751-756.

Overzicht van verslagen over de toestand van de kerkgebouwen opgemaakt door bisschop Triest tijdens bezoeken aan Sint-Kruis-

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

Winkel en andere parochies van de Vier Ambachten. Geïllustreerd.

96. STEEGHERS W., *Overleden begijntjes en personen van het Groot Begijnhof Sint-Elisabeth te Gent afkomstig van Westvlaamse gemeenten*, in *Vlaamse Stam*, 29, (1993), nr. 5, p. 272-274.
97. VERHULST A., *Sur un diplôme de Louis IV pour Saint-Pierre de Gand*, in *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, CXLVIII, (1990), p. 427-438.
98. VLEESCHOUWERS C., *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321)*, (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis), Brussel, 1990-1991, 2 dln., XXXII + 136 + 793 blz.

Uitgave van de oudste oorkonden uitgaande van de abten van de Sint-Baafsabdij. Om praktische redenen - de veelheid aan stukken - werd het abbatiaat van Nikolaas de Jonghe als eindpunt genomen (1312-1321). De oorkonden leggen getuigenis af van de bestuurlijke, sociaal-economische en financiële politiek van de abdij. Met uitvoerige inleiding, index van persoons- en plaatsnamen en fotografische reproducties van teksten.

Gebouwen, monumenten, stadsbeeld

99. BALTHAU E., E.L. SCHEPENS, R. BERTELOOT en I. HOLEMANS, *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992, 304 blz.

Bevat de historiek van de parochie Laarne vanaf het ontstaan in de middeleeuwen tot het midden van de 16de eeuw en de bouwgeschiedenis van de kerk van de 16de eeuw tot en met de restauratie in 1990-1992. Bij de verschillende bouwcampagnes werd beroep gedaan op Gentse aannemers, schrijnwerkers en schilders. Met gegevens over gronden en renten van enkele religieuze instellingen uit Gent in Laarne zoals de Sint-Pietersabdij, de Sint-Baafsabdij, de Sint-Janskerk, de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de H. Kerstkerk, het Sint-Elisabethbegijnhof, het Rijke Gasthuis en de priorij Galilea. Geïllustreerd.

100. BAUTERS L., M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS en P. RAVESCHOT (+), *Het klooster van de geschoeide karmelieten. Nieuwe archeologische en bouwhistorische gegevens*, in *Stadsarcheologie*, 16,

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

(1992), nr. 4, p. 7-50.

Bodemonderzoek en muurwerkarcheologie gespreid over verscheidene campagnes en uitgevoerd in het kader van restauratiewerken, leidden tot een hele reeks nieuwe inzichten in de bouwgeschiedenis van dit klooster. Deze gegevens werden in belangrijke mate aangevuld door geschreven bronnen die voorheen niet, onvolledig of anders werden benut. Het eindresultaat biedt een overzicht van de bouwkundige ontwikkeling van het klooster van de 13de tot de 20ste eeuw, waarbij niet op alle aspecten even grondig wordt ingegaan. Het onderzoek wordt trouwens nog voortgezet. Belangrijk voor de kennis van de vroege baksteenarchitectuur in Gent is de precieze datering van de oudste fase van de baksteenkerk, met name tussen 1290 en 1329. Zie ook : BAUTERS L., M.C. LALEMAN en P. RAVESCHOT (+), *Het klooster van de Geschoeide Karmelieten in Gent (O.-Vl.)*, in *Archaeologica Mediaevalis*, 16, (1993), p. 38-39.

101. *Beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten*, in *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 45, (1991), p. 147-178.

In 1991 werd voor Gent het Parc Résidence (Krijgslaan 1-29) beschermd. Met foto.

102. BOMBAY J., *Kapel van O.L.V. Lourdes te Drongen-Beekstraat, een geslaagde restauratie*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 79-81. Met foto's.

103. BROGET G., *Aan de Houtlei vroeger en nu*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 1, p. 2-29.

Met een aanvulling van E. DEKEYSER in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 4, p. 203-207. Geïllustreerd.

104. BROGET G., *Langs de Drabstraat*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 3, p. 118-151. Geïllustreerd.

105. COLLIN L., L. ROBIJNS en L. VERPOEST, *Het Gentse bisschopshuis. Monument van vroege neogotiek*, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen. *Kleine Kultuurgidsen*), Gent, 1993, 56 blz.

Monografische studie over het bisschopshuis aan het Bisdomplein. Na een overzicht van de opeenvolgende bisschoppenverblijven wordt het

tot stand komen van het nog bestaande gebouw geschetst. Op de vraag van bisschop Louis Joseph Delebecque (1838-1864) vertrouwde het Provinciebestuur het ontwerp toe aan ingenieur Mathias Joseph Wolters (1793-1859). De auteurs gaan verder in op de betekenis van dit gebouw in de vroege neogotiek als tussenschakel tussen het toen nog overheersende neoclassicisme en de meer bekende latere neogotiek. Bij de bespreking van de belangrijkste kamers gaat de aandacht zowel uit naar de architectuur als naar de interieuraankleding en het meubilair. Enkele besproken kunstwerken zijn afkomstig van andere instellingen, zoals de Sint-Pietersabdij. Het geheel wordt afgesloten met een overzichtelijke lijst van de Gentse bisschoppen. Geïllustreerd.

106. DE BLEECKER-INGELAERE H., *Zo was het toen...*, (V.K.K. *Sluizeken-Muide*), Gent, 1993, z. blz.

Catalogus bij een tentoonstelling gewijd aan de evolutie van het straatbeeld in de Sleepstraat, de Sint-Salvatorstraat, het Meerhem, het Godshuishammeke, het Nieuwland, de Kartuizerlaan en de Tichelrei. Geïllustreerd.

107. DE BLOCK J., *Wat U nog niet wist... De echte waarheid omtrent Sint-Niklaas*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 41, (1992), nr. 4, p. 117-122.

Bespreking van de restauratieopvattingen en -ideeën toegepast in de Gentse Sint-Niklaaskerk. Met foto's van het gebouw.

108. DECAVELE J. en B. DOUCET (red.), *De Opera van Gent. Het "Grand Théâtre" van Roelandt, Philastre en Cambon*, Tielt, 1993, 239 blz.

De Gentse Opera werd in zijn huidige vorm opgetrokken in 1837-1842 naar plannen van architect Louis Roelandt en gedecoreerd door Humanité-René Philastre en Charles Cambon. Het boek bevat hoofdstukken over het ontstaan van de Opera en de eigenlijke bouwgeschiedenis door P. LOOTENS, J. DECAVELE en G. VAN DOORNE, over het leven en werk van zowel de architect als de decorateurs door J. DECAVELE, D. VAN DE VIJVER, B. BAILLIEUL, P. LOOTENS, L. DE CLERCQ en N. WILD, over het concept en de stijl van het gebouw door F. VANDERHOEVEN en J. VAN CLEVEN, en over de restauratie gedurende de jaren 1989-1993 door B. DOUCET en L. DE CLERCQ. Met Franse en Engelse

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

samenvattingen, register van persoons- en plaatsnamen. Geïllustreerd.

109. DE DECKER A., *De Heirnis historisch*, in *Aanzetten tot een struatuurschets voor de Heirnis*, (Bewonersgroep Stadsvernieuwingsgebied Heirnis), Gent, 1992, p. 5-11.

De ontwikkeling van de Heirniswijk van de middeleeuwen tot heden. Met kopies van kaarten. Zie ook ID., *De historie van de Heirnis*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 5, p. 234-250.

110. DE KEGEL A. en A. DEMEY, *Van Hotel van Triest tot Provinciehuis*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 42, (1993), nr. 2, p. 49-52.

Geschiedenis van het gebouwencomplex in de Gouvernmentstraat, waar sinds 1796 de opeenvolgende provinciale administraties gehuisvest zijn. Geïllustreerd.

111. DE KEGEL A. en A. DEMEY, *700 jaar Caermersklooster te Gent. Een nieuwe toekomst*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 42, (1993), nr. 1, p. 17-20.

Korte historiek van de (geschoeide) karmelieten en hun kloostercomplex in het Patershol. De verschillende gebouwen worden thans gerestaureerd en zullen nieuwe bestemmingen krijgen. Geïllustreerd.

112. DE MEULEMEESTER J., *Le début du château à motte dans les Pays-Bas méridionaux*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 16, (1993), p. 22-25.

Situering van verscheidene mottekastelen, waaronder het Gentse Gravensteen, in de ontwikkeling van grote collectieve verdedigingsstructuren naar particuliere feodale burchtsites.

113. DEMEY A., M. DUBOIS, D. LAPORTE en N. POULAIN, *Jonge bouwkunst in Vlaanderen*, (Interbellum), Gent, 1993, 24 blz.

Beknopt overzicht van de meer recente architectuur in Vlaanderen met toelichtingen over de tendensen en de kenmerken. Deze samenvatting wordt verduidelijkt aan de hand van verscheidene voorbeelden, onder andere uit Gent. Geïllustreerd.

114. DESEYN G., *Westward Ho! Van Akkergem Extension tot*

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

Watersportbaan Georges Nachez, in *Stadsarcheologie*, 16, (1992), nr. 3, p. 5-20.

Overzicht van de ontsluiting van Ekkerghem en de integratie van dit deelgebied bij het stedelijke Gent, met situering van de aanleg van de Watersportbaan Georges Nachez en van de bebouwing daarrond. Geïllustreerd.

115. DE SMET G. en M.C. TYTGAT, *Gentse kunstschaten. Hotel Vanden Meersche*, Gent, 1993, 92 blz.

Tekeningen van het interieur en het exterieur van het Hotel aan de Nederpolder door G. DE SMET, van commentaar voorzien door zuster M.C. TYTGAT. Met Franse, Duitse en Engelse vertalingen.

116. EVERAERT G., M.C. LALEMAN en D. LIEVOIS, *het huis met de houten achtergevel. Een nieuwe synthese*, in *Stadsarcheologie*, 16, (1992), nr. 3, p. 21-36.

Deze bijdrage biedt een overzichtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van dit pand in de Jan Breydelstraat met houten achtergevel aan de Lieve. De aandacht gaat zowel uit naar de bouwkundige evolutie van het huis en zijn onderdelen, als naar de bewoners en sommige van hun activiteiten. De gegevens uit de geschreven bronnen worden getoetst aan de archeologische en bouwkundige inlichtingen die door de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie tijdens de restauratie werden vastgesteld. De bijdrage vormt tevens de illustratie van de nieuwe mogelijkheden voor het onderzoek van particuliere huizen in Gent zoals dit eerder in 1992 door historicus D. Lievois werd uitgewerkt, toegelicht en bekendgemaakt. Geïllustreerd.

117. FORTIE L. en G. BOERJAN, *S.o.s. Grafstede der bisschoppen van Gent*, in *Marka. Nieuwenblad*, 104, (1992), 57 blz.

Op 14 oktober 1873 werd te Mariakerke een kerkhof opengesteld voor de begraving van katholieke Gentenaars. Jean-Baptiste Bethune ontwierp in neogotische stijl een gaanderij met grafkelders op naam van kloosterorden, families en het bisdom. De gaanderij is thans dringend aan restauratie toe. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

118. GARRIGOU GRANDCHAMP P., *Demeures médiévales. Coeur de la cité*, Parijs, 1992, 128 blz.

Overzicht van middeleeuwse huizen en enkele andere burgerlijke gebouwen voor het Franse grondgebied. Met verwijzing naar de Gentse Stenen en met bijzondere vermelding van enkele specifieke gebouwen zoals het Geraard de Duivelsteen en het Korenstapelhuis aan de Graslei.

119. GODITIABOIS P., *Het Zuidkwartier te Gent of de pijnlijke architectuurrealiteit*, in *Architectuur A+*, (1993), nr. 122, p. 28-32.

Architectonische en stedenbouwkundige analyse van het Zuidkwartier met een historisch overzicht, de wordingsgeschiedenis van twee nieuwe grootschalige projecten en de implicaties van deze laatste ingrepen voor de stadsstructuur. Geïllustreerd.

120. GOEMINNE L., *Een oude windmolenvermelding te Ekkerghem (Gent) : 1246 en 1281*, in *Molenecho's*, 21, (1993), nr. 1, p. 32.

121. HUYS P., *De korenwindmolen "De Roomberg" op Rooigem*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 3, p. 158-161.

122. HUYS P., *Molens in veelvoudig perspectief. Verzamelde molinologische opstellen*, (*Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe reeks, nr. 36*), Gent, 1993, XII + 275 blz.

Bundeling van opstellen die in verschillende tijdschriften gepubliceerd werden, aangevuld met nieuwe bijdragen. Specifiek betreffende Gent : *Een stenen binnenkruier anno 1453. De H. Arnoldusminiatur in het cartularium van het Gentse brouwersambacht* (p. 91-92), *De molentekeningen van Paul Vitzthumb (1751-1838)* (p. 110-115), *Herstellingen aan drie Gentse abdijmolens (1397-1398 en 1460-1461)* (p. 167-170), *De verbrande molens van de Gentse Sint-Baafsabdij (1488)* (p. 185-186), *Over rosmolens en burenhinder* (p. 247-252) en *Molenadvertenties in de "Gazette van Gend" (1782-1785)* (p. 253-269). Geïllustreerd.

123. *Inventaire archéologique - Fiche nr. 65. Het huis der Vrije Schippers*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 3, p. 152-154. Met fotoreproductie.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

124. *Inventaire archéologique - Fiche nr. 344. Het huis der Wijnschroeders*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 2, p. 75.
125. *Inventaire archéologique - Fiche nr. 460*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 5, p. 251-252.

Betreft het huis Toussyns in de Baudelostraat.

126. *Inventaire archéologique - Fiche nr. 545. Het Sint-Jorishof*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 4, p. 188-192. Geïllustreerd.
127. JANSSENS S., *Het "Koninklijk Atheneum Voskenslaan" te Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 361-369. Geïllustreerd.
128. *Kasteel Ter Beken, Sint-Paulusseminarie*, in *Marka. Notulenblad*, 106, (1993), z. blz. Geïllustreerd.
129. KOCHANEK S., *En er werd gekozen voor onder de torens van belfort en kathedraal. Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg Gent (1872-1993)*, (*Nederlands Toneel Gent*), Gent, 1993, XL blz.

Brochure uitgegeven naar aanleiding van de heropening van de gerestaureerde Koninklijke Nederlandse Schouwburg in oktober 1993. De auteur beschrijft de lange voorgeschiedenis en de uiteindelijke realisatie van het gebouw in 1896-1899 naar plannen van architect Edmond De Vigne. Geïllustreerd.

130. LALEMAN M.C. en P. RAVESCHOT (+), *Sint-Baafsabdij en Sint-Machariuswijk in Gent (O.-VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 16, (1993), p. 64-65.

Beknopt overzicht van het archeologisch onderzoek in dit stedelijk deelgebied en van enkele onderzoeksresultaten met betrekking tot de kerk van het Sint-Baafsdorp en het Spanjaardkasteel.

131. MAES D., *De Gentse gevangenissen*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 331-351. Geïllustreerd.
132. MICHIELS M., *Het Prelaatshuis van Baudelo, zetel van de Handelsschool Sint-Joris. Historisch overzicht 1623-1993*, Gent, 1993, 301 blz.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Geschiedenis van het gebouw aan de Steendam en zijn bewoners. Het gebouw dateert in zijn huidige vorm van 1777-1778. Van 1849 af was het bezit van het Sint-Vincentiusgenootschap, dat er onder meer de Sint-Jacobsschool in onderbracht. Deze school werd in 1879 vervangen door het Sint-Jorisgesticht. Thans maakt het gebouw deel uit van de Vrije Handelsschool Sint-Joris. Een groot deel van het boek behandelt de geschiedenis van de scholen en het schoolleven. Geïllustreerd.

133. NYS L., *La pierre de Tournai. Son exploitation et son usage aux XIIIème, XIVème et XVème siècles*, (*Tournai. Art et Histoire*, nr. 8), Tournai-Louvain-la-Neuve, 1993, 411 blz.

Uitgebreide studie op basis van uitgegeven en onuitgegeven bronnen over de ontginning, de verwerking en verspreiding van de Doornikse steen in de 13de-15de eeuw, met biografisch repertorium van de ambachtslui die daarbij betrokken waren. Deze studie is niet alleen belangrijk voor het Doornikse, maar voor vele streken waarnaar de Doornikse steen geëxporteerd werd. Omwille van de directe verbinding langs de Schelde werd er in Gent gedurende de middeleeuwen een ontzaglijke hoeveelheid Doornikse steen verwerkt als bouwsteen, als toeslag voor industriële bedrijvigheid en als afgewerkt produkt.

134. PIETERAERENS M., *Weerspiegeld in de Leie. Landschap en bouwkundig erfgoed tussen Gent en Deinze*, (*Provinciebestuur Oost-Vlaanderen. Kleine Kultuurgidsen*), Gent, 1993, 56 blz.

Voorstelling van het landschap, de vroegste bewoningssporen en het huidige gebouwenpatrimonium in Drongen, Afsnee en volgende gemeenten langs de Leie. Geïllustreerd.

135. POULAIN N., *De Veeartsenijschool : versleten of te goed voor de sloop?*, in *Interbellum*, 12, (1992), nr. 5, p. 7-15.

De school werd vanaf 1936 aan de Coupure opgetrokken naar plannen van architect en professor August Desmet (Gent, 1887-1967). Geïllustreerd.

136. VAN DOORNE G.(ed.), *Open Monumentendag Vlaanderen, Gent 12 september 1993*, (*D.M.S.A.*), Gent, 1993, 63 blz.

Rondom het thema 'Monumenten, Al-licht' en de realisaties van

architect Louis Roelandt (1786-1864) werden ter gelegenheid van de vijfde Open Monumentendag in Gent een aantal merkwaardige historische gebouwen voor het publiek opengesteld en in een publikatie beknopt toegelicht. De teksten, waaraan verscheidene auteurs hun medewerking verleenden, handelen over de Opera (Schouwburgstraat), de Sint-Annakerk (Sint-Annaplein), het Gerechtshof (Koophandelsplein), Faculteitsgebouwen van de Universiteit (Universiteitsstraat), de Universiteitsaula (Voldersstraat), het portaal van de vroegere Universiteits- en Stadsbibliotheek (Ottogracht), het klooster der Augustijnen (Academiestraat), het kunstglasramenatelier Mestdagh (Koolsteeg), de Sint-Jorisgilde (Buitenhof), de Sint-Jacobskerk (Bij Sint-Jacobs), het Gildehuis van de vrije schippers (Graslei), de Sint-Michielskerk (Sint-Michielsplein), de Mariakring Marien Theeren (Ingelandgat), het museum Glasramen Pand (Onderbergen), het Bisschopshuis (Bisdomplein), het Provinciehuis (Gouvernementstraat), de voormalige School voor Criminologie (Kortemeer), het Kunstencentrum Vooruit (Sint-Pietersnieuwstraat), de voormalige drukkerij S.M. Het Licht (Sint-Pietersnieuwstraat), de Centrale Universiteitsbibliotheek (Rozier), het Huis Carpentier (Laurent Delvauxstraat), de Citadel en de kazematten (Citadelpark), het Museum voor Schone Kunsten (Nicolaas de Liemaekereplein), de kerk van Sint-Pieters-Buiten (Sint-Pietersaalststraat) en het Museum Energiea (Langerbruggekaai). Geïllustreerd.

137. VAN NEVELE F., *De Dampoort en onze buurt, (Koninklijke Dekenij Nieuwenhove)*, Gent, 1993, z. blz.

Historiek van de Dampoortwijk. Geïllustreerd.

138. VAN TYGHEM F., *Architectuur en openbare werken te Gent tijdens het Frans bewind (1794-1814)*, in *Bulletin Antwerpse Vereniging Bodem- en Grotonderzoek*, (1990), nr. 2, p. 9-15.
139. VAN WERVEKE A., *Een gebouw van de XIIIe eeuw*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 4, p. 221-223.

Bespreking van het gedeeltelijk 13de-eeuwse, gedeeltelijke 18de-eeuwse gebouw op het Sint-Baafsplein.

140. *Vensters. Zeven eeuwen techniek en esthetiek, (Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie)*, Gent, 1993, 126 blz.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Uitgewerkte detailstudies over de ontwikkeling van het venster in de Gentse woonhuisarchitectuur met bijdragen van G. EVERAERT en D. LIEVOIS over de materialen zoals hout, smeedwerk, raamvullingen en beschermingen (p. 8-18), van M.C. LALEMAN over de middeleeuwse vensters (p. 20-34), van G. EVERAERT over het beluikte venster uit de 15de en het begin van de 16de eeuw (p. 35-46), over het welbeslagen raam uit de 16de eeuw en de eerste helft van de 17de eeuw (p. 47-64), over de barokke soberheid uit de tweede helft van de 17de eeuw (p. 65-72), over de tijd van vernieuwing in de 18de eeuw (p. 73-96) en over het moderne venster, 19de eeuw-1914 (p. 97-116). Tenslotte behandelt B. BAILLIEUL enkele aspecten van het vakmanschap (p. 117-121). Geïllustreerd.

Kunst, cultuur

141. BAILLIEUL B., *Een burgersmaatschappij in een oude fabriek. Balboogmaatschappij Nemrod (1843-1893)*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 11, (1993), nr. 3, p. 25-31. Geïllustreerd.

142. BOYENS P., *Sint-Martens-Latem. Kunstenaarsdorp in Vlaanderen, Tielt-Sint-Martens-Latem*, 1992, 640 blz.

Vanaf 1895 verlieten verschillende Gentse kunstenaars de stad en vestigden zich langs de Leie, hoofdzakelijk in Sint-Martens-Latem. Ze lagen aan de basis van een artiestenkolonie, die tot 1945 de Vlaamse kunststromingen - impressionisme, symbolisme en expressionisme - nu eens sterk beïnvloedde, dan weer slechts licht nuanceerde. Het boek bevat een kroniek van de kolonie tot 1945, een kunsthistorische analyse van de creatiefste periode (1895-1925) en een overzicht van honderd jaar beeldende kunsten in de Leiestreek aan de hand van foto's van kunstwerken (1870-1970). Geïllustreerd.

143. BRAEKMAN W.L., *Spelen en vermakelijkheden te Gent in de late middeleeuwen en de zestiende eeuw*, in ID., *Spel en kwel in vroeger tijd. Verkenningen van charivari, exorcisme, toverij, spot en spel in Vlaanderen*, Gent, 1992, p. 247-283.

Overzicht van steekspelen te land, te water en op sleden, van waterfeesten en van wedstrijden in mastklimmen, palingtrekken, ganstrekken en ringsteken aan de hand van de Gentse stadsrekeningen. Geïllustreerd.

144. BRAEKMAN W.L., *Vasten- en halfvastenviering te Gent met komische teksten (1733)*, in ID., *Spel en kwel in vroeger tijd. Verkenningen van charivari, exorcisme, toverij, spot en spel in Vlaanderen*, Gent, 1992, p. 284-322.

Bij het begin en halfweg de kerkelijke vastenperiode voor Pasen vonden uitbundige volksfeesten plaats. Hierbij werd onder meer gebruik gemaakt van allerlei ludieke en spottende gelegenheidsteksten. Met uitgave van drie teksten uit 1733 en illustraties.

145. CAPITEYN A. en J. DECAVELE (red.), *De Gentse Feesten. Biografie van een 150 jarig monument, (Dienst Feestelijkheden. Stadsarchief)*, Gent, 1993, 191 blz.

Op 18 maart 1843 besliste de Gentse gemeenteraad de vele zomerse parochie- en wijkkermissen te vervangen door één jaarlijks terugkerende Algemene Kermis. Hiermee kwam de raad tegemoet aan een vraag van de burgerij, die met dit evenement haar standing zocht te bevestigen. De "Gentse Feesten" werden zeer populair en kregen na 1970, dank zij het initiatief van Walter De Buck, zelfs een nieuw elan, die ze zonder meer uniek maakt. Het boek brengt in een eerste deel een historisch overzicht van de stedelijke feestcultuur. J. DECAVELE schetst het feestende Gent vanaf de middeleeuwen tot circa 1800 (p. 9-21), A. CAPITEYN beschrijft de "voorhistorie" van de moderne Gentse Feesten, 1843-1970 (p. 23-70) en R. VAN DE WALLE geeft een inhoudelijk overzicht van de volkse Feesten in de 19de en de 20ste eeuw (p. 73-99). In het tweede deel (p. 101-190) wordt de actuele toestand vanaf de jaren '70 behandeld aan de hand van interviews en verslagen van bevoorrechte getuigen. Geïllustreerd. Zie ook A. CAPITEYN, *Honderdvijftig jaar Gentse Feesten*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 42, (1993), nr. 3, p. 93-96.

146. DAEM M., *Pieter Hals en een 17de-eeuws landschap met de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Sint-Pieters en twee koningschietingen te Gent*, in *Oostvlaamse Zanten*, LXVIII, (1993), nr. 1, p. 3-28.

Bespreking van een groot landschapsschilderij, dat zich sinds 1990 in het Ryhovesteen bevindt. Het behoorde oorspronkelijk tot een reeks van 18 landschappen in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Sint-Pieters vervaardigd door Pieter Hals (?-1653). Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

147. DAENENS L., *Museum voor Sierkunst Gent, Gent*, 1992, 180 blz.

Voorstelling van het gebouw en de collecties (15de-20ste eeuw) van het Museum voor Sierkunst. Met foto's van museumvoorwerpen. Zie ook L. DE WINNE, *Museum met internationale allure. Sierkunsten in de Arteveldestad*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 42, (1993), nr. 2, p. 77-80.

148. DEKEYSER E., *Turnclub Ganda. Hou en trou*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 2, p. 76-92. Geïllustreerd.
149. DE MAEYER L., *Het schilderij "Aanbidding van de herders" van Theodoor van Loon, (Kerkfabriek van Sint-Martinus-Ekkerghem)*, Gent, 1993, 15 blz.

Brochure uitgegeven bij het beëindigen van de restauratie en het terugplaatsen van het schilderij in de kerk. Het boekje bevat een verslag van de restauratiewerkzaamheden. Met foto's.

150. DEPREZ A. (red.), *Karel van de Woestijne. Verzameld journalistiek werk. Deel X, XI, XII, (Cultureel Documentatiecentrum)*, Gent, 1992-1993, 3 dln., 711 + 686 + 708 blz.
151. DE VOS J., *Het toneellevens in Gent 1990-1991*, in *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 45, (1991), p. 65-72. Met foto's van de toneelopvoeringen.
152. HOOZEE R. (red.), *Moderne kunst in België 1900-1945*, Antwerpen, 1992, 447 blz.

In zeven hoofdstukken wordt de ontwikkeling van het modernisme in de Belgische kunst geschetst : R. HOOZEE, *De periode voor de Eerste Wereldoorlog* (p. 11-49), P. BOYENS, *Moderne kunst in ballingschap, 1914-1921* (p. 51-93), I. HENNEMAN, *Brussel en Antwerpen als centra van de avant-garde, 1917-1925* (p. 95-147), I. HENNEMAN, *De Sélection-beweging* (p. 149-185), M. TAHON-VANROOSE, *Het expressionisme na de Eerste Wereldoorlog* (p. 187-223), H. LAUWAERT, *Het neo-realisme* (p. 225-269) en S. GOYENS DE HEUSCH, *Het surrealisme* (p. 271-325). Met een kroniek 1900-1944 door R. GOBYN (p. 337-397) en biografieën van de besproken kunstenaars (p. 399-423). Geïllustreerd.

153. HUYGHEBAERT J. (ed.), *Karel Broeckaert, Jellen en Mietje. Inleiding, tekstuitgave, woordverklaring, (Facultés universitaires Saint-Louis. Studiecentrum 18de-eeuwse Zuidnederlandse Letterkunde, Cahier nr. 7)*, Brussel, 1992, 120 + XVII blz.

Anastatische druk van een novelle geschreven in Gents dialect door Broeckaert (Gent, 1767-Aalst, 1826), die gedeeltelijk verscheen in *Den Nieuwen Dobbelen Schaepers-Almanach* voor 1815 van J.N. Houdin en volledig in *De Dobbele Schapers Almanak* voor 1816 van G. De Busscher. Het werkje kende verschillende heruitgaven. Met illustraties en een uitvoerige inleiding.

154. HUYS P., *Nog over Teniers' schilderij "De potjesmarkt in Gent"*, in *De Leiegouw*, XXXIV, (1992), nr. 4, p. 345-347.

Van "De potjesmarkt van Sint-Pieters naast Gent" bestaan er meerdere versies op doek en op paneel. Voorlopig is nog onduidelijk welke versie de originele is van David II Teniers (1610-1690). Zie ook ID., *De "Potjesmarkt" van de Gentse St.-Pieterssheerlijkheid (Dispuut rond een schilderij van David Teniers de Jonge 1610-1690)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 359-360.

155. *In extenso I, 1989-1992. Catalogus van de collectie, (Museum van Hedendaagse Kunst)*, Gent, 1993, 80 blz.

Catalogus van de aanwinsten en overzicht van de werking in het Museum gedurende de periode 1989-1992. Geïllustreerd.

156. *Inventaire archéologique - Fiche nr. 119. De preekstoel van de St.-Jacobskerk*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 352-353. Met foto.

157. *Inventaire archéologique - Fiche nr. 309. Deuromlijsting van de Sint-Kathelijnestraat*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 1, p. 29-30. Met foto van een litho.

158. JANSSENS J.D., *Marginaaltjes in het Gentse...? Middelnederlandse literatuur als cultuurgeschiedenis*, in C. DE BACKER (ed.), *Cultuurhistorische caleidoscoop aangeboden aan prof. dr. Willy L. Braekman*, Gent, 1992, p. 313-342.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Bij het situeren van oude teksten in hun cultureel-historische context spelen de marginalen (= randversieringen in handschriften) een belangrijke rol. Als voorbeelden zijn uitgewerkt : de *Rijmkroniek van Vlaanderen* in het zogenaamde Comburgse handschrift, de *Esopet* in een Leids verzamelhandschrift en verschillende handschriften *Van den vos Reynaerde*. Met fotografische reproducties van marginalen.

159. LUST J. en R.H. MARIJNISSEN, *De wederwaardigheden van het Lam Gods en de Nazi-Kulturpolitik*, in *Academiae Analecta. Klasse der Schone Kunsten*, 52, (1992), nr. 1, p. 19-43.

Uitgave van documenten betreffende de oorlogsprikelen van het Lam Gods. Het altaarstuk werd in mei 1940 naar Pau (Frankrijk) in veiligheid gebracht. In 1942 werd het er door de Duitsers overgenomen en weggevoerd naar Neuschwanstein (Duitsland).

160. MALFAIT-DE CLERCQ F., *Valerius De Saedeleer en George Minne samen te Latem van 1893 tot 1908*, in *G.O.V.-Heraut*, 28, (1993), nr. 4, 7 blz. Geïllustreerd.

161. MERTENS J., *Arsenaal. Tijdschrift voor Letterkunde (1945-1950)*, in *Oostvlaamse Literaire Monografieën*, X, (1992), p. 33-64.

Bespreking van het Gentse literaire tijdschrift uitgegeven onder leiding van Remi Boeckert en Rik Lanckrock. Met fotoreproducties.

162. MEURIS W., *Het kerkelijk kunstpatrimonium in de oude ambachten van Assenede en Boekhoute*, in A.J.M. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 1027-1036.

Betreft onder meer de Heilig-Kruiskerk en de kapel van O.-L.-Vrouw van Troost Ter Warande te Sint-Kruis-Winkel. Geïllustreerd.

163. *Ook dit gebeurde in Oost-Vlaanderen*, in *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 45, (1991), p. 229-237.

Gentse tentoonstellingen in 1991 : Wilhelm Lehmbruck-George Minne-Joseph Beuys (Museum voor Schone Kunsten), Vielen Dank, Herr Daisne! (Centrale Bibliotheek U.G.), Europalia 1991-Portugal (Centrum voor Kunst en Cultuur-Museum van Hedendaagse Kunst) en Gent en de Eerste Wereldoorlog (Stadsarchief-Museum Arnold

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

Vander Haeghen).

164. POELMAN R., *Gisteren ging ik naar de cinema...*, in *De Oost-Oudburg. Jaarboek, XXIX*, (1992), p. 5-48.

Overzicht van de Gentse bioscopen, zowel in het stadscentrum als in de randgemeenten, vanaf het ontstaan van het filmmedium (begin 20ste eeuw). Met reproducties van oude foto's en filmprogramma's.

165. POULAIN N., *Biografie in ruil voor een premie*, in *Interbellum*, 13, (1993), nr. 1, p. 11-15.

Om in het biografisch werk *Kunstalbum* van Jef Crick (Aalst, 1890-Sint-Amandsberg, 1965) opgenomen te worden, moesten de kunstenaars een kunstwerk ter beschikking stellen. Geïllustreerd.

166. *Rendez(-)Vous*, (*Museum van Hendendaagse Kunst*), Gent, 1993, 2 dln., 135 + z. blz.

Catalogus van een tentoonstelling opgebouwd door de kunstenaars J. Durham, I. Kabakov, H. Visch en H. Yong Ping rond 156 door burgers binnengebrachte lievelingsvoorwerpen. Met foto's van de objecten en de opstellingen.

167. REYNAERT J., *Het Comburgse handschrift en de Gentse "Ghesellen van den Ringhe"*, in *Spiegel der Letteren*, 35, (1993), nr. 1, p. 63-66.

De "Ghesellen vanden Ringhe" hielden zich vanaf het laatste kwart van de 15de eeuw min of meer georganiseerd bezig met kopieer- en schrijfwerk van administratieve stukken. Ze waren vooral gevestigd in schrijfwinkeltjes tegenover het Gentse stadhuis. Er bestaat echter geen duidelijke indicatie dat de "Ghesellen" of hun voorgangers de kopiïsten zouden zijn van het Comburgse handschrift (laatste kwart 14de-eerste kwart 15de eeuw).

168. SIMON-VAN DER MEERSCH A.M. en E. LANGENDRIES (red.), *Tussen kunst en kennis. Een keuze uit de Gentse universitaire verzamelingen, (Uit het verleden van de R.U.G., nr. 31)*, Gent, 1992, 127 blz.

Naar aanleiding van de viering rond 175 jaar Universiteit Gent werden de pronkstukken uit acht museale collecties, die dienstig zijn ter ondersteuning van het onderwijs, tentoongesteld. Het betreft de

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

archeologische verzamelingen, de etnografische verzamelingen, de bijzondere collecties van de universiteitsbibliotheek, de verzameling wetenschappelijke toestellen van fysicus J. Plateau, de verzameling psychologische apparatuur van J. Van Biervliet, het Museum voor Wetenschap en Techniek, het Museum voor Dierkunde en het Herbarium. De catalogus bevat beschrijvingen van de tentoongestelde stukken, literatuurverwijzingen en foto's.

169. SMEYERS J., *t'Narre-schip naer Sotteghem. Een achttiende-eeuwse Gentse moralist in het spoor van Sebastian Brant*, in C. DE BACKER (ed.), *Cultuurhistorische caleidoscoop aangeboden aan prof. dr. Willy L. Braekman*, Gent, 1992, p. 497-505.

Bespreking van de nagelaten gedichten van de Gentse advocaat en moralist Karel Jozef Leopold Bonne (1715-1781). Geïllustreerd.

170. VAN BOST F., *De penning van de gezworen wegers en meters van de stad Gent*, in *De Draeke*, 15, (1991-1992), nr. 1, p. 4-5.

Met reproductie van de herdenkingspenning, uitgegeven in 1990.

171. VAN DE CASTEELE J., *Gescheiden in de dood*, in *Heemkundig Nieuws*, 21, (1993), nr. 3, p. 11-13.

Rosalie Loveling (Nevele, 1834-1875) werd begraven op het Campo Santo te Sint-Amandsberg, haar jongere zuster Virginie (Nevele, 1836-Gent, 1923) op de Westerbegraafplaats te Gent.

172. VAN ELSLANDE R., *Het glasraam van Jan van Heethuyse voor de hertogelijke kapel te Ninove (1397)*, in *Het Land van Aalst*, XLV, (1993), nr. 3, p. 207-214.

De Gentse glasschilder Van Heethuyse vervaardigde een glasraam met een passietafereel voor de kapel van de burch van Ninove. Opdrachtgevers waren Filips de Stoute, Margaretha van Male en hun zoon, de latere Jan zonder Vrees. Geïllustreerd.

173. VAN ELSLANDE R.D.A., *De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 1013-1026.

Bespreking van kunstwerken door Gentse kunstenaars in de laat-

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

gotische tijd geproduceerd voor verschillende parochies in de Vier Ambachten. Geïllustreerd.

174. VAN ELSLANDE R.D.A., *Het Weense handschrift van "die keure"*, in A.M.J. DE KRAKER, H. VAN ROYEN en M.E.E. DE SMET (red.), *Over den Vier Ambachten. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1993, p. 885-892.

Het "boek der privilegiën van Gent en Vlaanderen" met onder meer de keure van de Vier Ambachten (1242-1261) bevindt zich thans in de Nationalbibliotheek te Wenen (Oostenrijk). Het boek, dat in opdracht van de stad Gent omstreeks 1458 verlucht en geschreven werd door een onbekende miniaturist en onbekende scribenten, was bestemd voor hertog Filips de Goede. Geïllustreerd.

175. VAN KEYMEULEN K., *Tien jaar Kunstencentrum Vooruit : of hoe een uniek gebouw vullen met cultuur*, in *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 45, (1991), p. 211-216. Met foto's.
176. VAN SPAANDONK M. (red.), *Theaterbeelden. Mens en wereld. NTG 1985-1990*, Gent, 1991, 272 blz.

Informatief overzicht van vijf jaar Nederlands Toneel Gent. Met diverse algemeen theaterkritische bijdragen. Geïllustreerd.

177. WATERSCHOOT W., *Een lezer van De Stove*, in C. DE BACKER (ed.), *Cultuurhistorische caleidoscoop aangeboden aan prof. dr. Willy L. Braekman*, Gent, 1992, p. 571-584.

Voor een Echo-gedicht in *Den Hof en Boomgaard der Poësie* (Gent, 1565) inspireerde Lucas d'Heere zich op *De Stove* van de Brusselse rederijker Jan van den Dale (?-ca. 1526).

178. ZIEGLER J.E., *Sculpture of Compassion : the Pietà and the Beguines in the Southern Low Countries c. 1300-c. 1600*, (*Belgisch Historisch Instituut te Rome. Studies over Kunstgeschiedenis, VI*), Brussel-Rome, 1992, 414 blz.

Inventaris van en studie over de laatmiddeleeuwse beeldhouwde Piëta's in de Zuidelijke Nederlanden. De auteur tracht onder meer aan te tonen dat deze beelden, die de rouwende moeder-maagd Maria en haar overleden zoon voorstellen, verbonden zijn met de begijnenbeweging. Met foto's van de bekende beelden.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Materiële cultuur

179. ERVYNCK A., M.C. LALEMAN en P. RAVESCHOT (+), *Knopen, kralen of ringetjes? Botbewerking in het klooster van de geschoeide karmelieten*, in *Stadsarcheologie*, 16, (1992), nr. 4, p. 51-55.

Archeologisch onderzoek in het zogenaamde Eerste Pandhof van het klooster van de geschoeide karmelieten in 1991 bracht resten van een post-middeleeuws botbewerkingsatelier aan het licht. Uit benen plaatjes werden knopen, platte kralen of ringetjes vervaardigd. Over dit atelier en deze bedrijvigheid in Gent werden nog geen geschreven bronnen gevonden.

180. RAVEN M.J., *Mummies onder het mes*, Amsterdam, 1993, 120 blz.

De publikatie brengt een uitgebreid en gedetailleerd overzicht over de belangstelling voor Egyptische mummies in Nederland en de ontwikkeling van het onderzoek vanaf de eerst destructieve dissecties tot het tegenwoordige multidisciplinaire onderzoek met de modernste radiologische technieken. Via de mummies wordt tevens een overzicht geboden van de ontwikkeling van de archeologische belangstelling, waarbij voornamelijk de regeringsperiode van koning Willem I (1815-1830) ook voor onze regio interessante gegevens bevat. Zo wordt er verwezen naar de tentoonstelling in 1824 van een mummie te Gent, georganiseerd door de Koninklijke Maatschappij voor Schone Kunsten. Het stuk was door de Brugse reder Jean-Baptiste de Lescluze (1780-1858) uit het oosten geïmporteerd en kwam naderhand in het Leidse Museum voor Oudheden terecht. Geïllustreerd.

181. VAN NEER W. en A. ERVYNCK, *Archeologie en vis, (Herlevend verleden, nr. 1)*, Zellik, 1993, 96 blz.

Naast geschreven bronnen en iconografisch beeldmateriaal kan ook het archeologisch botmateriaal inlichtingen verschaffen over consumptiegewoonten in diverse sociale contexten en economische bedrijvigheden, de ontwikkeling ervan vanaf de voor-Romeinse tijd, de verschillen tussen stad en platteland, de verschillen tussen kust en binnenland, en zo meer. Deze samenvattende publikatie handelt over visresten die uit archeologische contexten afkomstig zijn en wat daaruit kon worden afgeleid over consumptie en visserij in Vlaanderen. Ook wordt er aandacht geschonken aan de oorzaken van verschuivingen in het visbestand. Tot het basismateriaal waarop deze

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

studie gesteund is behoren enkele Gentse contexten afkomstig uit de Kammerstraat (12de eeuw), de Belfortstraat (eerste helft 13de eeuw), de Oudburg (17de-18de eeuw) en de Schepenhuisstraat (17de-18de eeuw). Geïllustreerd.

Heemkunde, volkskunde, genealogie

182. BERGMANN G., *Gent in de beginjaren van de universiteit*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 2, p. 54-74.

Uitgave van het ooggetuigenverslag van Georges Bergmann uit Lier (1805-1893), vader van Tony Bergmann.

183. DAEM M., *Reuzendieren in Oost-Vlaanderen. Geschiedenis en actualiteit*, in *Oostvlaamse Zanten*, LXVIII, (1993), nr. 3, p. 157-212. Geïllustreerd.

184. DE BACKER C., *Een Gentse verzameling "secreten" uit de 17de eeuw*, in *Volkskunde*, 92, (1991), nr. 3, p. 167-171.

Uitgave van magisch-technische recepten uit een handschrift in het bezit van Marcus Boone, die tijdens de tweede helft van de 17de eeuw in de Kammerstraat woonde. Met trefwoordenregister.

185. DE BACKER C., *Een onbekende verzameling Middelnederlandse "secreten" uit Gent*, in *Volkskunde*, 91, (1990), nr. 2, p. 84-96 en 92, (1991), nr. 1, p. 27-40.

Uitgave van Middelnederlandse "secreten" of recepten van magische, medische en technische aard afkomstig uit de Gentse Sint-Pietersabdij. Met trefwoordenregister.

186. DEBBAUT R., *De zotte kuren van Bernard Debbaut. Een stukje authentieke familiegeschiedenis*, in *Vlaamse Stam*, 29, (1993), nr. 1, p. 1-16.

Uitgave van een verslag over de moeilijke jeugdijaren van Bernardus Norbertus Debbaut (Gent, 1755-1808), opgemaakt door zijn vader Joannes Baptista, koopman in lijnwaad en wijn. Met foto van het eerste folio van het verslag.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

187. DE MEULENAERE F., *Une ligne chevaleresque flamande peu connue : Uutenswaene dit Mirabel ou Mirabello*, in *L'Intermédiaire des Généalogistes*, (1993), nr. 287, p. 263-268.

Genealogie van de middeleeuwse familie voortgekomen uit het huwelijk (1334) van Guérin Uutenswaene en Catharina, dochter van Simon de Mirabello, ruwaard van Vlaanderen.

188. DE MEYER D., *Wat gebeurde in Drongen in 1992*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 129-153.

189. DE PERMENTIER C., *Gent, een stad van alle tijden. 8, Het Hollands tijdvak*, in *G.O.V.-Heraut*, 28, (1993), nr. 2, p. 41-64. Geïllustreerd.

190. DE POORTER A., *Gent circusstad. Twee eeuwen circusbezoek*, Aartrijke, 1993, 212 blz.

Overzicht van de circussen die Gent aandeden. De meeste spektakels vonden plaats in tenten op het Sint-Pietersplein en omgeving of in de vaste Gentse Hippodroom (van 1879 tot 1912) en het Nieuw Circus (van 1895 tot 1944). Vele bezoekende circussen werden door Gentenaars uitgebaat, onder meer het eerste Belgische circus met directeur François Erasmus, bijgenaamd Blondin (Gent, 1775-1847). Geïllustreerd. Zie ook ID., *Kom binnen, kom binnen, de cierk gaat beginnen. Gentse circussen en circusartiesten*, (Museum voor Volkskunde), Gent, 1993, 39 blz.

191. DE SMET G. en R. DE HERDT, *Gent, derde "ode" aan de Arteveldestad. Gentse markten*, Gent, 1992, 130 blz.

Tekeningen van hedendaagse markttaferelen in Gent en in de deelgemeenten door G. DE SMET, van commentaar voorzien door R. DE HERDT. Met Franse en Engelse vertalingen.

192. DESPRETZ A., *Drongens gemeentegeld uit de Eerste Wereldoorlog*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 107-110.

Beschrijving van twee bonnen uitgegeven als noodgeld door het Drongens gemeentebestuur in 1915. Met reproducties van de bonnen.

193. DE VOGELAERE G., *Van La Gantoise tot AA Gent*, Nieuwkerken-Waas, 1993, 96 blz.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

Geïllustreerde kroniek van meer dan 125 jaar sportverenigingsleven.

194. DE VRIENDT J. (+), *De familie Van Reysschoot*, in *VVF Informatieblad-Afdeling Gent*, XII, (1993), nr. 2, p. 18-20.

Genealogische gegevens over de kunstschildersfamilie Van Reysschoot.

195. DE WINNE L., *Hou je van varen... De bootjeswijding te Afsnee*, in *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 42, (1993), nr. 3, p. 106-108.

Sinds 1950 wordt in Afsnee jaarlijks een bootjeswijding en -feest georganiseerd. Geïllustreerd.

196. HOSTE L., *Gezelschapsleven te Gent in de 19e-begin 20e eeuw*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 354-358; 22, (1993), nr. 1, p. 31-35; nr. 2, p. 97-100; nr. 3, p. 154-158; nr. 4, p. 207-214.

Aandacht voor handboogschieten, kruisboogschieten en blaaspijpschieten, schieten met vuurwapens, paarden- en hondenrennen, roeien en zeilen, zwemmen en vissen, voetbal, rijwielsport, gemotoriseerde sport, bolspel, duivensport en vogelliefhebbers, teerlingspel, kaarten en pijproken, gezelligheids- en festiviteitenclubs.

197. *Koninklijke Gentse Politie-Voetbalclub, 1933-1993*, Gent, 1993, 144 blz.

198. LEVIS E. en G. VAN GEERT (+), *Kaak, kaak, nen twiedekker! Gensche woorden en uitdrukkynghe*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 379-381; 22, (1993), nr. 1, p. 36-38; nr. 2, p. 106-109; nr. 3, p. 164-169; nr. 4, p. 281-285; nr. 5, p. 281-285.

199. MAES D., *Geboren Drongenaren gesneuveld tijdens W.O. I*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 29-31. Met reproducties van bidprentjes.

200. MAES D., *Het Oudenaardegoed*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 3-11.

Overzicht van de opeenvolgende eigenaars en gebruikers van het Oudenaardegoed te Drongen. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

201. MAES J., *De landelijke politie in het werkgebied van de heemkring Scheldeveld*, in *Heemkring Scheldeveld. Jaarboek*, XXI, (1992), p. 171-208. Geïllustreerd.
202. *Mariakerks fotoalbum*, in *Marka. Notulenblad*, 103, (1992), z. blz.
Becommentarieerde foto's betreffende senatoren uit Mariakerke.
203. OSSIEUR E.G.R., *Slaande muzikanten ontslagen (Gent, 1735)*, in *Vlaamse Stam*, 29, (1993), nr. 6, p. 310.
204. OSSIEUR E.G.R., *Zevende zonen te Gent (1680-1710)*, in *Vlaamse Stam*, 28, (1992), nr. 11-12, p. 538-592.
Bij de geboorte van een zevende zoon ontvingen de ouders een stedelijke subsidie, het zogenaamde (doop)vontgeld. De auteur kon 23 dergelijke gevallen terugvinden in de beschouwde periode. Met grafiek van de uitbetaalde geldsommen.
205. POELMAN R., *De negenmeimarkt van Sint-Amandsberg. Een beknopt historisch overzicht*, Oostakker, 1993, 16 blz.
Geschiedenis van de negenmeimarkt die sinds 1540 in Sint-Amandsberg plaatsvindt. Geïllustreerd.
206. POELMAN R. *Sint-Amandsberg in oude foto's*, Eeklo, 1992, 208 blz.
Becommentarieerd fotoboek over de deelgemeente.
207. SCHEPENS E.L., *Enkele gegevens over de nationale militie van 1816 tot 1820*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 27-28.
Lijst van Drongenaars opgeroepen voor de Nationale Infanterie in 1820.
208. SPATZ H., *Gent, een stad van alle tijden. 7, Gent tijdens het Frans bewind*, in *G.O.V.-Heraut*, 27, (1992), nr. 6, p. 21-40. Geïllustreerd.
209. STEEGHERS W., *De Gentse voorouders van de toneelminnende familie Rodrigues te Eeklo*, in *De Eik*, 18, (1993), nr. 1, p. 3-5.

210. STEEGHERS W., *Genealogische gegevens betreffende de familie van de pastoor van Evergem, Livinus Egidius Aurelius Drieghe*, in *De Eik*, 18, (1993), nr. 1, p. 6-8. Geïllustreerd.
211. STEEGHERS W., *Personen uit Nevele overleden in het Bijloke-hospitaal te Gent (1651-1799)*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, 43, (1992), p. 205-209. Geïllustreerd.
212. STEURBAUT P. en F., *De Steurbauts, tijdgenoten van de Arteveldes te Gent in de 14de eeuw*, in *Heemkundige Vereniging De Gonde*, 21, (1993), nr. 1, p. 37-46. Geïllustreerd.
213. STORME J., *"La Belle Epoque" in oude prentkaarten*, in *De Draeke*, 15, (1991-1992), nr. 1, p. 7-12; nr. 2, p. 7-11; nr. 3, p. 3-8; nr. 4, p. 5-10; 16, (1992-1993), nr. 1, p. 4-11; nr. 2, p. 5-12; nr. 3, p. 3-8; nr. 4, p. 5-13. Geïllustreerd.
214. *Tentoonstelling. Feesten in Gent met "het muziek van de kulders" (1858-1963) - De Gilde van de Stroppendragers 20 jaar, (Het Toreken)*, Gent, 1993, z. blz. Geïllustreerd.
215. VAN AERDE R. (+), *De Gentse burgerlijke wachten, 1814-1914*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 4, p. 182-187; nr. 5, p. 253-268. Geïllustreerd.
216. VAN BOCKSTAELE R., *De Plotersgracht en haar brugje*, in *G.O.V.-Heraut*, 28, (1993), nr. 3, 6 blz. Geïllustreerd.
217. VAN BOST F., *Prentkaarten van uitgever Th. De Graeve (Gent)*, in *De Draeke*, 15, (1991-1992), nr. 1, p. 13-16; nr. 2, p. 12-16; nr. 3, p. 9-13; nr. 4, p. 11-14; 16, (1992-1993), nr. 1, p. 18-21; nr. 2, p. 15-21; nr. 3, p. 20-28.
218. VANGANSBEKE J., *Een Drongense arbeider in audiëntie bij Z.M. Leopold III in exil*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 23-26.

De arbeider René Masco bezocht namens het bedrijf Alsberghe-Van Oost op 22 maart 1949 koning Leopold, die als banneling in Zwitserland verbleef. Samen met een groep Oostvlaamse en Luikse textielarbeiders betuigde hij er zijn afhankelijkheid aan de koning. Met foto van het bezoek en kopie van een kranteknipstel.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

219. VANGANSBEKE J., *Een halve eeuw "Sterk en Lenig"*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 83-105.

Historiek van de Drongense turnvereniging, opgericht in 1942 door Raf Vleeshouwers. Geïllustreerd.

220. VANGANSBEKE J., *Poolse en Russische vrouwen worden Drongenaar*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 49-67.

Omtrent huwelijken gesloten tussen Drongenaars, die tijdens de Tweede Wereldoorlog tewerkgesteld waren in Duitsland, en buitenlandse vrouwen. Geïllustreerd.

221. VAN WERVEKE A., *Oudheidkundige kroniek. De Engelsen te Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 369-372.

222. VERBEKE A., *Goed nieuws : het plan Saurel 1841*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 5, p. 292-296.

Bespreking van een heruitgave van het plan Saurel van Gent.

223. VERSCHOOTEN G., T. VAN DYCK, W. GOBEYN en A. ROOMS (red.), *Dertig jaar Chiro Mariakerke. Jubileumboek*, Gent, 1992, 152 blz.

Overzicht van 30 jaar jeugdbewegingsleven in de deelgemeente, geschreven rond de thema's voorgeschiedenis, henen of lokalen, feesten en acties, bivakken, ouderwerking en het tijdschrift "Joel". Met interviews, illustraties, diverse statistieken en leidingslijsten.

224. *Wat denken vreemdelingen van Gent?*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 21, (1992), nr. 6, p. 391-394.

Bespreking van het Klein Begijnhof in 1840 door William Thackeray.

Biografieën

225. *In memoriam*, in *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 45, (1991), p. 239-249.

Gentenaars overleden in 1991 : de historicus en archivaris Jan

Buntinx ('s-Herenelderen, 1911), de tekenaar en etser Antoon Jules Van Hoecke (Gent, 1899), de kunstschilders Wilfried Sybrands (Gent, 1912), Ernest van Hoorde (Gent, 1922) en Johan Spilliaert (Veurne, 1940), de Academiedirecteur en kunstschilder René Bruynseraede (Gent, 1909) en de architect Roger Warie (Gent, 1901). Met foto's van de overledenen.

226. *Nationaal biografisch woordenboek. 14, (Koninklijke Academiën van België)*, Brussel, 1992, VII + 791 + X blz. en kol.

Betreffende Gent werden opgenomen : de hoogleraar en letterkundige Franz de Backer, 1891-1961 (kol. 15-19); de vicaris-generaal van het bisdom Gent Maurice de Baets, 1863-1931 (kol. 19-23); de hoogleraar en musicograaf Paul Bergmans, 1868-1935 (kol. 40-44); de kunstschilder en graficus Jean Capeinick, 1838-1890 (kol. 102-104); de operadirecteur Hendrik Caspeele, 1889-1983 (kol. 104-110); de cisterciënzer en auteur Judocus vander Cruycken, 1642-1706 (kol. 137-141); de hoogleraar en geneeskundige Victor Deneffe, 1835-1908 (kol. 158-161); de cisterciënzer en vertaler Lieven Gillis, 1580?-1628 (kol. 211-214); de cisterciënzer en dichter Andreas Goethals, 1646-1719 (kol. 221-224); de journalist en kunstpromotor Paul Gustave van Hecke, 1887-1967 (kol. 250-256); de cisterciënzer en auteur Edmundus Helias, 1689-1768 (kol. 267-269); de componist Georges d'Hoedt, 1885-1936 (kol. 276-277); de cisterciënzer en kopiist Judocus Horembault, ca. 1550-? (kol. 285-288); keizer Karel V, 1500-1558 (kol. 311-349); de hoogleraar en chirurg Jozef Kluyskens, 1771-1843 (kol. 364-373); de cisterciënzer en dichter Guilielmus vander Machtelt, ca. 1587-1667 (kol. 445-447); de cisterciënzer Bernardus Mori, 1760-1842 (kol. 473-476); de kunstschilder Adriaan de Munck, 1624-1694 (kol. 476-480); de publicist en geschiedkundige Frans de Potter, 1834-1904 (kol. 521-529); de schrijver Jean Ray, 1887-1964 (kol. 567-575); de hoogleraar en medicus Johannes van Rotterdam, 1759-1834 (kol. 598-602); de filoloog en activist René van Sint-Jan, 1887-1970 (kol. 617-620); de ambtenaar en oudheidkundige Adolphe Siret, 1818-1888 (kol. 620-622); de politicus en stadspensionaris Jacob Sneevoet, voor 1369-voor 1433 (kol. 631-636); de socialistische militant Eugène Steens, 1825-1898 (kol. 638-646); de hoogleraar en turner Maurits Verdonck, 1879-1968 (kol. 707-709); de kunstschilder Ivo Vermeersch, 1810-1852 (kol. 718-722); de socialistische militant Eduard Van Vlaenderen, 1868-1958 (kol. 731-734), de medicus Pieter Wauters, 1745-1840 (kol. 745-747); de hoogleraar en archeoloog Hubert de Weerd, 1878-1951 (kol. 757-766).

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

227. VAN DER LINDEN R., *In memoriam Oscar Bonnevalle*, in *Oostvlaamse Zanten*, LXVIII, (1993), nr. 2, p. 136-141.

De kunstenaar Bonnevalle (Gent, 1920-1993) schilderde en tekende het Gentse volksleven. Daarnaast ontwierp hij ongeveer 130 postzegels. Geïllustreerd.

228. DE BACKER C. (ed.), *Cultuurhistorische caleidoscoop aangeboden aan prof. dr. Willy L. Braekman*, (Stichting Mens en Cultuur), Gent, 1992, 590 blz.

Bundel opstellen aangeboden bij het afscheid van W. Braekman (Sint-Lievens-Houtem, 1931) als hoogleraar aan de K.U. Brussel op 25 september 1992. Het boek bevat onder meer een bio-bibliografie door C. DE BACKER (p. 7-27) en een foto van de gevierde.

229. DE NEEF G. en L. VINTS, *Joseph Casier (1852-1925), fotograaf van een pittoresk verleden*, (KADOC), Leuven, 1993, z. blz.

Catalogus van een tentoonstelling over leven en werk van de Gentse fotograaf Casier. Met fotoreproducties.

230. JATTA B., *Lieven Cruyl e la sua opera grafica. Un artista fiammingo nell'Italia del Seicento*, (Belgisch Historisch Instituut te Rome. *Studies over kunstgeschiedenis, VII*), Brussel-Rome, 1992, 404 blz.

Cruyl (Gent, 1634-1722?) was als architect en tekenaar vooral bedrijvig te Gent, Parijs en Rome. Het boek bevat een oevrecatalogus met fotoreproducties van alle werken, evenals een grondige analyse van stijl en techniek. Met bijlagen en indices.

231. POELMAN R., *In memoriam Roger de Backer*, in *Heemkundig Nieuws*, 21, (1993), nr. 3, p. 14.

De Backer (+Merelbeke, 1993) was onder meer als heemkundige betrokken bij de oprichting van de Kring De Oost-Oudburg. Met foto van de overledene.

232. BODDAERT J. en R. DE BUYST, *Oevrecatalogus Jan Frans de Boever*, Gent, 1993, 180 blz.

De Boever (Gent, 1872-1949) studeerde aan de Gentse Academie onder Louis Tytgadt en werd een gevierd kunstenaar. Vanaf ca. 1909

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

veranderde hij plots van stijl en begon symbolistische werken te schilderen. Het boek bevat biografische gegevens over de kunstenaar, besprekingen van zijn kunstproductie en een oevrecatalogus. Met reproducties van oude foto's en werken.

233. KLUYSKENS P., *Xaveer de Cock*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 2, p. 92-96.

Biografische gegevens over de kunstschilder Xaveer de Cock (1818-1903). Met foto.

234. CALLANT E., *Isidoor de Vos*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 1, p. 39-48.

De Vos (Gent, 1850-1876) verwierf bekendheid als toondichter.

235. *In memoriam Jacques de Vriendt*, in *Oostvlaamse Zanten*, LXVIII, (1993), nr. 2, p. 74.

De Vriendt (Gent, 1911-1993), magistraat, publiceerde over volkskundige en familiekundige onderwerpen. Zie ook R.M. MORES, *Onze kwartierstaat : Jacques-Jean-Emile de Vriendt, ere-magistraat*, in *Vlaamse Stam*, 29, (1993), nr. 9, p. 435-441.

236. VANDERPIJPEN W. (red.), *Miscellanea Denise de Weerd*, (Koninklijke Bibliotheek Albert I), Brussel, 1993, 273 blz.

Denise de Weerd (Gent, 1930) studeerde geschiedenis aan de R.U.G. en was beroepshalve aan de Koninklijke Bibliotheek verbonden. Het boek bevat diverse bijdragen in verband met de bibliotheekwereld, een foto, een biografie en een bibliografie van de gevierde.

237. DEVOLDER C., *Jean-Baptiste d'Hane de Steenhuyse (1757-1826), maire van Drongen*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 37-47.

Levensschets van d'Hane de Steenhuyse, maire van Drongen (1811-1819) en belangrijke politieke figuur in Gent. Geïllustreerd.

238. DE GROOTE S., *Op bezoek bij beeldhouwer Germain Janssens*, in *Heemkundig Nieuws*, 21, (1993), nr. 1, p. 6-10.

Schets over leven en werk van de beeldhouwer Janssens (Gentbrugge, 1920). Met foto's van de kunstenaar en van enkele werken.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

239. LOX F., *Prof. Dr. August Kekulé, nieuwkomer te Gent*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 10, (1992), nr. 4, p. 8-11.

Biografische nota over deze scheikundige (1829-1903), verbonden aan de Gentse universiteit.

240. DE GROOTE S., *Op bezoek bij beeldhouwer Johan Knockaert*, in *Heemkundig Nieuws*, 21, (1993), nr. 4, p. 7-12.

Korte nota over leven en werk van de Oostakkerse beeldhouwer Knockaert (Wevelgem, 1930). Geïllustreerd.

241. *Rik Lanckrock 70. Jubileumalbum, (Spectraal)*, Gent, 1993, 173 blz.

Biografie en bibliografie van Lanckrock (Gent, 1923), met getuigenissen van vrienden en een bloemlezing uit zijn geschreven oeuvre. Geïllustreerd met foto's.

242. MAES D., *Jan-Baptist Lombaert terug van weggeweest*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 13-22.

Biografische gegevens over Lombaert (Gent, 1652-1724), advocaat en leenman van het Oudenaardegoed te Dronghen. Met reproducties van archiefstukken.

243. VAN ELSLANDER A., *De gezusters Loveling*, in *Oostvlaamse Literaire Monografieën*, X, (1992), p. 133-193.

Voorstelling van de humanitair-vrijzinnige schrijfsters Rosalie (Nevele, 1834-1875) en Virginie Loveling (Nevele, 1836-Gent, 1923), met reproducties van foto's.

244. DAEM M., *Jan Moke. Miniaturist Gent-Brugse School 1478*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 22, (1993), nr. 5, p. 275-280.

De auteur situeert Jan Moke als rederijker en miniaturist te Gent. Geïllustreerd.

245. POULAIN N., *Retrospectieve tentoonstelling Jan Mulder (Gent, 1897-1962)*, (*Interbellum*), Gent, 1993, 80 blz.

De kunstschilder en graficus Mulder studeerde aan de Gentse Academie en ontwikkelde een heel eigen stijl die van laat-

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

expressionisme naar post-surrealisme evolueerde. Met reproducties van een foto van de kunstenaar en van werken.

246. LEKENS L., *Karel Onderet, toneelkundige 1804-1868*, in *G.O.V.-Heraut*, 28, (1993), nr. 5, 4 blz. Geïllustreerd.

247. SIMON-VAN DER MEERSCH A.M., *De academische loopbaan van prof. dr. Joseph Plateau, (Uit het verleden van de R.U.G., nr. 35)*, Gent, 1993, 69 blz.

Over het leven en werk van de fysicus Plateau (Brussel, 1801-Gent, 1883), die in 1844 ten gevolge van wetenschappelijke experimenten blind werd. Met tabellen.

248. DE GROOTE S., *Op bezoek bij Eric Roets*, in *Heemkundig Nieuws*, 21, (1993), nr. 3, p. 5-10.

Korte nota over leven en werk van kunstschilder en graficus Roets (Gent, 1953). Met foto's van de kunstenaar en reproducties van schilderijen.

249. *Herdenkingstentoonstelling beeldhouwer Leon Sarteel, (Het Toreken)*, Gent, 1993, 46 blz.

Catalogus van een tentoonstelling over Sarteel (Gent, 1882-1942). Het boekje bevat een inleidende tekst door J. MUREZ, een overzicht van kunstkritieken en vroegere tentoonstellingen, een bibliografie en een lijst van de tentoongestelde stukken. Met foto's van beeldhouwwerken. Zie ook S. DE GROOTE, *Op bezoek bij de familie van beeldhouwer Leon Sarteel*, in *Heemkundig Nieuws*, 21, (1993), nr. 2, p. 5-9.

250. SCHEPENS R., *Joannes Schinck*, in *Dronghine. Jaarboek*, (1993), p. 69-78.

Levensschets van priester Schinck (Kalken, 1872-1967). Schinck was pastoor te Luchteren-Drongen van 1932 tot 1943 en gaf zijn naam aan een straat. Geïllustreerd.

251. DEMEY A., *Valentin Vaerwyck, van Oud-Vlaendren tot nieuw Provinciehuis, (Provinciebestuur Oost-Vlaanderen. Kleine Kultuurgidsen)*, Gent, 1993, 64 blz.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

Monografie over het leven en werk van architect Valentin Vaerwyck (1882-1959). Tot de aspecten die meer uitgewerkt worden, behoren de restauratie van de Belforttoren, zijn bijdrage tot de Wereldtentoonstelling van 1913, talrijke opdrachten voor monumenten en openbare gebouwen in de Interbellumtijd, villa's en arbeiderswoningen, enkele kerken zoals deze in de Sint-Pietersaalstraat en tenslotte het Provinciehuis. Geïllustreerd. Zie ook N. KERCKHAERT, "*Vaer en Wijck niet*". *Over architect Valentin Vaerwyck, in Toerisme Oost-Vlaanderen*, 42, (1993), nr. 2, p. 61-63.

252. VAN DEN ABEELE R., *Albijn van den Abeele, de stamvader van de Latemse kunstenaars, (Monografieën over Vlaamse kunst)*, z.pl., 1993, 244 blz.

Van den Abeele (Sint-Martens-Latem, 1835-1918) was tot 1874 literair actief. Hij schreef romantische en sociaal bewogen novellen en romans. Daarnaast publiceerde hij lokaal-historische werken en artikels. Vanaf 1874 ontpopte hij zich tot landschapsschilder. Zijn intense contacten met andere schrijvers en schilders vanaf de zestiger jaren lagen aan de basis van de "eerste groep" van Latem (eind 19de-begin 20ste eeuw). Het boek bevat een biografische bijdrage door R. VAN DEN ABEELE, een kunsthistorische bijdrage door D. LAMPENS, een chronologische oeuvrecatalogus en reproducties van werken.

253. SEMBACH K.-J. en B. SCHULTE (ed.), *Henry van de Velde. Een Europees kunstenaar in zijn tijd*, z.p.l, 1993, 464 blz.

Bevat diverse bijdragen over leven en werk van Henry van de Velde (Antwerpen, 1863-Zürich, 1957), één van de pioniers van de Modernistische Beweging. De kunstenaar was bedrijvig als architect, binnenhuisdecorateur, schilder, tekenaar en kunsttheoreticus. In 1925 werd hij benoemd tot professor in de architectuur aan de R.U.G. en hij bouwde van 1933 tot 1936 aan de Gentse universiteitsbibliotheek. Geïllustreerd. Zie voor een selectie uit het Van de Velde-archief en -kabinet : *Henry van de Velde in de collecties van de Koninklijke Bibliotheek Albert I*, Brussel, 1993, XVI + 220 blz.

254. LEKENS L., *Florimond van Duyse 1843-1910*, in *G.O.V.-Heraut*, 28, (1993), nr. 3, 6 blz.

Biografische nota over deze toondichter, zoon van de dichter Prudens van Duyse. Geïllustreerd.

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

255. VAN ELSLANDE R., *Lieven van Lathem, een onbekende belangrijke kunstenaar uit de 15de eeuw*, in *Heemkring Scheldeveld. Jaarboek*, XXI, (1992), p. 127-169.

Reconstructie van leven en werk van de miniaturist Van Lathem (Gent, 1438?-Antwerpen, 1493). Met fotografische reproducties van miniaturen.

256. *Huldetentoonstelling vader en zoon Antoon en Luciaan van Parijs, beeldhouwers*, (Gemeentelijke Raad voor Cultuurbeleid Gentbrugge. *Stad Gent*), Gentbrugge, 1993, 24 blz.

Catalogus van een retrospectieve tentoonstelling over Antoon (Deinze, 1884-Gentbrugge, 1968) en Luciaan (Deinze, 1920-Sint-Amandsberg, 1991) van Parys. Het boekje bevat een inleidingstekst door J. VAN PARYS-EVRARD, een overzicht van kunstkritieken en een lijst van de tentoongestelde stukken. Met foto's van de kunstenaars en hun werken.

257. FREDERICQ-LILAR M., *Gent in de 18de eeuw. De schilders van Reijsschoot*, Ruiselede, 1992, 271 blz.

Studie van de Gentse schilders en decorateurs Pieter van Reijsschoot, de Engelsman genoemd (1702-1772), Emmanuel van Reijsschoot (1713-1772) en Pieter van Reijsschoot (1738-1795). Met onder meer ook een schets van het intellectuele en artistieke leven in de stad tijdens de 18de eeuw. Geïllustreerd.

258. HOOZEE R. en H. LAUWAERT, *Théo van Rysselberghe, neo-impressionist*, (Museum voor Schone Kunsten), Gent-Antwerpen, 1993, 207 blz.

Catalogus van een retrospectieve tentoonstelling over de veelzijdige kunstenaar Van Rysselberghe (Gent, 1862-Saint-Clair, 1926). Het boek bevat essays van J. BLOCK, *De vele gezichten van Théo van Rysselberghe* en van A. en L. FONTAINAS, *Théo van Rysselberghe en het boekdesign*, beschrijvingen met foto's van de tentoongestelde werken, een chronologie en een bibliografie over de kunstenaar.

259. DEPREZ A., *Jan Frans Willems*, Brussel, 1993, 48 blz.

Willems (Boechout, 1793-Gent, 1846) was beroepshalve ontvanger van de registratie. Hij publiceerde taalkundige en historische studies,

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

en ontpopte zich tot de belangrijkste figuur in het ontluikende Vlaamse culturele leven. Geïllustreerd.

260. DE ROO U., *Mathias Zens : biografie*, in *G.O.V.-Heraut*, 28, (1993), nr. 3, 7 blz. Geïllustreerd.

Zens (Schwarzenborn, 1839-Gent, 1921) was een neo-gotische beeldhouwer.

Index op de auteursnamen

- BAILLIEUL B., 29, 108, 140, 141
BALTHAU E., 99
BALTHAZAR H., 54
BAUTE T., 1
BAUTERS L., 30, 100
BERGMANN G., 182
BERTELOOT R., 99
BLOCK J., 258
BODDAERT J., 232
BOERJAN G., 117
BOMBAY J., 102
BOONE M., 37, 38, 42
BOTS M., 13, 62
BOUCKAERT V., 29
BOURGEOIS J., 30
BOYENS P., 142, 152
BRAECKMAN K., 45
BRAEKMAN W.L., 143, 144
BRAL G.J., 84
BRAND H., 38
BRAUSCH P., 55
BROGET G., 103, 104
BUERMAN L., 25
CALLANT E., 234
CAPITEYN A., 145
CARSON P., 25, 26
CHARLES L., 2, 3
COIGNEAU D., 85
COLLIN L., 105
COOMANS T., 4
DAELMAN J., 62
DAEM M., 39, 146, 183, 244
DAENENS L., 147
DANHIEUX G., 26
DE BACKER C., 184, 185, 228
DE BACKER P., 26
DE BAETS A., 83
DEBBAUT R., 186
DE BELDER J., 56
DE BLEECKER-INGELAERE H., 106
DE BLOCK J., 84, 107

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

- DE BRUIN C.C., 85
DE BUCK R., 47
DE BUYST R., 232
DECAVELE J., 84, 85, 108, 145
DECLERCQ G., 91
DE CLERCQ L., 108
DE CLERCQ R., 57
DE CLIPPELE F., 25
DE DECKER A., 109
DE GROOTE S., 238, 240, 248, 249
DE HERDT R., 5, 191
DE KEGEL A., 110, 111
DEKEYSER E., 103, 148
DE KRAKER A., 27
DE MAEYER J., 86
DE MAEYER L., 149
DEMETS J., 6
DE MEULEMEESTER J., 18, 40, 112
DE MEULENAERE F., 187
DEMEY A., 110, 111, 113, 251
DE MEYER D., 188
DEMEYER M., 7
DE NEEF G., 229
DE PERMENTIER C., 189
DE POORTER A., 190
DEPREZ A., 1, 62, 150, 259
DE ROO J., 48
DE ROO U., 260
DE SCHRYVER A., 39
DESEYN G., 75, 76, 77, 78, 79, 114
DESLE E., 58
DE SMAELE H., 7
DE SMET G., 115, 191
DESPRETZ A., 192
DE VOGELAERE G., 193
DEVOLDER C., 237
DE VOS J., 151
DE VRIENDT J., 194
DE WALSCHE B., 6
DEWILDE J., 62
DE WIN P., 59
DE WINNE L., 147, 195
DOLDERS M., 84

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

DOUCET B., 108
DUBOIS M., 113
DUVOSQUEL J.M., 49
ERVYNCK A., 17, 179, 181
EVERAERT G., 116, 140
FACK R., 80
FONTAINAS A., 258
FONTAINAS L., 258
FORTIE L., 117
FRANCOIS L., 29, 60
FREDERICQ-LILAR M., 257
GARRIGOU GRANDCHAMP P., 118
GOBEYN W., 223
GOBYN R., 152
GODITIABOIS P., 119
GOEMINNE L., 120
GOOSSENS N., 61
GOYENS DE HEUSCH S., 152
HAEGEMAN M., 8
HENDRIX G., 87, 88
HENNEMAN I., 152
HEYRMAN P., 86
HIMPE A., 63
HOLEMANS I., 99
HOOZEE R., 152, 258
HOSTE L., 196
HUYGHEBAERT J., 153
HUYS P., 121, 122, 154
IMPENS A., 64
JANSSENS J.D., 158
JANSSENS S., 127
JATTA B., 230
KERCKHAERT N., 9, 251
KLUYSKENS P., 233
KOCHANEK S., 129
KWANTEN G., 10
LALEMAN M.C., 5, 18, 19, 20, 100, 116, 130, 140, 179
LAMPENS D., 252
LANGENDRIES E., 64, 168
LAPORTE D., 113
LAUREYS D., 89
LAUWAERT H., 152, 258
LEEMAN K., 11

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

LEKENS L., 246, 254
LENAERTS T., 84
LEVIS E., 198
LICHTENBERG L., 21
LIEVOIS D., 100, 116, 140
LINTERS A., 81
LOOTENS P., 108
LOX F., 239
LUST J., 159
MAES D., 131, 199, 200, 242
MAES J., 201
MALFAIT-DE CLERCQ F., 160
MARCHAL J.P., 65
MARIJNISSEN R.H., 159
MARYSSE F., 6
MATTHYS A., 18
MAYER-FALK I., 25
MEERSSEMAN S., 90
MERTENS J., 161
MEURIS W., 162
MICHIELS M., 132
MÖHR W., 91
MORES R.M., 235
MUREZ J., 249
NAUDTS K., 66
NICHOLAS D., 41
NOTTEBOOM F., 29
NYS L., 133
OSSIEUR E.G.R., 50, 203, 204
PARÉYN L., 62
PEIREN L., 67
PIETERAERENS M., 134
POELMAN R., 164, 205, 206, 231
POULAIN N., 113, 135, 165, 245
PRAET P., 13
PREVENIER W., 42
QUAGHEBEUR P., 86
RAVEN M.J., 180
RAVESCHOT P., 19, 100, 130, 179
REYNAERT J., 167
ROBIJNS L., 105
ROOMS A., 223
ROOSE K., 84

R. DE HERDT, M.C. LALEMAN, J. VANNIEUWENHUYSE

SCHEEPSMA W.F., 92
SCHEERDER J., 51
SCHEPENS E.L., 99, 207
SCHEPENS R., 250
SCHOLLIERS P., 68
SCHULTE B., 253
SEMBACH K.-J., 253
SIMONS W., 93
SIMON-VAN DER MEERSCH A.M., 168, 247
SMET D., 94
SMEYERS J., 169
SOUBRY L., 14
SPANHOVE J., 95
SPATZ H., 208
STEEGHERS W., 96, 209, 210, 211
STEURBAUT F., 212
STEURBAUT P., 212
STOOPS G., 20
STORME J., 213
TAGHON P., 69
TAHON-VANROOSE M., 152
THOEN H., 32
TYTGAT M.C., 115
VAN AERDE R., 215
VAN BOCKSTAELE R., 216
VAN BOST F., 170, 217
VAN CAENEGEM R.C., 43
VAN CLEVEN J., 108
VAN DAELE H., 25
VAN DE CASTEELE J., 171
VAN DEN ABEELE R., 252
VANDERGHOTE P., 84
VANDERHOEVEN F., 108
VAN DER LINDEN R., 227
VANDERPIIPEN W., 236
VAN DE VIJVER D., 108
VANDEWALLE I., 70
VAN DE WALLE R., 145
VAN DOORNE G., 29, 84, 108, 136
VAN DRIESSCHE T., 44
VAN DURME L., 45
VAN DYCK T., 223
VAN ELSLANDE R.D.A., 172, 173, 174, 255

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, (1992 - 1993)

- VAN ELSLANDER A., 243
VANGANSBEKE J., 218, 219, 220
VAN GEERT G., 198
VAN GOETHEM G., 71
VANHAUTE E., 56
VAN HEESVELDE P., 52
VAN KEYMEULEN K., 175
VAN NEER W., 17, 181
VAN NEVELE F., 137
VANNIEUWENHUYSE J., 5, 29, 53
VAN PARIJS-EVRARD J., 256
VAN ROYEN H., 28
VANSCHOENBEEK G., 72
VAN SPAANDONCK M., 176
VAN TYGHEM F., 29, 138
VAN VELTHOVEN H., 13, 62
VAN VLAENDEREN L., 33
VAN WERVEKE A., 139, 221
VERBEKE A., 222
VERBRUGGEN J.F., 46
VERHOOGEN J., 10
VERHULST A., 97
VERKERKEN D., 15, 16
VERLAECKT K., 34
VERMEULEN F., 35, 36
VERPOEST L., 105
VERSCHOOTEN G., 223
VERVAET R., 64
VIAENE P., 79, 82
VINKE W.M., 73
VINTS L., 10, 229
VLEESCHOUWERS C., 98
VRIELINCK S., 56
WATERSCHOOT W., 177
WILD N., 108
WOESTENBORGH S., 74
ZIEGLER J.E., 178

MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN
OUDHEIDKUNDE
TE GENT

Publicaties

De volgende uitgaven van de Maatschappij zijn nog voorradig en kunnen besteld worden bij Dr. M. Boone, Blandijnberg 2, 9000 Gent.

HANDELINGEN, nieuwe reeks

I - 1944 tot en met XLVII - 1993
(onvolledig in de jaren '50 en '60)

Een korting van 30 % wordt toegestaan aan leden en studenten.

VERHANDELINGEN

- H. PIRENNE, *Chronique rimée des troubles de Flandre 1379-1380* (1902) 250 Fr.
- L. CLOQUET, *Les maisons anciennes en Belgique* (1907), 250 Fr.
- H. KOECHLIN, *Chapelle de la Leugemeute* (1936), 250 Fr.
- G. VAN DEN GHEYN, *L'Odyssée de l'Agneau Mystique pendant la guerre de 1940* (1945), 250 Fr.
- *Handelingen van het 36e Congres van de Federatie der Historische Kringen van België* (1956), 600 Fr.
- A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, 2 dln. (1958), samen 600 Fr.
- C. FAIPOULT, *Mémoire statistique du département de l'Escaut* (1960), 600 Fr.
- F. VANDENHOLE, *Inventaris van nieuws-, vak- en kiesbladen* (Publikatie in samenwerking met de Universiteitsbibliotheek te Gent) (1967), 600 Fr.
- K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Korenlei te Gent van de middeleeuwen tot vandaag* (1967), 600 Fr.
- J. ART, *Herders en parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent, 1830-1914* (1979), 600 Fr.
- R. VAN DRIESSCHE, *De Sint-Pietersabdij te Gent* (1980), 600 Fr.
- M. BOONE, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, (1990), 600 Fr.
- P. TRIO, *De Gentse broederschappen (1182-1580)* (1990), 600 Fr.
- M. CHERRETTÉ, *Instellingen Land van Aalst* (1992), 350 fr.
- M. BERCKMOES, M. STRUYFS, *Honderd jaar geschiedenis van de Maatschappij - Indices* (1993), 600 Fr.
- V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders 1200-1500* (1993), 600 Fr.